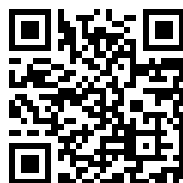

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 367 979

**HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY**

Hungar

8/2239 133

MAGYARORSZÁG
KÖZJOGA.

TEKINTETTEL ANNAK
TÖRTÉNETI KIFEJLŐDÉSÉRE

ÉS

AZ 1848-ki TÖRVÉNYEKRE.

A LEGUJABB E NEMBENI LATIN MUNKÁK, FŐLEG GROF CZIRÁKY ANTAL
„CONSPECTUS IURIS PUBLICI REGNI HUNGARIAE AD ANNUM 1848“ —
UTÁN, ÉS ANNAK RENDSZERÉT KÖVETVE

IRTA

Dr. SUHAYDA JÁNOS

JOGTUDOR, KÖZ- ÉS VÁLTÓ ÜGYVÉD stb.

PRINTED IN HUNGARY.

PEST.

EMICH GUSZTÁV, MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZ.

1861.

MAGYARORSZÁG
K Ö Z J O G A.

TEKINTETTEL ANNAK
TÖRTÉNETI KIFEJLŐDÉSÉRE
ÉS
AZ 1848-ki TÖRVÉNYEKRE.

A LEGUJABB E NEMBENI LATIN MUNKÁK, FŐLEG GROF CZIRÁKY ANTAL
„CONSPECTUS IURIS PUBLICI REGNI HUNGARIAE AD ANNUM 1848“ —
UTÁN, ÉS ANNAK RENDSZERÉT KÖVETVE

IRTA

Dr. **SUHAYDA, JÁNOS**

JOGTUDOR, KÖZ- ÉS VÁLTÓ ÜGYVÉD stb.

PRINTED IN HUNGARY

PEST.

EMICH GUSZTÁV, M. AKAD. NYOMDÁSZ.

1861.

HUN
960
SUH

S
F. A. 1

APR 17 1933

42
133

TARTALOM

(BEVEZETÉS.)

	Lap.
I. Magyarország köz- és magán joga.	1
II. Magyarország mindenkor saját törvényeivel élt.	—
III. Az ország alkotmány- és kormány-formájának fogalma.	2
IV. A magyar állam ős alapjai.	3
V. A magyar közjog elvei vagy saját, vagy közönségesek.	4
VI. Saját kútfők: A. Az alaptörvények, különösen 1-ör az arany bulla.	5
VII. 2-or. a koronázási hitlevelek.	—
VIII. 3-or. a bécsi és linczi békekötések, és az 1791. 26-és 7-ik törvény cikkek	6
IX. 4-er. Az 1723. 1. 2. 3. t. cz.	—
X. 5-ör. Az 1790/1 országgyűlés némely törvénycikkei.	—
XI. B. A polgári törvények. C. Verböczy hármass könyve.	7
XII. D. Statumok és privilegiumok.	8
XIII. E. Szerződések, kötések.	—
XIV. I. Királyi intézvények, leiratok.	9
XV. G. Az országos szokások, élés és gyakorlat.	—
XVI. Közönséges kútfők: az egyetemes közjog a nemzetközi jog, az egyházi jog, a történet oklevél- és régiség tudomány, végre a magyar jog egyéb részei.	—
XVII. E munka felosztása.	11

II

I. KÖNYV.

Magyarország területéről.

I. FEJEZET.

Magyarország területe.

	Lap.
1. §. Magyarország területe általában.	13
2. §. Magyarország mai határai.	—
3. §. Magyarország kapcsolt részei.	14
4. §. A keleti Tótország (Slavonia.)	—
5. §. Horvátország.	—
6. §. Dalmátország.	15
7. §. Ráma	16
8. §. Serbia.	—
9. §. Bolgárország	17
10. §. Oláh- és Moldvaország	—
11. §. Gács- és Lodomeria.	18
12. §. Erdélyország.	—
13. §. A magyar tengerpart.	20

II. FEJEZET.

A határjogok (jura Finium) és az ország követelményei.

14. §. Az ország-korona követelményei.	21
15. §. Galliciát és Lodomeriát illetőleg.	22
Tanulság a mondottakból.	23

III. FEJEZET.

Magyarország felosztása.

16. §. Magyarország különféle felosztása.	24
17. §. Vármegyék.	—
18. §. Horvát és Tótország felosztása.	25

II. KÖNYV.

A magyar király.

I. FEJEZET.

Magyarországban a főhatalom megszerzésének módja.

	Lap
19. §. Az Árpádi korszakban.	26
20. §. A vegyes korszakban.	27
21. §. Az ausztriai korszakban.	—
22. §. I. József koráig a választás természete, később I. Leopold korszaka.	28
23. §. III. Károly és a Sanctio Pragmatica.	29
24. §. A jelen öröklési rend.	—

II. FEJEZET.

A magyar királyok koronázásáról.

25. §. A koronázás.	30
26. §. Alaptörvényeink és a koronázási hitlevél világosan megrendelik.	31
27. §. Legujabb és a határidejét is megalapító törvény.	—
28. §. A királyi örökösnek koronázása előtti hatásköre.	32
29. §. Vajjon, és mennyiben nyer a királyi hatalom a koronázás által.	—
30. §. A törvényes koronázáshoz mindenkor az ország koronája kívántatott meg, és nem ok nélkül.	—
31. §. A koronázás lényeges részei.	34
32. §. Koronázási hitlevél.	—
33. §. Kir. koronázási szertartás.	36
34. §. Kit illet a koronázási jog.	37
35. §. Koronázási eskü.	38
36. §. A koronázás helye.	39
37. §. A királynék koronázása.	—
38. §. Koronázási ajándék.	40

III. FEJEZET.

Az ország ékességeiről.

39. §. Az ország ékességei. A szent korona.	40
40 §. Az ország többi ékességei.	41

IV

41. §. Az apostoli kereszt.	Lap. 42
-----------------------------	------------

IV. FEJEZET.

Magyarország királynéja.

42. §. Azok állása, jószágaik régente.	42
43. §. Jelen jegybérok és udvaruk.	43

V. FEJEZET.

A király gyermekeiről.

44. §. Czimök. Az uralkodó családbóli régi időbéli vezérek.	44
45. §. Az ifjabb király.	45

VI. FEJEZET.

Az ország kormánya a király kiskorúsága alatt.

46. §. A kiskorú király gyámja.	45
---------------------------------	----

VII. FEJEZET.

A királyi együtturalkodó (Corregens Regius.)

47. §. A kir. együtturalkodó, vagy kir. kormánytárs.	47
--	----

VIII. FEJEZET.

A főhatalom megszünése.

48. §. Önkényes lemondás.	48
49. §. Kényszerített lemondás. Betegség.	—

III. KÖNYV.

Az ország lakosai.

I. FEJEZET.

Az ország karai és rendei általában.

50. §. Magyarország lakosai. A karok és rendek általában.	49
51. §. A magyar nemesség kezdete.	50
52. §. Egyébb osztályok, rendek.	—
53. §. Országnagyok, lavagi rend (Equestris Ordo). Főpapok.	—
54. §. Szabad kir. városok.	51
55. §. A karok és rendek nemessége egyenlő, és a hűbéri rendszerből nem származik.	—
56. §. Az ország karai és Rendeibe léphetés feltétele.	52

II. FEJEZET.

A nemesi előjogokról.

	Lap.
57. §. Általában és különösen: 1) sarkalatos előjogaik.	53
58. §. 2) Egyébb nem sarkalatos személy és vagyoni jogaik.	54

III. FEJEZET.

A karok és rendekről különösen és pedig a főpapokról.

59. §. A főpapok. Közös és különös jogaik.	55
60. §. A primás külön jogai.	56
61. §. Egyébb főpapok külön jogaik.	—

IV. FEJEZET.

Az országnagyok.

62. §. Az ország bárói zászlósa.	57
63. §. A nádor.	58
64. §. A nádori hivatal fontossága. Királyi helytartó.	59
65. §. A nádornak mint kir. helytartónak jogai.	60
66. §. A többi politikai, katonai és törvényhatósági jogai.	61
67. §. A nádor adományzási joga. Nádori adomány (Donatio Palatinalis).	62
68. §. Az országbíró (Judex Curiae).	64
69. §. Horvátországi bán.	—
70. §. A tárnok.	65
71. §. A többi országzászlósok.	66
72. §. Korona örök.	67
73. §. Mágánások: a) Főispánok.	—
74. §. b) A többi mágánások.	69

V. FEJEZET.

A nemesi rendről.

75. §. Az ország nemesei.	70
76. §. A nemesség szerzési módja.	—

VI. FEJEZET.

A szabad kir. városokról.

77. §. Eredetök és jogaik.	73
----------------------------	----

VI

VII. FEJEZET.

A többi nemes közönségek.

	Lap.
78. §. A szabad kerületek osztályzata és különösen I. a turopolyai nemes kerület. II. a jász-kún kerület.	74
79. §. III. Hajdú kerület. IV. Fiumei tengerpart.	77
80. §. V. A XVI. Szepesi városok.	78
81. §. VI. A nagykikindai (kamarai) és tiszai (koronai) szabadkerületek.	79

VIII. FEJEZET.

A praedialisok, szabadosok.

82. §. A praedialistákról.	79
83. §. Szabadosok, honoratorok.	80

IX. FEJEZET.

A paraszttrend.

84. §. A jobbágyokról.	81
85. §. Az úrbér, és ez utáni állásuk a legujabb időkig.	82
86. §. Észrevételek és a hibás vélemény.	84

IV. KÖNYV.

A felségi jogokról.

I. FEJEZET.

A Felsőbírói jogokról általában.

87. §. A felségi jogok felosztása.	86
------------------------------------	----

II. FEJEZET.

A király személyes jogai királyi méltóságánál fogva.

88. §. A király és ország függetlensége.	87
89. §. A királyi felség méltósága.	—
90. §. Királyi czim.	88
91. §. Az ország czimere.	89
92. §. Királyi pecsétek.	90
93. §. A pecsétek anyagja.	91
94. §. A kir. székhelye.	—

95. §. A kir. udvar. Egyéb tiszteleti jelek.	Lap. 91
--	---------

III. FEJEZET.

A kormányzati jogokról általában és némelyekről különösen.

96. §. A király kormányzási jogai. Különösen a kiváltságok joga.	92
97. §. Kitüntetések és rendék adás' joga. Szent István vitéz rende.	93
98. §. Fiscus, vagy is kir. kincstár.	94

IV. FEJEZET.

A törvényhozó hatalom.

99. §. A törvényhozó hatalom ősidőktől fogva közös és nem kirekesztő jog.	95
---	----

V. FEJEZET.

A magyar országgyűlés.

100. §. Az országgyűlések eredete, elnevezése és tagjai régenten. 95	
101. §. Az országgyűlést összehíni s felosztatni valamint helyét és határidejét kitűzni a király kirekesztő joga.	97
102. §. Ugy szinte az országgyűlés tagjait meghívni is a király kirekesztő jogai közé tartozik.	98
103. §. A követek megválasztása előbbi, és az 1848-i törvények szerint.	99
104. §. Az országgyűlés feje. Az Elnöklet.	112
105. §. Felső és alsó tábla 1848. előtt.	—
106. §. Az 1848-i törvények szerint.	114
107. §. Az országgyűlés tárgyai.	115
108. §. Királyi előterjesztvények és az ország kívánatai.	—
109. §. A tanácskozás módja.	116
110. §. Országgyűlési végzemény	118
111. §. A törvények kihirdetési joga.	—
112. §. Vannak e változhatlan törvényeink.	119
113. §. A király jogai az országgyűlés körül.	120
114. §. Az országgyűlés jogai.	—
115. §. Az ország törvényhatóságainak jogai az országgyűlés körül.	121
116. §. A követek utasításaik.	—
117. §. A törvények nyelve.	—

VIII

	Lap.
118. §. Részletes országgyűlések.	122

VI. FEJEZET.

A végrehajtó hatalomról általában.

119. §. A végrehajtó hatalom szükséges volta.	123
120. §. A végrehajtó hatalom lényegében a királyt illeti.	—
121. A végrehajtó hatalom köre.	124

VII. FEJEZET.

A legfőbb birói hatalom.

122. §. A legfőbb birói hatalom a királyt illeti.	124
123. §. A törvényszéki szervezet és rend a törvényhozás joga.	125
124. §. A kir. Curia szinte a király nevében ítél.	—
125. §. A királynak legfőbb birói hatalmánál fogva különös jogai.	—
126. §. A büntető igazságszolgáltatás közül különösen a rögtönbiróság és a kegyelmezési jog.	126

VIII. FEJEZET.

A fő felügyeleti jog.

(Ius supremae Inspectionis.)

127. §. E jog körzete és tárgyai.	127
128. §. Különösen a sajtó ügye.	130

IX. FEJEZET.

A király jogai a vallási ügy körül.

129. §. E jogok alapja és tárgyai.	133
130. §. Különösen a romai és görög kath. egyházban. I. Ius Placeti.	135
131. §. II. Fő egyházpártfogási jog.	—
132. §. A király alakítja az egyházmegyéket. Ügyel az egyházak fentartására. A főpapok után örökösödik.	137
133. §. A szerzetes rendek körüli kir. jog.	138
134. §. A mindkét vallású evang. egyházban.	—
135. §. A görög nem egyesült egyházban.	139

X. FEJEZET.

A király jogai a nevelés és közoktatás ügy körül.

136. §. Királyaink e tekintetbeni intézkedéseik, és a törvények.	140
--	-----

	Lap.
137. §. Az egyetemről. — Egyébb kath. iskolákról.	142
138. §. Az evangelica vallásuak iskoláit illetőleg.	—

XI. FEJEZET.

A hivatalok és méltóságok körüli jog.

139. §. A közhivatalok különbféle nemei az országban és azok adási joga.	143
--	-----

XII. FEJEZET.

A fegyverjog, és rendes katonaságról.

140. §. A fegyverjog és rendes katonaság.	144
---	-----

XIII. FEJEZET.

A nemesi felkelésről.

141. §. A nemesi felkelés és nemei.	146
142. §. A Banderiumok.	—
143. §. A személyes felkelésről.	147
144. §. Az egyháziaknak taksáik a vár erődítésekre.	—

XIV. FEJEZET.

A közjvedelmek forrásai. Különösen a királyi javak.

145. §. A közjvedelmek forrásai.	148
146. §. Kamarai javak.	—
147. §. Koronai és ügyészi javak.	149
148. §. A megürült egyházi javadalmak jövedelmei.	—

XV. FEJEZET.

Regálék, vagy is kir. haszonvételek.

149. §. A regálék és különösen a harminczad, só- és bányaregále.	150
150. §. A királyi jogai a pénzverés körül.	152

XVI. FEJEZET.

Az adóról.

151. §. Az adók régibb nemei. Lucrum Camerae. Porták.	153
152. §. Az adó újabb időben.	154
153. §. Egyébb közjvedelmi segédforrások.	155

X

	Lap.
154. §. Regulamentum Militare.	155

XVII. FEJEZET.

A kitünő urijogról.

155. §. A kitünő urijog. (Dominium eminens).	156
--	-----

XVIII. FEJEZET.

A kül kormányzati jogok.

156. §. A külügyek kormányzása. Különösen a követségi jog.	157
--	-----

XIX. FEJEZET.

Az ország és kormányalkat Magyarországbán.

157. §. Az országalkat Magyarországbán monarchiai.	159
--	-----

V. KÖNYV.

Az ország kormányzása.

I. FEJEZET.

A kormány székek és közigazgatási testületek általában és különösen.

158. §. A magyar kir. udv. Cancellaria.	160
159. §. Szerkezete és hatásköre.	162
160. §. A magyar királyi helytartó tanács.	164
161. §. Fő tartományi biztosság és a Fiúmei kormányzék .	166

II. FEJEZET.

Az ország közhatóságai.

162. §. A közigazgatási hatóságok általában, és különösen a vármegyék.	167
163. §. A főispán hatásköre.	169
164. §. Az alispánok.	170
165. §. Szolgabírák és esküdtek. Táblabírák.	171
166. §. Megyei jegyzők, tiszti ügyészek, pénztárnokok. Számvevők. ,	172
167. §. A tisztujtás. (Restauratio)	173

III. FEJEZET.

A királyi városi, és egyéb közigazgatóságok.

	Lap.
168. §. A királyi városok közigazgatási.	174
169. §. A közigazgatás a szabad kerületekben. Községekben.	179

IV. FEJEZET.

A közigazgatási intézetek.

170 §. A magyar kir. udvari kamara.	180
171. §. A bányászati, pénzügyi, só és harminczadi igazgatóság.	182

V. FEJEZET.

Igazságszolgáltatási intézetek.

172. §. A királyi Curia.	183
173. §. A báni tábla. Kerületi táblák és első bíróságú váltó- törvényszékek.	185
174. §. Megyei bíróságok, törvényszék.	186
175. §. Városi bíróság. Bánya bíróságok.	—
176. §. Szabad kerületek és egyéb helységek bírósága	187
177. §. Az úri törvényszékek.	188
178. §. Tenger melléki törvényszékek.	189
179. §. Egyházi törvényszékek.	—

VI. FEJEZET.

Az új kormányzási rendszer.

180. §. A független magyar felelős ministeriumról.	190.
--	------

BEVEZETÉS.

I. Magyarország köz- és magán-joga.

Magyarország összes törvényeinek és törvényes szokásainak összege két fő részre oszlik: köz-, és magán-jogra.

A közjog, „Jus publicum“ szabályozza az ország-alkotmány, „Constitutio“ és kormányzat-„Administratio“ jogviszonyait és eloszlik belső és külsőre, az elsőnek a bel- a külsőnek pedig a küljogi viszonyok a tárgyai.

A magánjog „Jus Privatum“ Magyarország lakóinak magánjogi, vagy is személyi, vagyoni, szerződési és családi jogviszonyait szabályozza.

E könyv feladata Magyarország közjoga, és pedig a belső; történetileg is megérintve és az élő törvények s törvény erejével bíró szokások alapján előadva.

II. Magyarország mindenkor saját honi törvényivel élt.

Magyarország első zsengejétől fogva mind a mellett, hogy később az austriai uralkodó ház egyéb örökös tartományaival szorosán összeköttetett, mégis mindenkor saját törvényeivel, szokásaival és intézményeivel élt, a mint azt nem csekély számu elleneink, főleg történetünk harmadik korszakában, — kik irataikban nemzeti önálló életünket minden-

kor kaján szemmel nézték,— beismerik; azonban van ennek a törvényeinkben szétszórt, mint egy óvó helyeken kívül kiáltó nyoma és egyszersmind alapja az 179% X-ik törvénycikkben, melyről méltán elmondhatni, hogy benne közjogi állásunk legtökéletesebben van formulázva, mert kimondja: hogy Magyarország kapcsolt részeivel együtt szabad ország és tekintve az összes kormányzat törvényes alakját, ide értve minden kormányzókat — független, vagy is semmi más országhoz nem tartozik, hanem önálló és alkotmányal bir.“

III. Az ország alkotmány-, és kormány-formájának fogalma.

Azon törvényes elvek és szabályok összege, melyek által az államban a főhatalom gyakorlásának módja, terjedelme és határai megállapítvák, „alkotmánynak“ (Constitutio) neveztetik, és az ekkint megállapított főhatalomnak az ország kormányzatában jelenkező rendszere kormányzat vagy igazgatási formának mondatik. Ez utóbbi tekintet alá jönek nálunk az országgyűlések, kormányzókat (Dicasteria). főispánok, s egyéb törvényhatóságok; ide esik az országnak megyékre felosztása, a főispánok tekintélye, a közjövödelmek meghatározása és beszedés módja, végre a haza védelmi-, katonaszedési- és élelmezési rendszere. Ezek összevéve teszik az ország kormányzati alakját és bár az ország alkotmányi rendszerével legszorosabban összefüggnek, ettől azonban, mint a mód magától a tárgytól, különböznek; mert az alkotmánynak ezekre vonatkozó elvei és szabályai a kormányzatban mintegy élve, működve jelenkeznek.

IV. A magyar állam ősalapjai.

A magyar állam ős, legrégebb és első alapjai az ős egyesülési és hódolati szerződésben keresendők, mint ezt már a legrégebb írónál mint: Constantinus Porphirogenet és Béla névtelen-jegyzőjénél olvassuk.

A magyar nemzet elején szövetséges rendszerben a midőn újabb hazát keresendő Ázsiából mint ős telepéről 7 törzsre oszolva ugyan annyi vezér alatt megindult: egy társulatot alakított némi kormányformával; és fővezért is választott, ki a névtelen jegyző szerint Álmos, s Constantin szerint Árpád annak fia volt.

A feltételek, melyeken a hét törzsnemzetségek vezérei és Álmos közt kötött egyesülési- és hódolati-szövetség, vagy is szerződés alapszik, a névtelen jegyző szerint következők voltak:

I-szor. Hogy míg ők és utódaik élnek, vezérek mindig Álmos vezér nemzetségéből legyen.

II-szor. A mit közös munkával együtt szerzendenek, abból senki közülök ki ne zárassék.

III-szor. Hogy azon főszemélyek, kik maguk szabad akaratából Álmost, uruknak választották, maguk és gyermekeik, a vezér-tanácsból, és az ország tisztségeiből ki ne zárassanak.

IV-er. Hogy ha utódaik közül valaki a vezér személye ellen hűtlen lenne, vagy egyenetlenséget tenne a vezér és annak rokonai közt, az ártalmasnak vére ontassék, mint az ő vérök ontatott az Álmos vezérnek adott esküjé alkalmával.

V-ör. Hogy ha valaki Álmos vezér, vagy más főbb személyek utódai közül ez esküjüket és határozataikat megtörni akarja, örökké tartó átok alá vettessék.

Mindezekből a magyar alkotmányban utóbb rendsze-

resen megállapított monarchiai országokat — kellőleg korlátolva, a kir. adománynak, a törvényhozásbani részvétnek és a fejedelem, valamint az államszerkezet sérthetlenségének alapvonalai az utóbbi törvényekbe is áthatottak, a mint a törvények és kir. végzemények tanusítják; és hogy a magyar nemzet már Árpád idejétől kezdve sz. Istvánig bizonyos országalkattal valóban birt, onnét is bizonyos, mivel különben nem lehet képzelni, miként tartotta volna fel magát folytonos foglalások és hódítások közt majd egy századon túl Europa közepén, bizonyos törvények és országlati rendszer nélkül; és maga szent István is felvéve mint első a királyi méltóságot, elődeinek alkotmányos intézményeit, melyek a nemzet szokásai által mint fennlevők jelentkeztek, korának igényeihez idomított egyházi, országlati és honvédelmi törvényekkel, a nemességet és az ország egyébblakosait nagyobb szabadságokkal csak gyarapította; bár minden törvényeit nem ismerjük, de fel kell tennünk, hogy azokon felül, melyeket a törvénytárból ismerünk, még több másokat is hozott, mert az ő általa adott szabadságra az utóbb keletkezett kir. decretumokban előforduló hivatkozások azt tanusítják; végre az ország szabadságait szent Istvántól származtatni nemzetünknel hagyományos hitté vált.

V. A magyar közjog elvei vagy saját-, vagy közönségesek.

A magyar közjog elvei vagy saját kutfőiből, vagy a közönségesekből vagy is olyanokból, melyekből más nemzetek közjoga is meríthet, származtatnak. Saját kutfók: az alaptörvények, ünnepélyes kötések, szerződések melyek a fejedelem és a nemzet, — vagy más államok, népek és azok fejedelmei közt kötettek;

továbbá a törvények, statutumok, kiváltságok, végzemények (Decretumok) és rendeletek, végre az ország szokásai.

VI. Saját kutfőink.

A. Alaptörvények, különösen 1) az aranybulla.

Alaptörvényeink közé sorozzák némelyek a Béla névtelen jegyzője által fentartott V főpontokat (l. IV.) ez azonban legfőlebb csak tartalmára, de nem alakjára nézve állhat, miután az utóbbiak az ő, csak mint történetíró munkája és az egész csak történeti jelentőséggel bír. —

Azonban mind tartalma, mind alakjára nézve saját alaptörvényeink közt a legrégebb és legelső II. András arany bullája vagy is szabadságlevele 1222-dik évről, mely 31. cikkre oszlik, és függő arany pecséttel volt ellátva, a honnét elnevezését is nyerte; ez a közjog különféle tárgyait foglalja magában, a király és ország közmegegyezésével adatott ki, bár hét eredeti példányban, azonban egyiket sem birjuk; annak megtartását utóbbi királyaink majd eskü nélkül, majd eskü alatt fogadták a legújabb időkig, a mint a koronázási hitlevelek tanusítják. Hogy pedig az arany bulla valósággal országgyűlési végzemény, kitetszik magából annak szerkezetéből sőt Verbőczy I. 9. 6. §-ból, hol „Decretum“ként említettik.

VII. 2.) A koronázási hitlevelek.

Koronázási hitlevélnek mondatik azon ünnepélyes oklevél, melyet a magyar király koronázása alkalmával esküvel és a királyi pecséttel megerősítve a Karok és Ren-

deknek kiád, mely aztán az esküformával együtt az országgyűlési végzeménybe befoglaltatik. Erről tüzetesen alább a 32 §-ban.

VIII. 3.) A bécsi és linczi békekötés és az 1791. 26. és 27-ik t. cikkelyek

A bécsi és linczi, az 1608-ik kor. e. 1-ső és 1647: 5-ik t. cikkekben megerősített békekötések, az ország egyéb jogait is érintve, mindkét vallásu evangélikusok szabadvallás gyakorlatát megadják, és a reájok következett 1790. 26. t. cikknek alapjául szolgálnak, mennyiben t. i. a szabad vallásgyakorlat ismét megerősítetik és bővebben magyaráztatik; a görög-nemegyesültekre nézve pedig az 1791. 27. t. cikk.

IX. 4.) Az 1723. 1. 2. 3. t. cikkek.

Alaptörvényül szolgálnak az 1723. 1. 2. 3. t. cikkek is, melyek az ünnevelt *pragmatica sancti*ót tartalmazzák, melyben Magyarországnak a többi örökös tartományokhoz viszonya, a felséges ausztriai ház örökösödési joga és rendje, a koronázás és szokott eskü szükséges volta, az ország, és lakosai jogai sérthetlenségének fogadása az utódokra is kiható kötelességgel, — körülményesen meghatározva olvashatók.

X. 5.) Az 1791-ki országgyűlés némely törvény-cikkei.

Az 1791-ki országgyűlésnek 10. 12. 13. és 19. törvénycikkei az utóbbi törvényhozás által a) alaptörvényi erőre emeltettek; ezek közül az első az ország függetlenségéről, a második és harmadik a törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlatáról valamint az országgyűlés tartása

módja és idejéről szól, az utolsó pedig az 1827. 4. t. cz. által megújítva a készpénzbeli és természetbeni adó és katonajonczok megajánlási jogát kizárólagosan országgyűlési jognak nyilvánítja. És az 179°/₁ 10-dik cikkben Magyarország közjogi állása legtökéletesebben van formulázva. Ama kérdésre, valjon az I. R. 9-ik czime alaptörvény-e? vagy sem? azt felelhetni: hogy bár az imént idézett czim a nemesek sarkalatos jogait foglalja magában, és az 1741. 8. t. cz. nyomán jobbára az alaptörvények közé soroztatik, azonban tekintve hogy ezen sarkalatos jogok a törvénycikkelyekben szétszórva előfordulnak, és mint a nemesi szabadságok, általában az alaptörvényekben megemlítvék: az imént hivatkozott I. R. 9. czime inkább e nemesi előjogok felsorolását de nem egyszersmind szentesítését tartalmazván, alaki tekintetből az alaptörvények kutfői közé nem sorozható.

a) 1825. 3.

XI. B. A polgári törvények.

-C. Verbőczy hármaskönyve.

A mennyiben magyar közjogunk a polgári egyéb magánjogi törvényekkel szoros összefüggésben van, és sok magánjogi törvények a közjogból és viszont erednek, az ország egyéb törvényei is kisebb nagyobb mértékben a közjog saját kutfőiként jelenkeznek. Így például egyháznagyaink magánjogi állását, valamint országnagyaink stb. jogait és kötelességeit magánjogi tekintetben azoknak közjogi állásából kell következtetnünk és viszont. stb.

Verbőczy István „Hármaskönyvét“ mely főleg Magyarország törvényes szokásait tartalmazza, szinte a saját kutfők közé sorozhatjuk; mivel a szorgalmas gyűjtő

a magánjogon felül a magyar közjogra is kiváló figyelmet fordított; és bár e munkát az 1514-ki országgyűlés számos törvénytudók által megvizsgáltatta, jóvá is hagyta, a király (II. Ulászló) is megerősítette, de az erősítő oklevél sem pecsétet, sem kihirdetést nem nyert; a mint ezt maga Verbőczy művének az olvasóhoz intézett előszavában elmondja; így munkája írott törvényi erőre nem emeltetvén, azt az enyészettől megóvando, 1517-ben Bécsben kinyomatta, csak hamar el is terjedt, és a benne foglalt magán- és közjogi elvek, mint szokásiak, további szokás és folytonos gyakorlat által a legutóbbi időkig kötelező erővel bírtak a)

a) Bővebb ismertetését adja Frank „közigazság törvénye Magyarhonban“ Budán 1845. I. kötet 35 és köv. §§-ban.

XII. D. Statutumok és a privilegiumok

Az országos törvények sorába jönnek a statutumok vagy is helyhatósági szabályok, a mennyiben azok királyi jóváhagyást nyertek; ilyenek a kapcsolt részekéi, megyékei, kiváltságos kerületek, káptalanok és szabad királyi városokéi. Oklevelek, alapítólevelek, kiváltságok szinte a mennyiben közjogi érdemiek, méltán a kútfők közé soroztatnak.

XIII. E. Szerződések, kötések.

A közszerződések, kötések, melyek az uralkodói örökösökre nézve benn, vagy idegen uralkodókkal kötettek, concordatumok a római pápákkal; az ország peres határai feletti kötések, kereskedelmi szerződések, különféle egyezmények, melyeket Magyarország régente a velencei köztársasággal, Lengyelhonnal, a török portával, Ausztria,

Silezia és egyéb tartományokkal kötött, szinte közjogi érdekeket foglalnak magukban.

XIV. F. Királyi intézvények, leiratok.

A királyi hatalomnak kizárólag fentartott tárgyak (reservata)feletti legfelsőbb határozványok, intézvények, leiratok, melyek tárgyukhoz képest különféle elnevezéssel bírnak, szinte érdekes közjogi anyagot szolgáltatnak. Például a bánya, pénzverési, só, harminczad, posta ügyekben; az ugynevezett „Regulamentum Militare“ Maria Theresziától 1762-dik évről; utasítások a kormány székekhez, törvényhatóságokhoz, az udvari kincstárhoz és a főispányokhoz u. n. „Ratio educationis publicae“ „a köznevelés és oktatás iránt“ stb.

XV. G. Az országos szokások, élés és gyakorlat.

Elődeinktől és nagyainktól hagyományos szokásként átszármazott, és élés s gyakorlat által megalapított közjogi szokásaink is elvekként szolgálnak; — mert a hon legfontosabb dolgaiban, például a királyok és királynék koronázását, országgyűléseket, a kir. végzemények és oklevelek kiadását illetőleg írott törvényeink nem lévén csak az ős szokásokat követjük; és az ezekbeni élés és gyakorlat által megalapított szabályok azok, melyek törvényeinkben és a királyi koronázási hitlevelekben régi, jó és jóváhagyott szokásokként (antiquae, bonae, et approbatae Consuetudines) említettnek.

XVI. Közönséges kútfők.

Az egyetemes közjog, a nemzetközi jog, az egyházi jog, a történet, oklevél, és régiségtudomány; a magyar jog egyéb részei.

A közönséges kútfók (l. elől V. alatt) közé tartozik az egyetemes közjog, (*Jus Publicum Universale*) mert ez a közjognak az ész által megalapított általános elveit adja elő, melyek bármily állam pozitív közjogában a körülményekhez idomítva kisebb nagyobb mértékben jelenkeznek; ugy szinte

A nemzetközi Jog (*Jus Gentium*) és pedig ugy a természeti, mint a pozitív is.

Továbbá:

Az egyházi vagy canon-jog; melyet a catholicus világ általában követ és mely reánk magyarokra nézve már azért is jelentőséggel bír, mivel annak sok elvei első törvényeinkbe bevétettek a) de csak annyiban, mennyiben az ország függetlenségével és szabadságaival, a hazai törvényekkel, a király és ország valamint a törvényes vallásfelekezetek jogaival nem ellenkeznek.

A történet tudomány nem csekély világot áraszt a közjogi intézmények keletkezése és kifejlődésére nézve, a mennyiben a közjogi intézmények keletkezésének, megalapításának, és kifejlődésének vagy változtának történeti okait tanusítja, és e tekintetben a világtörténet, valamint főleg saját nemzetünk története kútfőivel és segédeszközeivel egyetemben, ha mindkettő egyszersmind az oknyomozó módszert követi, a közjognak hatályos szolgálatot tehet; ugy szinte az oklevéltudomány „*Diplomatica*“ mely régi oklevelek, diplomák ismeretét adja elő, végre a régiség-tudomány, a mennyiben jogi intézményekre vonatkozik.

A hazai törvény egyéb részei, mint a magánjog, honi egyházi jog a közjoggal szoros összeköttetésben áll, a mennyiben t. i. főleg nálunk Magyarországon a közjogi életet és viszonyt mintegy kiegészíti, az országgyűlési naplók, adatok, egyes gyűlések tudományos leirásaik, jegy-

zőkönyveik stb. a mennyiben valamely közjogi tárgynak élés- és gyakorlat általi fentartását vagy egyéb alakulását tárgyazzák, szinte elkertülhetetlenek, ide tartoznék a magyarjog belkifejlődésének, vagy is jogintézményeinknek története, ha ilyenekkel bírnánk, nialatt más nemzetek saját jogukat illetőleg e tekintetben is haladnak; de lehet remé-nyünk, hogy idővel ebbéli eddigi mulasztásunk pótolva lésszen. —

XVII. E munka felosztása.

E munka tárgya és állagos részeihez képest öt könyvre osztjuk:

Az I-ső. Az ország területi kiterjedéséről közjogi tekintetben.

A II-ik. A fejedelem vagy is király személyéről.

A III-ik. Az ország lakosainak különböző osztályairól.

A IV-ik. A felségi jogokról.

Az 5-ik. A kormányzati és közigazgatási rendszerről, és az ország közügyeit kezelő organumokról szól.

I. KÖNYV.

Magyarország területéről.

Első fejezet.

Magyarország területe.

I. §.

Magyarország területe általában.

Magyarország területe általában véve befoglalja mindazon egyes országokat és tartományokat, melyek nem csak tetteleg, hanem csupán jogilag a magyar szent koronához tartoznak.

Eloszlik fő és hozzá tartozó területre, a mint t. i. a szorosán vett Magyarországot vagy pedig annak kapcsolt részeitekintjük.

a) lásd, Fényes: Magyarország leírása. Pesten 1847. II. Rész „Az ország felosztása.”

2. §.

Magyarország mai határai.

Eltérve Magyarország első századokban volt területének taglalásától és azt a történeti téren hagyva, annak mai határait teszi nyugatról Stajerország, Ausztria és Morvaország, északról Szilezia és a Gácsországot elválasztó Kárpátok, délről Servia, Tót- és Horvátország, keletről Oláh- és Erdélyország.

3. §.

Magyarország kapcsolt részei.

A tulajdonképeni Magyarország időjártával más kerületek hozzájárulásával gyarapodott, úgy hogy Tót, Horvát, és Dalmátországon kívül még Ráma vagy Bosnia, Servia, Bulgaria, Galliczia és Lodomeria, Moldva és Oláhország majd fegyver, majd szövetség útján hozzá csatoltattak, és a 16-dik századtól fogva ritkán „meghódított“ hanem „kapcsolt“ részeknek neveztetnek; noha közülök némelyekre a magyarországi szerkezet kiterjedt, némelyek pedig csupán pártfogási viszonyba jöttek Magyarországgal és a 16-dik századig majd hódított majd kapcsolt részeknek mondattak. Jelenleg azonban a kapcsolt részek alatt csak Horvát és Tótország értetnek, melyek szinte magyar törvények által igazgattatnak.

Feladatunk csak Magyarország és kapcsolt részeire terjed; a többi hajdan a magyar koronától függő tartományokról is, az azokhozi jogfentartás mellett emlékezni fogunk.

4. §.

A keleti Tótország, (Slavonia).

A keleti Tótország, mely a Szerémséget is befoglalva jelenleg alsó Tótországnak vagy Slavoniának hivatik, régi időkben királyaink testvérei, vagy fiai által „Ducatus-vezérség“ elnevezés alatt biratott, és I. Mátyás ideje előtt a törvények és kir. diplomák bevezetésében nem jelenkezik.

5. §.

Horvátország.

Horvátországot Magyarországhoz sz. László királyunk kapcsolta, Lucius író szerint a) 1091-ben, miután Horvátország honi királyai kihalván, az ország józanabb nagyai sz. Lászlót hitták meg a zavarok megszüntetésére, ki is ott hadseregével megjelenván, és csendet eszközölvén, királynak üdvözlötett, és Horvátországot Álmosnak, onokájának

kormányzására bizta; noha a béke nem sokáig tartott, mert László a kunok ellen menendő, hadseregét onnét kivonni kényszerülván, a zavarok ismét kiütöttek, azonban utódjának Kálmánnak sikerült majd fegyverrel fenyegetés majd tapintatos bánásmód által Horvátországot bizonyos feltételek alatt a magyar szent koronához kapcsolni. A feltételek a történeti írók szerint abban állottak: hogy a horvátok a magyar királynak bizonyos évi adót tartoztak fizetni, és parancsára szükség esetére a Drávaig saját költségükön, a Dráván túl azonban a királyén katonát küldeni, ha a határvidékek megtámadtatnának. Különben Horvátország oly szoros jogi viszonyban áll Magyarországgal századok óta, hogy azt kapcsolt résznek nem tekinteni lehetetlen, mert némely municipalis jogait kivéve többire nézve ugyanazon törvényekkel bir, melyekkel Magyarország, azoknak hozásában az országgyűléseken részt vesz; közigazgatás, igazságszolgáltatás és adórendszer tekintetében velünk csaknem egyenlő. Ugyanez áll Tótországra nézve is; mindkét helyütt azonban a határvidékek kivételével, melyek katonai igazgatás alatt állnak. b)

a) Lucius de Reg. Croat. et Dalm. L. III. C. 1.

b) l. alább különösen 18. 69. 103. 104. 107. 118. §§.

6. §.

Dalmátország.

A történetírók szerint a fenelódottak'folytán Kálmán Belgrádban megkoronáztatott, s azonnal nem csak Horvát, hanem Dalmátország királya czimét is felvette; miután a dalmát városokat is elfoglalta volna; a) bár azután e fellett sok viták, sőt elfoglalások is következtek: még is végre 1357-ben I. Lajos király alatt a velencei köztársaság az összes Dalmátországot a szent koronának visszaadni kényszerült, arra nézve minden jogairól és czimeiről örökre lemondván. b) c)

a) Lucius de Reg. Croat. et Dalm. L. III. C. IV.

b) Ugyanott L. IV. C. 17.

c) Hogy Dalmatia nem meghódított, hanem kötés útján kapcsolt rész: olv. G. Cziráky §. 13.

7. §.

Ráma.

Ráma, melyek elnevezése a hasonló nevű folyótól származik, a szomszéd Boszniától régente elkülönítve volt; de a magyarok együtt véve Rámának nevezték és királyaink nem Bosnia, hanem Ráma királyainak irattak. Mikor csatoltatott Magyarországhoz? bizonytalan; régi oklevelek nyomán II. Béla vette fel a királyi címbe, és ő, s utódai azután Rámára nézve is az uralmat gyakorolták, annyiban a mennyiben az ezen és hasonló tartományok megtartván saját törvényeiket, a magyar koronától függő bánok, vezérek, néha királyok által kormányoztattak és mintegy hűbéri viszonynál fogva hűségi esküvel lekötötték, évi bizonyos fizetésekre és hadi segélynyújtásra köteleztettek, a mint ennek nyomai Imre, s II. Endre óta egész Hollós Mátyás király koráig mutatkoznak; honnét kétséget nem szenved, hogy Ráma vagy Bosnia Magyarország alá kegyuri (clientelaris) viszonyban tartozott; az Orbaczi és Zreberniki régi felső megyéit mint Magyarországra bekebelezettek kivéve, a mint ezt Verbóczy a) és az ország régi oklevelei tanúsítják.

a) 1. a régi országgyűlések sorát a Corpus Juris toldalékában.

8. §.

Szerbia.

Szerbia, Bulgária, Oláh és Moldvaországok is hasonló kegyuri kapcsolatba jöttek Magyarországgal; a nélkül azonban, hogy ez ország jogaiban, vagy kormányzatában részesítették volna, saját, a magyartól eltérő törvényekkel éltek, fejedelmet azonban a magyar király akaratából kaptak és azt sereggel segíteni tartoztak, egyedül Szerbia azon nyugati részét kivéve, mely „Macsó“nak neveztetett; mely egészen magyar törvények szerint igazgattatott és a fennebb (7. §.) említett két megyével egyetemben azugynezett Macsói bánsgót tevé.

Szerbia tehát, vagy másként Rascia (Rácország) II. Geiza alatt jött a magyar jog alá, midőn a történetek szerint Bél, a király nagybátyja, ki II. Béla és ezután II. Geiza

udvarában sokat megfordult és majd báni, majd nádori méltóságra emeltetett, testvéreit, kik Szervíának és Bosnia egy részének urai voltak, arra birta: hogy megvetve a görög uralmat önkényt Geyzának hódoljanak; — noha később a görögök a visszafoglalás miatt sok bajt okoztak, de András a királyi testvér déli Szerbiát elfoglalván, e birtok Imre király alatt megszilárdult, a ki első volt ki magát Szerbia királyának irta; és amidőn István az előbbi nagyfejedelem (Zupán) III. Incze pápától koronát és királyi czimet kért, el nem mulasztá Imre óvását megtenni, hogy e mellett az ő világ hatalma épségben tartassék, mit a pápa el is ismert; ezen István később az uralomtól eltávolittatván, helyébe testvére, szinte Imre által helyeztetett.]

Ezen főuri jogot utóbbi királyaink is gyakorolták.

9. §.

Bolgárország.

Ezt, bár kisebb kiterjedéssel mint milyennel rég birt, részben III. Béla király nyerte; Imre királyunk is használta a „Bolgárország királya“ czimét, de főleg V. István alatt tűnik elő; habár később IV. László alatt a viszony, melylyel Magyarországhoz köttetett, meggyengült, de Nagy Lajos Bolgárországot akkori uralkodójának Strascimirnak hűség- és engedelmisségi, valamint más szolgálati feltételek alatt meghagyta. (19. §.)

10. §.

Oláh- és Moldvaország.

E két ország volt az egykori Kunország. II. András alatt Borics, ki a kereszténységet felvette, magát és országát Magyarországnak királyának pártfogása alá bocsátotta; IV. Béla már kunok királyának iratik és ezen czim aztán utódaira is átment; azonban nem csupa czimet hanem egyebet is jelentett, mert IV. Béla az ugynevezett Hospitalariusoknak adta az Olt folyó és az erdőntuli Kunország 25 évi jövedelmeit bizonyos föltételek alatt. Ennek fia István, azt mint saját tartományát az Ottokárral kötött béke szövegébe be-

vette; — ezt tanusítják továbbá I. Károly és utódjának Bazarád oláhországi vajdával volt viszonyai is.

11. §.

Gácsország és Lodomeria.

Lengyelországnak és Volchiniának jelentős részeit a premiszli kerülettel egyetemben, melyeket Gácsország és Lodomeria nevezet alatt Mária Therezia királynő 1772-ben fegyver nélkül a 13 szepesi városokkal együtt visszaszerzett, némi részben I. László kezdé elfoglalni, de ezen ingatag birtokot utóbb III. Béla, fia András által hódította meg, ki Gallicia s Lodomeria királyi czimét felvette, a melyet aztán a további királyok is folyvást megtartottak. De ismét elszakadt még hódítója András alatt, ki is 4 év mulva királylyá lön, ismét visszafoglalta és kegyurilag „Ducatus“ czimmal Igorevicz Románnak adta; ennek kegyetlensége miatt övéi által nemsokára lett megöletése után a gácsi főbbek és nép kívánatára másodszültött fiának királyi czimmal odaadta, és így e tartomány III. Béla által eleve fegyverrel meghódított, mint ilyen tehát meghódított tartomány volt, de miután II. András annak a főbbek és nép kívánatára fejedelmet adott: kegyurilag tartozott a magyar korona alá s néha, főleg I. Lajos idejében vajdák által kormányoztatott (a visszás véleményeket és bővebb megjegyzéseket lásd: gróf Cziráknál 26. 27. 28. 29. 30. 31. §§.)

12. §.

Erdélyország.

Erdélyország, melyet a névtelen jegyző szerint Árpád a 7 kapitányok vagy vezérek egyikének Tuhutumnak ajándékozott, Pray szerint arra csupán igazgatás végett bizott, hihetőleg mint jutalmazásként adott jelenkezik az őskorban, mit feltéve könnyen magyarázható miért vette el szent István azt Tuhutum másod unokájától Gyulától, a ki hűségét és engedelmességét megszegvén, egyszersmind őrizet alá tétetett.

Ez időtől kezdve Erdély a székelyek vajdái és ispánjai (Comites) által, Magyarországgal ugyanazon törvények

szerint és ítélőszékek által kormányoztatott, kiket a király nevezett, részt vett az országgyűléseken vajdája, vagy ritkán küldöttei által; a mint magok az országgyűlési végzemenyek mutatják. a) Erdély nemesei az ország egyéb nemesivel ugyanazon jogokat, szabadságokat élvezték és Erdély e viszonyban volt Magyarországhoz egész a mohácsi ütközetig. Miként változott e viszony a Ferdinand és Zápolya János közt 1538-ban kötött váradi békekötés által, a midőn annak 7-ik feltétele szerint Erdély élte tartamára János királynak esett Magyarország jelentős részével együtt, utóbb Izabella királynénak, ezután fiának János Zsigmondnak, majd részint magyar részint erdélyi születésűeknek fejedelmi czim, de mindenkor a jövendő visszakapcsolás feltétele alatt? a történet, kötések és törvényeink b) igazolják. E viszony azonban Magyarországhoz még is jobbára pártfogási (clientelaris) szint mutatott egész I. Leopoldig, a kivel uralkodása alatt Magyarország a török igától menekülvén, Apafi Mihálynak a fejedelemségről önkényt lett visszalépése után Erdélyország is a magyar király egyenes uralma alá jutott, a midőn Erdély rendei Leopoldnak és annak elsőszülött fiának Józsefnek meghódoltak; önkényt beismervén, hogy az elszakadást a balsors irigykedése és némelyek nagyraavagyó merényei okozták. stb. A mint tehát Leopold király 1691-ben kiadott ünnepélyes okleveléből kitetszik, Erdély századokkal az előtt Magyarországhoz tartozott; — és azt ugyan ő Magyarország legrégebb tagjának (*antiquissimum Regni Hungariae membrum*) nevezi, mely régente az idők viharai által attól elszakítottatott.“

Az ország rendeinek a következő országgyűléseken megújított kívánságuk és kérelmök Erdélynek egyesítését illetőleg nem teljesült, csupán a 3. előbb szorosan Magyarországhoz tartozott Kraszna, Kővár vidékével, közép Szolnok és Zaránd vármegyéket illetőleg, melyek az 1837. XXI. t. cz. által Magyarországhoz visszacsatoltatni rendeltettek, mi azonban csak az 1848. évi VI. t. cz. által teljesítettet De Erdély egyesítése is kimondatott az 1848. VII. törvény czikkben.

13. §.

A magyar tengerpart. (Littorale Hungaricum.)

Dicső Mária Theresia királynő a kereskedés előmozdítása tekintetéből a Horvátországgal szomszéd tenger mellékét és némi részecskében Dalmatiához is tartozó mintegy 30 helységet 1776-ban külön kerületté alakította, ehhez adta 1779-ben Fiumét, mint a szent koronához kapcsolt külön részt és mindezt mind Bukkarit szabad révparttá, kikötővé emelvén, egyetemben „Magyar tengerpart“ (Littorale Hungaricum) nevezet alatt külön Fiumében székelő kormányzók alá rendelte; ugyanazon időben alkotta ott Szörény vármegyét is, és annak főispáni méltóságát a fiumei kormányzónak adta, de ez nem sokára eltöröltetett.

A magyar tengerpart nem külön álló tartomány, ez által Magyarország mással nem gyarapodott mint Fiume városa és körületével, de ezzel is csak mintegy visszakapcsolás útján a régi alapon; mert Fiume a modrusi megyéhez tartozott, melyet Dalmátországban III. Béla alkotott, 1312-ben az Istriában tartozkodó modrusi grófokra ment át és attól fogva az osztriai fejedelmek által hűbérként szokott adományoztatni, a többi tenger melléki rész pedig majd az előbb is Magyarországhoz tartozó modrusi és vinodoli megyékből, majd a Frangepánok és Zrinyiek birtokaiból alakítottatott. a)

Hogy pedig Fiume Dalmatiához tartozott, már maga fekvése mutatja; és az hogy az osztriai tartományok bármelyikének uralmát elismerte, vagy elismerni kényszerült volna: sehonnét ki nem tűnik, hanem mindég különállónak tekintetett magok a császárok által is, a mint azt a fiumei magistratus és nép a király és országhoz 1790. és 1792-ben intézett kérelemlevelében előadja; és innét ered, hogy az 1807: 4. t. cz.-ben Fiume városa és tengerpartja Magyarország tulajdonának világos törvény által elismertetett. b)

a) 1681: 71. — 1687: 22. — 1715: 116. Ezekben óvást tessen az országgyűlés ezen a kincstárra szállott javaknak a stajerországi gráci kamara általi igazgatása ellen, l. 1765. 30. óvást a beharapódzott „Osztriai tenger mellék“ elnevezés ellen.
b) l. alább a 79. §.

II. FEJEZET.

A határjogok (jura Finium) és az ország követelményei (activae regni Praetensiones).

14. §.

Az ország — korona követelményei.

Régi területi nagyság, birtokkiterjedés tekintetében a magyar birodalmat a legterjedelmesebb birodalmakkal közös sors érte; minek oka, sajnos, sokszor belőlről is származott, mint a történetek tanúsítják. a) Az elszakasztott és maig vissza nem került tartományokhozi jogot közjogi életünkben „jus Finium“ és „activae Regni praetensiones“ mintegy az „ország activ-követelményei“ czimek jelölik; azokhozi jog fentartása a királyok czimébeni folytonos megemlítés által szól a birtokoshoz; s mintegy tudatja, hogy adandó alkalommal az igaz jószágnak igaz tulajdonosához vissza kell kerülnie.

Elvtül áll az álladalom határjogai, illetőleg területi jogaira nézve általában, hogy a mi egyszer az állam területéhez csatoltatott, az államnak ahhoz teljes tulajdoni joga van, mely mindaddig tart, mig a jogos és törvényes változás be nem következik; ez pedig csak a felek kölcsönös egyezésével és akaratával történhetik a felek közt, főleg azon részről, melytől az elszakítás történik, áll maga a nemzet is, és nem csupán a fejedelem, és ha ez meg nem tartatik vagy az elszakítás nem jogos és törvényes uton és módon történik, áll az, a mi a fennebbi pont végén mondatott.

Már különösen a magyar birodalom ebbeli igényeit illetőleg: a fenebb előadottakból láttuk, hogy az elszakasztott tartományokat jogosan birta, és hogy ebbéli birtokától

az idők viszontagságaival karöltve járt jogtalanság útján fosztatott meg, a mint a történet tanúsítja.

E jogérzet vezette Magyarország királyait a jogfentartás gyakorlatában és nem is lehet példát mutatni, hogy ők az elszakasztott részekről valaha lemondottak volna, sőt inkább az élet az ellenkezőt ünnepélyesen tanúsítja, mert azon tartományok a királyi czimben változtatás nélkül folytonosan megjelennek, mert ősi szokás szerint az elszakasztott tartományok czimerei zászlókon a királyi koronázás alkalmával a koronázandó fejedelem előtt vitetnek, mert továbbá az elszakasztott tartományok egykori megyéire a püspökök (czimzetes püspökök) kinevezési jogát a magyar király gyakorolja. És hányszor említették a korona jogát Dalmátországra nézve Zsigmond és Mátyás, valamint több más királyaink? habár tehát a nagy kölcsönös vérontások után bizonyos számú évekre békét kötöttek b) a kikötött idő elmúltával az előbbi jog ismét helyreállottnak tekintendő maradt.

a) Példák 41. §. gr. Cziráky munkájában.

b) Igy a karloviczi béke I. Leopold alatt 1699-ben 25, a belgrádi VI. Károly alatt 1739-ben 27 évre kötöttet. Ugyan ez áll a sistovi békekötésre nézve is.

15. §.

Galicziát és Lodomeriát illetőleg.

Galiczia és Lodomeriára, nem különben Moldva és Oláhországra nézve királyaink jogaikat szinte állhatatosan fenntartották. Tanúsítják ezt azon vitatkozások, melyek Zsigmond király ideje óta királyaink és a lengyel királyok közt fenforogtak. A lengyelek ugyan azt vetették ellen, hogy a joglemondás megtörtént akkor, midőn 1587-ben Maximilián főherceg, Rudolf császár öcscse, néhány főbbek által a lengyel trónra meghivatott, de oda utjában az ellenpárt által megfogatván és letartóztatván, a lengyel koronához minden cziméről és jogáról lemondani kényszerült, mely ebbeli lemondását később a császár is megerősítette. Félretéve az

ellenokokat, melyeket Pálma a) tüzetesen elősorol, czáfolatul röviden csak azt mondhatjuk, hogy Rudolf császárnak magának sem volt joga a korona jogaitól elállani, annyival kevésbbé Maximilián főherczegnek arról, a mivel soha sem birt, rendelkezni.

Ily joggal sem Rudolf császár, sem pedig előtte és utána királyaink soha sem birtak, mert ily lemondásra nézve törvényes honi jogelvünk: hogy az a nemzet akaratan kívül nem történhetik. Tanusitják ezt a törvények, a) tanusitják pedig mindenekfelett a koronázási oklevelek (Diplomata inauguralia) b) és azon ünnepélyes esküformák, melyek szerint királyaink trónra lépésök alkalmával világos szavakban megesküsznek: „hogy az ország végeit (határait) és a mik azokhoz bármik czim alatt tartoznak, el nem idegenitendik, és a mik eddig visszafoglaltattak, vagy Isten segedelmével visszafoglaltatnának, az országba teljesen bekebelezendik.“ *)

*) I. alább 32. §.

Tanulság a mondottakból.

A magyar nemzetnek ezen folytonos, századokon át szakadatlanul ünnepélyesen kijelentett óhajta, melynek teljesedését királyaink a létező legnagyobb ünnepélyességgel fogadták, kétségbevonbatlan jelei annak: hogy a magyar, királyaival együtt, az ország jogaiból soha semmit nem akart engedni; és a netán a halgatásból meritett ellenkező állitmányok ezen sokszázados igazságot még meggyöngíteni sem képesek.

a) 1439. 14.

b) Lásd a koronázási hitleveleket II. Ferdinánd óta — Aból, hogy ezt a királyok fogadják, nem lehet azt következtetni, hogy a királyokat illetné e jog a nemzet közbenjárása nélkül.

III. FEJEZET.

Magyarország felosztása.

16. §.

Magyarország különbféle felosztása.

Régeute Magyarország felső és alsó Magyarországra osztatott, és ezt tartották az idegenek is; a felső volt a Dunán inneni, a többi az alsó. Később jött a négy kerületrei felosztás, ezek: Dunán innen és tul, Tiszán innen és túl; a mint ezt az úgynevezett 4 kerületi ítélő tábla, (Tabulae Districtuales) a) az adóra nézve kirendelt 4 kerületi biztosok száma, b) valamint a nemesi felkelő sereg négy kerületi kapitánya, c) végre a megyéknek, a szerint a mint egyik vagy másik kerületbe esnek, dunai vagy tiszai elnevezése tanusítja. A horvát- és tótországi megyék természetesen ide nem számítvák. d)

a) 1823. 31. 30. b) 1723. 100. c) 1740. 63. stb. d) alább 18. §.

17. §.

Vármegyék.

Magyarországnak vármegyékrei felosztása a legfontosabb. Elnevezésök eredetét és egyéb történeti oldalát elhagyva, csak annyit említünk, hogy e felosztásnak megálapítása előtt, mi az ország alapításával egyidejű, régeute Pannoniát már az avarok bizonyos kánságokra osztották, melyek, valamint eleve a mi megyéink is, inkább katonai mint polgári szerkezetűek voltak. A névtelen jegyző már Árpád idejéből is említ megyéket, a) a megyeszó a valódi, mert a vármegye elnevezés csak azon megyéket illeti meg, melyekben vár is volt és attól neveztettek.

A megyék száma koronkint változott, a mint a régi földleírás tanusítja; azonban mikor mennyi volt? e tekintetben az írók igen különböznek. b)

Jelenleg 55. megyét számlálunk Magyarországnban és

kapcsolt részeiben, Erdélyen kívül. — Ezekon felül vannak még a szabad kertületek és a katonai szabad közönségek. c)

a) Névt. jegyző 12. 15. 18.34. Fej.

b) Gr. Cziráky 52. §.

c) Fényes: Magyarország leirása. Pest 1847.I. R. 59. §. 1. e munkában alább 78. és köv. §§.

18. §.

Horvát és Tótország felosztása.

Horvátország 3 megyére oszlik: Zágráb, Varasd és Kőrösre és a katonai végvidékekre. Tótország pedig Verőcze, Pozsega és Szerém megyékre; és a gradiskai, bródi, és pétervárad katonai vidékre. Említendő még a 3. ezredből álló bánági végvidék is. a)

a) Fényes I. R. 64. 65. §.

II. KÖNYV.

A magyar király.

Első Fejezet.

Magyarországban a főhatalom megszerzésének módja.

19. §.

Az Árpádi korszakban.

Fennebb érintettük, hogy eleink a főhatalmat Árpádra vagy Álmosra annak atyjára ruházták, és pedig oly világos feltétel alatt a névtelen jegyző tanusítása szerint, hogy míg ők és utódaik élnek, vezérek mindig Álmos nemzetségéből legyen, és onnét tudjuk azt is, hogy eleink szabad akarat-
tal és a 7 vezér megegyezésével választottak magoknak és unokáiknak vezért és parancsnokot az utolsó nemzedékig Ugek fiában Álmosban, és a kik nemzetségéből származnak.

És ha bár innét kitetszik, hogy a főhatalom Árpád nemzetségének jutott a végnemzedékig, de az örökösök rendje és módjáról semmi tudomással nem birunk.

Annyi azonban bizonyos, hogy az Árpád nemzetségéből születés volt jogzime, a megválasztás pedig módja a főhatalom megszerzésének, mint két főkellék; tanusítja ezt a vezérek, utóbb a királyok megválasztása egész III. Andrásig, a mi az irók szerint úgy ment végbe, hogy az ország nagyjai s főbbjei — gyakran az elődkirály ajánlata

folytán, az új királyt kikiáltották és a nemzet elfogadta, a mint a történetek mutatják. P. o. Árpádot legifjabb fia Zoltán követte, szent István Péternek utódjául leendő elvállalása tekintetében a püspökökkel és főurakkal tanácskozott, Salamonnak András király fiának koronázásához nagybátyjainak beegyezése is járult, I. Geizát, nem fia Kálmán, hanem testvére László követte közvetlenül a királyságban, Végre annak, hogy midőn a királyi családban több fiörökös volt, ezek a korona felett egymásközt viaskodtak, okát csak ott találhatjuk fel, hogy az örökösödési rend meghatározva nem volt.

20. §.

A vegyes korszakban.

Kihalván Árpád nemzetsége, s a nemzet még bizonyos vérhez sem lévén kötve: teljesen szabad választásjogot gyakorolt, és ez uton nyerte meg III. András kihalása után az anjoui házból származott Robert Károly a magyar koronát a Rákos mezején, a nemzet egyhangu felkiáltása által, és nemcsak saját személyére de utódaira nézve is az 1337. és 1338. évi országgyűlési okmány szerinta) a hol csupán az utódokról van említés a nélkül, hogy az örökösödés rende meghatározatnék. Hasonlólag jutottak Zsigmond és Albert ausztriai vezér a királyi polczra, a nemzet beleegyezésével, örököseikkel együtt.

21. §.

Az ausztriai korszakban.

I. Ferdinánd nem házasság, hanem törvényes választás utján, mely 1526-ban Pozsonyban történt, és a budai országgyűlésen is megerősített, jutott a magyar királyszékre, és pedig örököseivel együtt, a mint az 1528. 2. és 1547. 5. t. cikkek is tanusítják.

Hogy az örökösödés, rende tekintetében még megállapítva nem jelentkezik, az igaz, és hogy néha nők is királyokká lettek, abból a netán ezekre is kiterjesztett örökösödési rendet következtetni nem lehet. Sőt ha örökösökről volt szó,

csak a fiörökösök értendők; mert azon záradék „ha a király halála fiörökös nélkül történnék“ az ausztriai házzal kötött minden „conventiókban“ befoglaltatik, így a nádori hivatalról szóló I. Mátyás alatt kelt czikk 1485-ről, nagyaink ősi szokásából azt mondja: „ha valaha a király magszakadása történnék (magszakadás alatt pedig csak a finemzedékre czéloz törvényi értelemben a) a nádor új király megválasztására országgyűlést hirdessen,“ honnét kittünik, hogy Mátyásnak törvényes örököse nem lévén, a választási jog az ország rendekre visszaesett. b)

a) 1435. 17—1486. 26. I. r. 22.

b) 1490i. Decretum Confirmatorium.

22. §.

I. József koráig a választás természete; később I. Leopold korszaka.

A szabad választás a már megválasztottnak családjából, illetőleg örökösei közül, feljogositá a nemzetet bármelyik férfit megválasztani, elsőszülöttségre vagy idősségei tekintet nélkül, a mint ezt a történet I. József koráig igazolja.

Az ezen határozatlan választási rendszerből eredhető zavarok és országlatközi mindenkor veszélyes időköz eltávolítása érdekében királyaink I. Ferdinándtól I. Józsefíg, elsőszülött gyermekeiket vagy legközelebbi örököseiket az országgyűlés előleges beleegyezésével mintegy megválasztva megkoronáztatták. a) Ezen intézkedés azonban a jogositottaknak egymásközi és az országban a pártoknak viszályait el nem távolíthatta, mit belátván az ország, 1687. évben elődeink összegyűltek és I. Leopoldnak, érdemei jutalmául, miután az ország a török járomtól alatta szabadult meg, azt ígérték és fogadták, hogy ezután nem mást, mint az ő finemű elsőszülöttjét ismerendik jövő örök időkre királyuk és uroknak; és e jog a férfi lemenő ág magszakadása esetére a Habsburg-családnak akkor Spanyolországban fenállott legöregebbik ágára is kiterjesztett. b) Ez által az örökösödési rend a nők kizárásával és pedig ág

szerint, az első szülöttségre, képviseleti renddel, megállapítatott, és az ország oszthatlansága is kimondatott.

a) 1572. IV. 1572. V. 1618. Dip. inaug. 1622. 1625. 3. 1638. I. §. 1. 1655. IV. 1659. I.

b) 1687. 2. 3.

23. §.

III. Károly; a Sanctio Pragmatica.

A Habsburg-háznak csupán fiágra szorított örökösödése, az 1722-i szentesítvénynek, melyet III. Károly egyéb birtokaira is kiterjesztett, és melyet „Sanctio Pragmaticának“ a) nevezett, az ország rendei által lett elfogadása következtében mindkét nemre kiterjesztetett, akként, hogy előbb III. Károly lemenő örökösei, azután I. József utódai, és ezeknek kihalása után I. Leopold ivadéka és azoknak törvényes római catholica vallású mindkét nembeli ausztriai főhercegei örökösödjenek, az ő fölsége III. Károly által egyéb birtokaira nézve már megalapított elsőszülöttségi rendben, és e szerint azokra a birodalom oszthatlanul, Magyarországgal és részeivel, valamint kapcsolt tartományaival együtt, mint örökösödési jogon, átszálljon. b)

a) A Sanctio Pragmatica egész terjedelmében honi törvénykönyvünkben nem jelenkezik; csak hivatkozások vannak annak főpontjaira az örökösödési rendet, és a monarchia oszthatlanságát ugyanazon uralkodó fő alatt illetőleg.

b) 1723. 2.

24. §.

A jelen öröklési rend.

A fennebb eladottak nyomán tehát Magyarországbán.

I-ör. Az örökösödési rend vegyes ág-örökösödési (linealis mixtus) mely szerint a korona a nőket, és azok törvényes lemenő örököseit is, de csak a férfi ág kihalása után illeti, és ekkor hasonlóul elsőszülöttségi rend, vagyis ágörökösödési elv szerint, melynélfogva az elhunyt uralkodó egyenes örökösei a távolabb ági atyafiakat

mindig kizárják. Ha pedig az egész ausztriai háznak mind férfi mind nő tagjai kihalnának, akkor a szabad királyválasztási jog az ország rendeire visszazáll. Innét következik, hogy a kit ezen örökösödési rend szerint a királyi szék illet, azt az előd király kihalta után azonnal a korona is, és az országlati jog a törvényes feltételek mellett megilleti.

II-or. A keresztény katholica vallás az uralkodóban a főfeltételek egyike.

III-or. Magyarország és kapcsolt részeinek, mindazoknak, melyek a magyar szent korona alá tartoznak, az Ausztria örökös tartományaivali szoros összekötése az uralkodó Habsburg-Lotharingiai családban és oszthatlansága megállapittatik, de az országnak a többi birodalmi tartományoktól függetlensége is fentartatik, a mint ugyanez a törvények által világosan kikötöttet. a)

a) 1723. 1. 2. 3. 1687. 2. 3. 1715. 2. 3.

Jegyzet. E fejezetben mondottakra nézve tüzetesen vonatkozik Gr. Cziráky Antal e czimű munkája: *Disquisitio Historica de modo consequendi summum Imperium in Hung.* Budae 1820.

II. FEJEZET.

A magyar királyok koronázásáról.

25. §.

A koronázás.

A magyarok, vezérek alatti időben fővezéröket, fejedelmöket más harczias népek szokása szerint paizsra, pánczéllra ültetve felemelték. — Ezt követte aztán a koronázási szertartás, mely sz. István idejével egykorú, a ki is felvévén a királyi czimet nagy számú rendek jelenlétében, Hartvik és több írók, s oklevelek tanusítása, és az egyhangu hagyomány szerint, megkoronáztatott.

Hogy ez időtől fogva a koronázás a magyaroknál lényeges kellékké vált, bár erre nézve mindjárt szent Istvántól vagy közel utána törvényt nem idézhetünk, mind a mellett méltán állithatjuk; mert tanusítja ezt a koronázásnak kirá-

lyainknál szakadatlan sora, a jelentőség, melyet ahhoz magok a királyok és a nemzet is már régi időkben kötöttek, mert a koronázás mintegy a fölség teljességét jelentette; és ez egyike a lényeges ősi szokásoknak, melynek megtartását a törvények mindannyiszor, valahányszor a jó, megerősített ősi szokásokat követni rendelék, hallgatólag is befoglaltak. Tanusítja ezt Károly király az esztergami érseknek adott kiváltságában, hol a koronázásról régi szokáskint emlékszik, midőn azt mondja: megtartván a szokott szertartást, melyet elődeink rendeltek, léptünk kormányzati székünkre.“ a) b)

a) III. Innoc. pápa levele 1209. Pray. Hierar. P. I. p. 113.

b) 1572. V. art. 1. §. 3.

26. §.

Alaptörvényeink és a koronázási hitlevél világosan megrendeli.

Az 1687. évi 2-ik t. cz., mely egyszersmind az örökösödési rendet szabályozza, már világosan kimondja, hogy a magyar királyi szék örököse, előre bocsátván a királyi biztosító oklevelet, és arra az esküt letévén, az elődök által megszabott és követett módon, országgyűlésileg, benn az országban, törvényesen megkoronáztassék.

Ugyanezt rendelik az ezután következett koronázási hitlevelek; ugy szinte az 1723. 1. §. 4. az örökösödést megállapító törvény; vagyis a Sanctio Pragmatica.

27. §.

Legujabb és a koronázás határidejét is meg alapító törvény.

Az 1791. 2. és 1792. 2. törvénycikkek szinte mulhatlanul meghagyják a koronázást, sőt még a határidejét is kimondják: t. i. hat hónap alatt az előbbi király halálától számítva.

28. §.

A királyi-örökösnek koronázása előtti hatásköre.

Abból, hogy a koronaörökösnek magát megkoronáztatni törvényes kötelessége, még nem következik, hogy koronázása előtt királyi jogokat nem gyakorolhat; mert a meghatározott öröklési rend szerint a birodalom egyéb részeiben elődje elhunytával azonnal átveszi tetteleg a főhatalmat; Magyarorszáiban szinte azonnal őt illeti a főhatalom, csak hogy annak kiegészítéseül egyszersmind a koronázás is megkívántatván: addigis, miglen ez bekövetkeznék, előgondoskodásúl a törvény világosan kimondja a) hogy mindent tehet és intézkedhetik a mi az alkotmányos kormányzás ügyeihez tartozik, és őt a király iránti hűség és engedelmség joga a nemzet részéről teljes mértékben megilleti.

a) 1723. 2. §. 2.

29. §.

Vajjon? és mennyiben nyer a királyi hatalom a koronázási szertartások által?

A fennebb mondottakból azt állíthatná valaki, valamint akadtak is ilyenek, hogy a trónörökös már koronázása előtt is a legfőbb hatalmat teljes mértékben bírja; azonban tévedne; mert a törvények hozásának, eltörlésének és hiteles magyarázatának joga csak a törvényesen megkoronázott királyt illeti közösen az ország karai és rendeivel, a) kiváltságokat csak törvényes koronás fejedelem adhat b) s a főhatalom teljes és törvényes mértékbeni gyakorlatára a törvényes módon végbement koronázás megkívántatik, a mint ezt az országgyűlések világosan kimondták. c) d)

a) b) 1791. 12. c) 1791. 2. d) 1741. 4. és 5.

30. §.

A törvényes koronázáshoz mindenkor az ország koronája kívántatott meg, és nem ok nélkül.

A koronázásnak törvényesnek vagy is a törvénynek megfelelőnek kell lennie; ilyen pedig akkor léssen, ha az

az országgyűlésen, az ország határain belül, az ország szent koronájával, vagy is azzal, melylyel első szent királyunk koronáztatott meg, a törvényes szertartással megyen végbe, mint ezt az alap-szentesítvények úgy rendelik a) az ősi szokások megtartása mellett. Így régi intézkedés az az országban, hogy csak az ismertetett törvényesen koronázott királynak, ki a szent koronával, melyet sz. István Szilveszter római pápától nyert, koronáztatott meg. Ugyan ezt tanusítja egy I. Károly alatt b) és egy másik régibb, III. András alatt kelt ünnepélyes oklevél. c) Ezt tanusítja végre a magyarnak e tekintetbeni kétségbe nem vont hagyományos hite is, és nem alap nélkül.

Mert őseinknek alkotmányos életök megóvása érdekében nem látszott erősebb súly, illetőleg biztosíték, mint az: hogy királyai a királyi székre léptökkor megkoronáztassanak, és hittel köteleztessenek; és ezen ünnepélyesség az ország határain belül őrzendő szent koronához kötve legyen. Ezt főleg a királyválasztásoknál előfordult szakadások is szükségessé tették; sőt ha a szent korona idegen kéznél volt, a bár más koronával megkoronázott király a visszakerült szent koronával, noha másodsor, de érvényesen mégis csak egyszer koronáztatott meg. d) A sz. korona iránti, ezen ősidőktől fogva a magyarnak keblében meggyökeredzett szent hit, mely a történettanusította hatalmas rúgókon alapszik, minden alacsony szertartási, vagy hitűségi — ne mondjam babonasági — vádat lehellő ellen vetést nyugodtan visszautasíthat.

a) 1687. 2. és minden koronázási hitlevél.

b) Batthanyi Leges Eccl. T. I. 463. l.

c) Kovachich, Vestigia Comitiorum 150. l.

d) I. Károly például: 1301-ik esztendőben Zágrábban és Esztergomban, 1309-ik esztendőben Budán egy új koronával megkoronáztatott ugyan, mégis miután Szent István koronája az erdélyi vajdától visszakerült, ismét Sz. Fehérvárott mint a koronázás szokott helyén, magát 1310. esztendőben megkoronáztatta; mint Pray Specimen Hierarchiae Hung. 1. rész 106. lapon előadja.

31. §.

A koronázás lényeges részei.

Törvényeinkben a koronázásról említésnél egyszersmind a „törvényes, legalis, ritu legali“ megjegyzések oda mutatnak, hogy ezen törvényes szertartások megtartandók, és ezek az u. n. lényeges részeit jelentik; lényeges részei pedig a koronázásnak a következők: a koronázási hitlevél (Diploma Inaugurale) a koronázás maga ősi vallásos modorban, és a nyilvános ünnepélyes eskü; melyekről egyenkint szövege a következőkben.

32. §.

Koronázási hitlevél.

A koronázási hitlevél (Diploma inaugurale) eredete nem tudatik. Annyi bizonyos, hogy már szent István adott a magyarnak különös szabadságokat, melyek az 1222-i arany bullában is jelenkeznek; és Hartvik író szerint már az első koronázáskor azokat örökké tartó szövetségként aláírásával erősítette; ugyan ezt követték a következő királyok is, a mennyiben az ország szabadságait a decretumokban ismételve megerősítették; így II. András és annak fia IV. Béla. Ebből azonban, hogy ily megerősítés a már megtörtént koronázás után fordul elő, nem következik, hogy királyaink a koronázás előtt ily megerősítést nem tettek volna, mert III. András és I. Ulászló decretumai ellenkezőt mutatnak, melyekben az előbbi királyok által adott jogok és szabadságok, mind a mellett, hogy azokat már a kormányra léptökkor írásban megerősítették, újra érvényesítettnek. a) I. Ferdinand azokat az országos rendek kérelmére, kik ezt az ősi szokás alapján tették, az országba léptekor, és koronázása alkalmával ünnepélyes oklevéllel és esküvel megerősítette. (1537. §. 1—4. §.)

A koronázási hitlevél azonban újabb megállapított jelentőségében azon oklevelet jelenti, mely mint költsönös szerződés a király és nemzet közt a király sajátkezű aláírásával, és a nagy királyi pecséttel

megerősítve rendszeren koronázás előtti napon a királytól, a főkancellár által, a trón körül összegyűlt országrendeknek átadatik, és a törvénykönyvbe is a megkoronázandó király első decretuma elején beigtattatik.

Ennek legrégebbi ilykép kiadott példánya I. Ulászlótól származik, melyet a tudósok felfedeztek; a többi királyokét a törvénytárban olvashatni. Adatott a kir. hitlevél vagy mindjárt a király megválasztatása után, mint Ulászló és Szilágyi Mihály által Hollós Mátyás részéről, vagy az új királynak a kormány átvételére az országba bejövetelkor, mint ezt V. László, II. Ulászló és ennek veje Ferdinándnál találjuk. b) Azonban II. Mátyás kora óta a koronázás előtt közvetlenül a király elébe terjesztetik, ki ezt sajátkezűleg aláírja, kir. pecsétjével megerősíti és aztán a kir. decretumba beigtattatik következő öt pontban:

1. Hogy mi a régi thronörökösödésen kívül, mind a koronázást az 1791. 3. t. cz. értelmében, mind általánosan és egyenkint Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományoknak szabadságait, rendszabályait, kiváltságait, jogait, törvényeit és szokásait, melyek kezdettől fogva a magyar királyoktól, dicső emlékezetű elődeinktől, a jelenig adattak, és megerősítettetek, vagy jövendőben adatnak és általunk megerősítetnek, (melyekre említett ország rendei boldog emlékezetű eldődünk I. Ferdinand császár és király decretuma bevezetésében álló esküformát megalapították és kiterjesztették) mindazáltal II. András 1222-ki decretuma 31-dik cikkének záradékát e szavaktól kezdve: „Quodsi vero nos“ e szaváig „in perpetuum facultatem“ kivéven, többire minden pontjaiban, záradékaiban, cikkeiben, úgy mint azok alkalmazása és értelme (azon hozzáadással azonban, hogy az 1741. 8. t. cz. és mind az, a mi ott kivétetik, teljes erejében maradjon;) a király és ország közös megegyezésével országgyűlésileg elhatároztatik, mind magunk szilárdan és szentül megtartandjuk, mind másokat is ezek sértetlen megtartására kötelezendünk.

2. Hogy mi az ország szent koronáját a régi szokás, s törvények értelmében bizonyos, a rendek köréből, velök

egyetértőleg, vallásrai tekintet nélkül választandó személyek által, az országban őriztetendjük.

3-or. Hogy mind már eddig visszafoglalt mind az ezután visszafoglalandó tartományait és részeit Magyarországnak s hozzá tartozó tartományainak a hitlevéli esküforma meghagyása szerint, a fenumlitett országhoz és hozzá tartozó tartományaihoz egészen visszacsatolandjuk.

4-er. Hogy ezen esetre (mitől a mindenható őrizzen meg) ha az austriai főhercegi ház mindkét nemen levő, névszerint pedig először VI. Károly, majd I. József, s végre I. Leopold római császárok és magyar királyok maradékai kihalnának, az 1723. 1. és 2. cikkei rendelete szerint is a szabad királyi választás és koronázás előbbi állapotjára visszaessék és ezen országnál s koronájához tartozó tartományainál a régi törvényes szokásnál fogva érintetlenül fennmaradjon.

5. Mint már az 1-ső pontban előbocsátva volt, valahányszor új koronázás adandja magát elő, az ország határai közt s rendes országgyűlésen mindannyiszor, örökösseink, s maradékaink mint ujonnan koronázandó örökös királyok kötelesek leendenek ezen koronázási hitlevél megerősítését előre bocsátani s rá az esküt is letenni. c)

- a) Kovachich Suplem. ad Vestig. Comit. 1. köt. 66. és köv. l.
- b) 1458-ról a törvénytár. 1453. előb. és 1.2. 1490. okl. 1537.
- c) l. Fényes id. munkájáb. I. R. 27. §. I.

33. §.

Királyi koronázási szertartás.

A koronázásra kitzüött napon a koronázandó király, az ország zászlósainak, kik a koronázási ékszereket előlviszik, s mágnások és rendeknek számos lovas kíséretében a koronázási egyházba bevezettetik, a sz. mise közben az igazság és béke követésére és az egyház védelmére megesküszik, jobb vállán, karján és hóna alatt a szent kenettel felkenetik és Szent István palástját felölti, a primás kezeiből sz. István meztelen kardját elfogadja, s erre közvetlenül a korona az

esztergomi érsek és nádor által fejére tétetvén, az ország kormánypálczáját jobb, arany almáját bal kezében tartván hangos „éljen“ kiáltások „Téged Isten dicsértünk“ zengése és ágyudörgések közt a trónt elfoglalja.

A szent miseáldozat bevégeztével a király előbbi leirt öltözetében és ékességekkel az ország három szintű posztójával bevont padolaton egy másik e czélra rendelt temploba, előtte menvén a szent korona alá tartozó 10 országok zászlóvivői és a kir. kincstárnok arany és ezüst emlék pénzeket szórva, vezetetik; itt a trónt elfoglalja, a Nádor és a magyar udvari főkancellár által felváltva kikiáltott férfiakat, kik előtte baltérdökre hajolnak, szent István kardjával jobb vállukon gyöngéden megtüti és ez által őket arany sarkantyús vitézekké avatja. Innét kijöven lóra ül és a szabad ég alatt, az e czélra kijelölt helyen a decretalis esküt leteszi az esztergami érsek előmondása után. Ez után a királyi dombra fellovagol, ott szent István kardjával négyfelé vág, jelentésül annak, miszerint az országot akárhonnan jövő ellenségtől oltalmazni kész. Ezt bevégezvén következik a királyi ebéd, melyre a királyi hercegeken kívül a primás, az ország nádora és a kalocsai érsek, néha a kövelek is, mint régente a velencei és pápai, Leopold alatt a nápolyi is, hivatalosak; és az ország zászlósai régi szokás szerint az ebéd körüli tisztjüket teljesítik.

34. §.

Kit illet a koronázási jog?

A jog a királyt megkoronázni, állandóul az esztergami érseket illeti; ezt az esztergami káptalannak a XIV. században tartott canoni látogatáson kívül Coelestin és Inceze római pápák rescriptumai, mely utóbbik az e felett a két metropolita közt keletkezett vitát az esztergami érsek részére döntette el, tanusítják. Ezen felül igazolják még IV. Béla, V. István és I. Károly diplomái, leginkább pedig Zsigmond levele. a) Nem hiányoznak azonban bizonyos okokból más főpapok által végbevitt koronázások példái: így a

kalocsai III. Bélát; Zsigmondot a veszprémi, Ferdinándot és Zápolyát a nyitrai főpap koronázta meg. b)

- a) Pray. Specim. Hierarchie hung. T. I. pag. 103—127.
b) Ugyanott 126. l.

35. §.

Koronázási eskü.

A király koronázásakor két esküt teszen mint fenebb (33. §.) érintettük: egyiket a szentegyházban a nagy oltár előtt, midőn az evangéliumra megesküszik, a korona felvétele előtt a pápai könyvből vett forma szerint; másikat a koronázás után nyomban, a szabad ég alatt. Az első főleg csak a rom. cath. anyaszentegyház fentartását, a vallás szolgálainak és ezek jószágainak oltalmazását foglalja magában, a második az ország minden rendű lakosai jogainak és szabadságainak megőrzését tartalmazza és miután ez az országgyűlési végzeménybe is beiktattatik: „decretalis“ eskünek neveztetik.

Az első egykoru magával a koronázással; a másikat némelyek Verbőczy szerint a) újabb időkből származtatják, a ki azt mondja: hogy II. András rendeleteit utódai egész az ő koráig, koronázásuk előtt eskü szentségével szokták megerősíteni. — Azonban Honorius pápának IV. Bélához irt levelében már megvan, hogy a király (II. András) koronázása alkalmával országa jogai és a korona becstületének sérthetlen megtartását esküvel fogadta. Így V. István és Rajnald író szerint IV. László is. Ezekből következik hogy ez ősi szokás volt, és Verbőczy állítása akként egyenlíthető ki, hogy az ország szabadságait, melyek főleg sz. István idejéből származnak és II. András által formulázva jelenkeznek, az utóbbi királyok is szakadatlanul esküvel szentesítették, a mint ezt már a 2-dik korszak bevett szokása tanusítja.

a) II. R. 14. cz.

b) Lad. Posth. Decr. 1453. Koller Hist. Eppatus Quinqueeccl. T. II. pag. 297. Istvánfy. Hist. Lib. IV. p. 36. — sőt az 1453. 2-ik t. cz. nyomán magok az ország karai és rendei és régente viszonyt hasonló esküt tettek; de ezen szokás már elavult.

36. §.

A koronázás helye.

A koronázás helyére nézve törvényeinkben csak annyit foglaltatik, hogy az ország határain belül történjék. Régebben rendszerint Fehérvár volt a koronázás szokott helye a) b) ugyan azért Székes-Fehérvárnak neveztetik, sőt a régi oklevelekben kiválólág „Urbs regia“ elnevezés alatt is fordul elő, azonban e város a török kezébe kerülván, I. Ferdinánd Pozsonyban koronáztatta meg fiát Maximiliánt, c) III. Ferdinánd az ott uralkodott ragály miatt Sopronban, d) Ferencz Budán, a többi királyok pedig mind Pozsonyban koronáztattak meg.

a) l. Rob. Károly diplomáját.

b) Különösen erről Székes-Fehérvár városának esedezése az 1825 ki országgyűlésre, a város koronázáshozí jogainak visszanyerése végett névtelen szerzőtől; kijött Székes-Fehérvárott 4 ed rétbén 1825-ben. Ott 5. 6. 7. lapon mondatik, hogy szent István királyon kívül, ki Esztergamban, és Aba Sámuelen kívül, ki Csanádon koronáztatott meg, Fehérvárott 36 magyar király koronáztatott meg I. Ferdinándig bezárólag; a királynők közül pedig tizen.

c) Istvánffy Hist. L. 21.

d) 1625. 3.

37. §.

A királynék koronázása.

A királynők koronázása, ha ők valóságos királyi hatalommal bírnak, és így nők királyok. mint Mária Theresia is volt, hasonló a királyéhoz; azonban a királyok nejeik is ős szokásnál fogva megkoronáztatnak; de ezek azon különbséggel, hogy a királynők jobb karon, a tenyéren, és honuk alatt kenetnek fel, a királyi pálcza és alma is átadatik nekik, de a kard nem; a sz. korona jobb vállukra, mintegy királyi férjökkel a kormányteherbeni részestülés jeléül, fejükre pedig csak az ugynevezett házi korona tétetik, és bár az ország elejétől a XV. század végeig a sz. korona is fejükre tétetett, s Hóllós Mátyás neje Beatrix is ekkint koronáztatott: első volt, a ki a házi koronával ékesített: I.

Ferdinánd neje Anna, és a sz. korona legelőször Máriának, Maximilián első feleségének, vállára tétetett.

A királynékat régi szokás szerint a primás keni fel és a sz. koronát is ő teszi vállukra, de a házi koronát fejökre a veszprémi püspök teszi, mint a királyné örökös kancellárja; a királyné azonban sem esküt nem tesz, sem arany sarkantyus vitézeket nem üt.

38. §.

Koronázási ajándék.

A koronázási országgyűlésen maga az országgyűlés a koronázott király és királynét pénzbeli ajándékkal (Honorarium) tiszteli meg. Ennek első példája a XVI. században jelenkezik Miksa alatt; a) az óta folytonos gyakorlatban van, és mennyiségre nézve különböző. V. Ferd. királynak e czim alatt 50,000. b) Ferencz kir. nejeinek: Mária Thereziának 25 ezer, c) Ludovikának 50,000, ft. Carolínának 50,000 darab arany szavaztatott e czim alatt d)

a) 1563. 2. b) 1830-ki országgyűlés napló 61. 62. l.

c) Ugyanaz d) 1808-ki országgyűlési napló 82. l. és 1825-ki 99. lap.

III. FEJEZET.

Az ország ékességeiről.

39. §.

Az ország ékességei, a szent korona.

Az ország ékességei: a sz. korona, kard, alma, kormánypálca, saru és harisnyák.

A szent korona két részből ugymint illetőleg két t. i. latin és görög koronából van össze állítva. Koller tudós után, ki arról tüzetesen értekezik, a latin része latin felirással régibb és ugyanaz, mellyet Sylvester romai pápa

szent Istvánnak küldött, ki azzal 1000-dik évben mint első királyunk, első megkoronáztatott. A másik, a görög része újabb, a mint azt a rajta látható Constantin Porphirogeneta, Dukás Mihály és I. Geiza királyunk képeik, mint sz. István kora utániakéi mutatják, s rajta görög fölírások láthatók. — E korona angyali, apostoli melléknevekkel diszlik, ez a magyarnak vallásos kincse, és mint fenebb láttuk, ahhoz egyszersmind legfontosabb nemzeti jogai kötvék, innét magyarázható nemzetünknek annak őrizete körüli gondossága, mellynél fogva az eleve a székes-fehérvári főegyház őrára, a) ki e mellett terjedelmes és jelenleg „Custodiatus Albensis“ czim alatti javakat birt, bízott, később Visegrád vára jelöltetett ki helyétül és két, az országgyűlésen valláskülönbség nélkül választott világi örökre bízott b) c) utóbb Pozsony d) végre Buda vára e).

a) 1464. 2.—1492. 3.—1608. 4.k.e.—és 16. kor.u. 1613. 18. 1622. 2. és 1659. 1. 10. cond.

b) Pray Annal, I. 183. 1. Szvorényi Amoenitates Hist. Eccl. Hung. V. füzet 1. sz.

c) 1492. 3.—1498. 25. d) 1608. 4. 1715. 38. e) 1791. 6.

40. §.

b) Az ország többi ékességei.

A kormánypálca kristálygolyóval végződő arany lemezzel bevont buzogány alakú pálca, melyről 26 arany lánczon ugyanannyi arany golyócska függ.

Az alma arany lemezből, belől türes, felül kettős keresztel, mely négy részén valaha ugyan annyi paizsot mutatott, ezek közül az egyik még fenlevő az anjoui királyoknak Magyarországéval elegyített czimerét mutatja.

Szent István kardja, legfelől Jézus és Mária neveikkel a felső gömbjén.

A palást, mellyet első szent királyunk és neje Gizella királyné a székes-fehérvári szentegyháznak ajándékozott, később királyi palásttá lett. Formájára nézve olyan mint az u. n. papi pluviale, a kelméje kék selyem, több szent ábrázolattal és írással kivarva.

A saruk sárga bőrből, a harisnyákkal együtt, mely utóbbiak újabb művek.

És ezek az ország ékességei, mellyek a királyi koronával együtt egy ládában őriztetnek és a koronázási szertartásnál használtatnak. a)

a) l. fenebb 33. §.

41.

Az apostoli kereszt.

Háromféle kereszt jelenik meg a koronázás alkalmával; az első ezüstből veres nyéllal, mintegy az apostoli jelül; eredetét első királyunktól veszi, mellyet az esztergami kanonokok egyike viszen nem csak a koronázáskor, de mindannyiszor, ha a király pompával az országban megjelenik, vagy a trónon ül. A másikat a tárnokmester vánkoson viszi, úgy mint a nádor a koronát, az országbiró a kir. kormánypálczát, a bán az ország aranyalmáját, a főpinczemester szent István kardját, a koronaőrök az öltözeteket, és ezen kereszt „Pax, vagy Pacificale“nak hivatík és a szent szertartás alkalmával csókolás végett ismételve a királynak oda nyujtatik. A harmadik az, mellyet a kir. főkameras kezében visz, nem vánkoson; mintegy az apostoli országjelül. — A 10 zászlóról fenebb a) volt szó. Volt ezeken kívül még egy t. i. szent István zászlója, mely Durazzói Károly koronázása alkalmával a vivő vigyázatlanságából eltörtetett. b)

a) 33. §. ide a 14. §. is.

b) l. gr. Cziráky 122. §.

IV. FEJEZET.

Magyarország királynéja.

42. §.

A királynék állása, jószágaik régente.

A nőkirályok czime, hatásköre egyenlő a királyokéval; sőt sokszor ezek királyoknak is neveztetnek: mint I. Mária és Mária-Therezia.

A királynék, vagy is a királyok nejei a házasság által a kormányzat részvétébe ugyan nem bocsátatnak, de a királyi felség rangját és czimét élvezik, és ebbéli állásuk országszertei tisztelete tekintetében hazánk, más nemzeteket a történet tanúsítása szerint fölülmulta.

Az anyakirálynék és a királynék némi közhatalmi jogokat is gyakoroltak a történet tanúsítása szerint, bizonyos korlátok közt, a mennyire azt a király kegyelete engedte, vagy pedig a királynak ifju kora magával hozta, ez utóbbi minőség azonban, a királynék gyámjogaikat illetőleg, alább fog előjönni. — Az előlnevezett jogaikra nézve voltak királynő zászlósai, kiknek neveik a régi oklevelekben előfordulnak, így Erzsébet öreg királyné és V. István özvegyének Posega megyében fekvő berzenczei birtok eladását megerősítő oklevelében a királynő zászlósai felsoroltatnak. — A királynék továbbá, ugy az anya királynő, mint a király neje, másként ifjabb királyné, törvényeink a) és okleveleink tanúsítása szerint terjedelmes jószágokkal birtak, mellyeknek egy része magához a királynői méltósághoz volt kötve, némi része annak javadalmához, jegybéréhez. némi része a királyok ajándékozásából, vagy vétel után biratott. Ezt leginkább tanúsítja Máriának, IV. Béla király nejének oklevele, bizonyos földről „melly nekünk, de nem a királynéságnak (Reginatu) adományoztatott, a király beleegyezésével adtuk adományoztuk“ és azon adományoknak, — mellyek Gizelától, szent István nejétől, valamint Adelhaid szent László nejétől származtak és millyenek Máriáig II. Lajos nejéig az oklevelekben előfordulnak, — tárgyát szabad rendelkezés alá eső jószágok tevék, a király beleegyezése vagy jóváhagyásával.

a) 1439. 23. 24. — 1527. 4. — 1536.'44. — 1537. 20. — 1542. 10. és 11. — 1542. Pos. 6. 1543. 8. — 1545. 16.

b) Pray Hyer. Hung. P. I. p. 272. 274. Schmidt agr. Epist. P. I. pag. 101. 219. stb.

43. §.

Jelen jegybérük és udvaruk.

Magyarországban királynéi (reginalis) javakat nem ismertünk, de illyeneket őseink sem ismertek ; hogy a

királyné saját jószágokkal birhasson, mi sem áll ellent, hanem jegybére és özvegyi ajándéka, joga, a házassági szerződésekben szokott meghatározatni; udvarának tartása a király gondja. Zászlósaik, milyenekről főlebb szólottunk, szinte nincsenek, sem más közjogi jelentőségű hivatalnokaik, csupán kancellárjuk van, és ez a veszprémi püspök ebbéli méltóságánál fogva, melylyel valaha 500 márka fizetés járt IV. Béla egyik oklevele szerint és e czimet a királyné koronázási jogával együtt mai napig megtartották. — A királynők, mint egyszersmind austriai császárnők, jelen udvari diszszemélyzete, közjogi jelentőséggel nem bir.

V. FEJEZET.

A király gyermekeiről.

44. §.

Czimök. — Az uralkodó családbóli régi időbeli vezérek.

A király mindkét nemű gyermekeit a királyi illetőleg császári királyi főhercegi s fenségi czim megilleti, ők azonnak szülők után következnek rangjuk tekintetében, a nélkül, hogy országunk kormányzatában egyetül ebbéli minőségöknél fogva részök volna.

A királyi család finemű tagjai régi időkbén vezéri „dux” czimmal éltek, ilyen első volt szent István fia Imre, és úgy látszik, hogy Slavoniát e czimmal kormányozta. I. Andrástól fogva azonban Nagy Lajosig bizonyos szokásba ment, hogy ha a kir. családból több felmenő fitagok egyszerre életben voltak, azok egyike vagy többen az ország kapcsolt részei kormányzatában a király megbízásából részt vettek, de mindenkor a királyi hatalomnak alárendelve. a)

a) Salamon alatt Geiza, László alatt Lampert, Kálmán alatt Álmos hercegek.

45. §.

Az ifjabb király.

E czim II. András és IV. Béla idejéből származik, kik még éltökben fiaikat nem csak megkoronáztatták, hanem az ország majd felének kormányzatát is reájok bízták; egyéb-iránt e czim nálunk közjogi jelentőséggel nem bír; a kor szükségsegeihez képest czélszerű intézkedés volt ugyan még a választás korszakában, hogy a királyok utódaikat még éltökben de mindenkor a nemzet beleegyezésével, megkoronáztatták, a nélkül azonban, hogy az ország kormányzatában részesítették volna, mi inkább világos törvények által tiltva is van. a) Ezeknek sorsuk azonban a legelől említettekétől igen is különböző volt; és a koronázásból egyébként eredő főhatalom gyarkorlási joga csak az előd halálának bekövetkezte után, a nélkül, hogy újabb koronázás szükségeltetnék, léphet életbe.

a) II. III. Ferdinánd, II. Leopold koronázási hitleveleik a törvénytárban; ugy szinte V. Ferdinánd kor. hitlevele is.

VI. FEJEZET.

Az ország kormánya a király kiskorusága alatt.

46. §.

A kiskoru király gyámja.

A királyi örökös vagy is koronaörökös kiskorusága esetére szükség tudni, kit illet a gyámság és meddig tart?

Régi időkben erről magok az atya királyok gondoskodtak, így Imre, Andrást, László bátyját, és V. István Erzsébetet, László anyját bizta meg gyermekei és az ország gondjával végrendeletileg. Máskor az anyák mint özvegy királynék intézkedtek ily esetben, ezek nem létében a rendek által választott kormányzók, így I. Mária, I. Lajos özve-

gye, s Albert neje, nemcsak saját, hanem kiskorú László fia nevében is, ki kisdéd korában megkoronáztatott, kormányzott; és a midőn az mindkét szülőjét veszté s időközben I. Ulászló is kimult, Hunyady János; midőn pedig ennek távollévő fia Hollós Mátyás 15 éves korában királyul megválasztatott, nagybátyja Szilágyi Mihály választatott kormányzónak.

Azonban I. Mátyás idejében az eddig csak a körülmények szerinti eljárást világos törvény határozta meg, a) mely szerint a király gyámsága a nádorra ruháztatott. De már II. Ulászló okleveléből olvashatni, hogy ő, midőn fiát még életében megkoronáztatni akarta, a nádorról említést sem tesz, hanem csak azt mondja, hogy fiát az országban a rendek kezei alatt kívánja neveltetni és végrendeletében testvérét Zsigmondot rendelé gyámjául. Halála után három férfiu választatott, kik Zsigmond helyett és nevében kormányozzának, sőt megvan még a rendek levele, melyben a lengyel király kéri fel a kormányzásra és Lajos gondviselésének átvételére, mit azonban az el nem vállalt. — Mindez tehát oda mutat, hogy a fenidézett törvény meg nem tartatott.

Az örökösödési alaptörvény életbe lépte óta, a többi austriai országokra nézve az uralkodó maga nevezi ki a gyámokat, ha pedig rendelkezés ez esetre nincs: úgy a trónörökös legközelebbi férfiági, ilyeneknek nem létében a legközelebbi leányági rokonára száll a gyámsági jog és kötelesség.

A gyámság meddig tartása, illetőleg a király nagykorúsági ideje törvényeink szerint meghatározva nincsen; b) és ha azt állítjuk, hogy a nagykorúság akkor áll be, a midőn a *sanctio pragmatica* alapján a trónörökös az austriai császári székre léphet, ez pedig a betöltött 18 éves kor, e kérdést tüzetesen meg nem fejtettük.

a) 1485. 2. b) Salamon, II. István és II. Lajos 15, I. Lajos, méhben hagyott László, I. Leopold 16, Mátyás király mellözvén gyámját 19 éves korában vette át a kir. kormányzást.

VII. FEJEZET.

A királyi együtt-uralkodó.
(Corregens Regius.)

47. §.

A királyi együtt-uralkodó vagy királyi
kormánytárs.

A királyi együtt-uralkodó vagy helyesebben királyi kormánytárs eredete bizonytalan; — mellőzve a történeti vitakozásokat, Pray után a) Zsigmondról olvassuk, hogy néki koronázása előtt is volt már joga a kormányzásban, de intézkedései a királynő megerősítésétől feltételeztettek.

Ujabb példát és határozót birunk Ferencz lotharingi vezérben, kit Mária Therezia király a kormányzatban részesített a nemzet beleegyezésével, mint ez az 1741. 4. t. czikből kitetszik, azonban ez is csak minden további következtetés és a nádor joga csonkítása nélkül szavaztatott meg, és pedig bizonyos feltételek alatt: hogy t. i. ez által a birodalom részeinek az 1723-ki 1. és 2. t. czikben megállapított oszthatlansága és a megalapított örökösödési rend csorbulást ne szenvedjen, tartama csak a királynő tetszésétől függjön, és ha az meghal, az örökös gyámsága és a kormányzás joga a kormánytárst illesse; hogy ezen együtt kormányzás az ország törvényeivel egyezzek, és a kormánytárs azon jogokat, melyek csak a törvényes koronázott fejedelem jogai, ne gyakorolhassa. Végre hogy a nemzet ősi jogaiban és szokásaiban, szabadságaiban a kormánytárs által is megtartassék és ezek megtartása az ott kitett esküforma szerint esküvel is erősíttessék.

Ezekből következik, hogy a corregensségre általában törvényünk nincsen. Az 1741. 4. t. czikben is óvás van téve,

hogy abból jövőre semmi következtetés nem vonható, mi-
ből méltán következik, hogy az ily netán előfordulható kü-
lön eset az országgyűlés tárgyát teszi.

a) 1741. 4.

VIII. FEJEZET.

A főhatalom megszűnése.

48. §.

Önkéntes lemondás.

Vajjon a főhatalom vagy is a király király lenni a
a természetes módon kívül másként megszűnik-e? erről tör-
vényeink nem emlékeznek. Az önkéntes lemondásnak he-
lyét a természetes ész elvei szerint megtagadni nem lehet;
magától értetődően, hogy az csupán az utódok kára és a közjó
veszélyeztetése nélkül történhetik. És így magyar közjo-
gunk e tekintetben törvény vagy egyéb honi alapszabály
nélkül, bizonyos pozitív szabályt nem szolgáltat. Erről gon-
doskodni az utókor feladata.

49. §.

Kényszerített lemondás.

Betegség.

A nem rendes uton, kényszerítőleg történt elmozdítása
az uralkodónak jogi érvre nem számíthat, mint bár eleve
jogtalan tény azonban utóbb az uralkodónak hozzájárult
beleegyezése, illetőleg lemondása által megerősödhetik, mint
erre I. Mária és Rudolf szolgálnak például és ily esetben is
az örökösödési rend alapján szerzett jogok sértetlenül fenn-
maradnak.

A király betegsége, mely őt a kormányzatra végkép
képtelenné teszi, csak részéről a jog gyakorlatát szakítja
meg, ilyen bár örökös bár ideiglenes betegség esetében ér-
dekükben áll az illetőknek gondoskodni, hogy az ország
sérelemet ne szenvedjen, és ez is csak a nemzet közbenjárá-
sával és egyezésével történhetik.

III. KÖNYV.

Az ország lakosai.

Első fejezet.

Az ország karai és rendei általában.

50. §.

Magyarország lakosai. — A karok és rendek általában.

Magyarország lakosai, kik a polgári kötelékbe bevétel, vagy is kik Magyarország törvényeivel élnek, 1848 előtti törvényeink szerint az ugynevezett karok és rendek közé nem mindannyian tartoztak; mivel a karok és rendek vagy a nemzet, közjogi értelemben véve, csak azon osztályait jelenti az ország lakosainak, melyek az országos ügyekbeni részesülésre hivatvák.

A „karok és rendek“ nevezete főleg I. Ferdinánd korától veszi kezdetét, az előtt „regnicolae,“ vagy „status“ nevezetet találunk.

A „status et ordines“ karok és rendek czim alá jönnek a főpapok, ország-zászlósok, szabad királyivárosok és szabad kerületek; mert csak ezek birnak 1848-ot megelőző törvényeink értelmében országgyűlési joggal, mint ezt II. Mátyás törvénye (1608. 1. kor. u.) a multa nézve is kimondja.

51. §.

A magyar nemesség kezdete.

A nemesség eredete egykoru magával nemzetünkkel. Mert eleink, miglen közös fejedelem nélkül szövetségben éltek, mást a katonai állapoton kívül alig ismertek és a vajdák vagy vezérekon kívül semmi más örökös nemesség eszméjével nem bírtak, a mint az első szerződés III-ik pontja tanúsítja. a) Ezen vajdák vagy vezéreknek ennek alapján azután is kiváló állás jutott.

a) Bevezetés IV. alatt.

Egyébb osztályok, rendek

52. §.

A monarchiai állapot azonban már többet kívánt. Tudjuk ugyan is, hogy a mint eleink ősi hazájokból megindultak, a névtelen jegyző szerint elhatározták: „hogy a mit közös erővel együtt szerzendenek, abból közülök senki kizárva ne legyen.“ tehát azt, mit így együtt szerettek, megosztották, és az ilykép szerzett javakat az akkori Európában annyira divatozott hűbéri rendszerhez hasonlólag, bizonyos szolgálatok, főleg katonáskodás feltétele alatt szétdarabolták, az ezek birtokosain kívül azonban valóságos szolgák is léteztek. a)

Azok, kik sem teljesen szolgai, sem teljesen szabad állással nem bírtak és a nekik adott földnek csak haszonvevői voltak és pedig bizonyos feltételek alatt, alkották az ugynevezett „conditionariusokat“ parasztokat; ezeknek száma már a vezérek alatt tetemes volt, a mint sz. István különféle alapító oklevelei tanúsítják; egyszersmind azt is, hogy ezek nem mind sz. István idejében keletkeztek. a)

a) Perger János: A magyar és hazája régente. Pest 1831. XVIII. Fejez.

53. §.

Országnagyok, lovagi rend
(equestris ordo) és főpapok,

Az országnagyok, most ország zászlósai vagy közzászlósok, régente a hét fővezér nemzetségéből származtak,

az u. n. lovagi rend „equestris ordo“ magyarvérti katonáktól, kiknek száma aztán a bevándorlott és meghonosodott főbb idegenek által időjártával megszaporodott.

A főpapok a keresztény hitnek az országba bevitelével egyeredetiek. Ezeket szent István különböző czimek alatt kittinő méltóságokra és az ország legelső osztályi fokára emelte, és ezek már az ő idejében a király és országgyűlésében hatályos részvétre érdemesítették.

54. §.

Szabad királyi városok.

Már Geiza, utána szent István idejében sok kézműves és mesterember vándorolt és hivatott be az országba, a kik főleg a királyi várak körüli helységeken telepedtek le, és régen „Hospites Regii“ nevezet alatt tűnnek elő. Ezek közül sokan a földművelésre adták magokat, és ez által a parasztok vagy conditionatusok számát gyarapították, mások kereskedéssel foglalkoztak, legtöbben azonban később megvagyonosodván, nehogy mások szolgálivá süllyedjenek, egész községökre, melyben laktanak, szabadsági kiváltságot nyertek, melynélfogva községök némi kiváló jogokkal és mentességekkel is felruháztatván, a vár birájának birósága alól kivétettek, és szabad „villa“ nevezet alá jöttek. Ily „libera villák“ már szent István idejében említetnek, és így méltán annak idejéből származtatnak. Így Fehérvár már akkor, de I. András pénzein is „Civitas Regia“ „királyi város“nak neveztetik.

Annak, hogy az ország rendei közé bevétettek, első nyoma van Zsigmond II. végzeményében. Az országgyűlésrei meghívásuk gyakorlatát pedig V. László, Hollós Mátyás, II. Ulászló és azótai királyok meghívó levelei tanusítják.

55. §.

A karok és rendek nemessége egyenlő, és a hűbéri rendszerből nem származik.

Ha bár a karok és rendek közt rangra nézve különbség létezik, tekintve a sort melyben említettnek, nemesi szá-

badságuk azonban mindnyájoknak egyenlő és a nemesi kiváltságos jogok mindnyájokra egyenlőn kiterjednek. a)

A nemesek mint eleve és folyvást katonák, nem voltak zsoldosok, béresek, hanem miután vezéreiket követték, az elfoglalt térekhez jogot tartottak és azokban részesültek is; innét származott az „Allodium“ vagy is „majorsági föld“ elnevezés, ellentétben a jobbágyi földdel; de törvényszerzőink és tudóink szerint egyszersmind az idegen „hűbéri“ birtokkal, és így azok, kik a magyar nemességi birtokot a német és más hűbéri rendszerből eredett birtokokkal egyenlővé kívánák magyarázni, a valóságtól igen is eltérnek.

A nemességet már Verbőczy „populus“nak mondja mintegy kiváló értelemben; mert csak a nemesek élvezték a birtoklási jogot, a többi népség pedig csak tőlük, bizonyos kisebb nagyobb feltételek alatt. b)

a) Verb. I. R. 2. 9. 1715.

b) II. R. 4. — 1. Horvát Bibliotheca Jurisconsultorum Hungariae IV. köt.

56. §.

Az ország karai és rendeibe léphetés feltételei.

A nemességet széles értelemben véve a főpapokra nézve megadja a király kinevezési oklevele még a római szék megerősítése előtt teljes közjogi állással. Az országnagyokra nézve hasonlóképp a királyi kinevezés. A mágnások születés által, az idegenek honosítás („indigenatus“) által hódolati eskü mellett az országgyűlésen lesznek nemessé, a többi szorosán vett nemesek királyi adomány, vagy czimeres levél (Armalis) által, a szabad királyi városok és kerületek ugynevezett fölszabadítási kiváltság (elibertationale Privilegium) által. a)

a) l. alább 76. §.

II. FEJEZET.

A nemesi előjogokról.

57. §.

Általában és különösen: 1) sarkalatos előjogaik.

A nemesek kiváló előjogai 1848. előtti törvényeink szerint vagy sarkalatosak, vagy ezeken kívül egyéb személyes és vagyoni jogok voltak; a sarkalatosakat Verbőczy I. R. 9. czimében sorolja fel a következőkben:

1-ör. Hogy törvényes idézés és ítélet nélkül nemes embert elfogatni és letartóztatni nem lehet.

2-ör. Hogy nemes ember, kivéve törvényes koronás fejedelmét, senkinek hatalma alatt sem áll, és maga a király sem bánthatja őtet rendszerint, sem személyében sem vagyonában akár kinek panaszára, törvény útján kívül.

3-ör. Hogy a nemes ember királyának csak fegyverrel tartozik az ország védelmére szolgálni, mentve minden szolgálattól, és minden adózástól, annál fogva nemes telken katonának szállást adni nem köteles.

Ezekhez járult régenten az ellenszegülés szabadsága, hogy ha a király a nemesi szabadságokat sértette volna. De ez balmagyarázatra is adván alkalmat és hadviselhetésre is kiterjesztetvén, 1688-ban eltöröltetett.

E sarkalatos szabadságok azonban több kivételeket szenvednek. Így elfogatni és őrizet alatt tarthatni a nemes embert is: 1) felségsértés vagy pártütés vádja, vagy súlyos gyanuja miatt, a törvény által kijelölt esetekben; 2) ha más nagyobb büntettségben éretik, mely halálos büntetést is vonhat maga után; 3) ha katona lévén megszökik; 4) ha hivatalos számadással tartozván szökni, készül; 5) tudva lévő gonosztévők és azok czimboráik, ha lakásukon kívül egyéb

jószáguk nincsen; 6) ha törvényes idézésre meg nem jelenik, és a bíró ellene nyomozólevelet bocsátott ki; 7) váltó hamisítás miatt, a)

Tartozik a nemes ember nem csak régi törvényeink szerint 1) kereskedést üzve harminczadot fizetni, 2) városi telket birva minden közterheket viselni, 3) jobbágy telekről papnak tizedet, földes urnak kilenczedet adni és minden egyéb törvényes szolgálatot megtenni, hanem újabb törvények szerint jobbágy-telek után, kivéve az épületeket, nem különben közlegelő, faizás és nádlás után járó házi, és hadi adót fizetni, a hadfogadásit kivéve; legujabban azonban az adózási köteletség tekintetében kivételnek helye nincsen. b)

a) 1844. 6. 28.

b) 1848. 8. 23. 27. §. 2. — Ezekről bővebben Frank közigazgatás törvénye I. r. 60. 61. §.

58. §.

2) Egyébb nem sarkalatos személyi és vagyoni jogaik.

Egyébb nem sarkalatos jogaik a nemeseeknek személyileg: hogy ők törvényeinkben a „szent korona tagjainak“ neveztetnek és saját törvényhatósággal birnak, és csak az általuk törvényesen megválasztott tisztikar alatt állanak: hogy vagy személyesen vagy küldötteik által az országgyűlésen jelen vannak, vám- rév- bértől stb. mentesek; egyedül birtak joggal nemesi jószágok birására. Az itt előszámlált, valamint egyéb vagyoni jogaik, másként földesuri jogaik, jobbára kevés kivétellel; földesuri hatóságuk pedig, mely különös kiváltságnál fogva bűntügyekben a halál büntetés kimondásáig is kiterjedett, teljesen megszűnt. a)

a) 1844. 4. és 1848. 8. 9. 11. törv. czik.

III. FEJEZET.

A karok és rendekről különösen és pedig a főpapokról.

59. §.

A főpapok, közös és különös jogaik.

Magyarországban a klerus más catholicus országok példájára fő- és alsóbb rendű papságra oszlik. A fő vagy „major clerus“hoz tartoznak az érsekek, megyés és címzetes püspökök, vagy is választottak „electi,“ apátok és prépostok, a szerzetesekéit is ide értve. A többiek a kisebb vagy is alsóbb (minor clerus) papsághoz tartoznak.

Közös jogaik, az egyháziakat ide nem értve abban állnak, hogy ők a nemesi jogok teljes élvezetében állottak, és jószágukat mindég királyi „collatio“ útján nemesi teljes joggal bírják. b)

Különös jogaik, hogy az országgyűlésen az érsekek, püspökök, a zágrábi nagypréposttal mint az auraniai perjel utódjával, ugyszinte a birtokos apátok és prépostok is, vagyis azok, kiknek ebbeli állásukhoz alapított jószágok is tartoznak, személyesen részt vehetnek; haladéki joggal bírnak, miszerint t. i. a püspökségi jószágok átvételétől 1. év alatt azok iránt a bíróságok előtt felelni nem tartoznak; eskü helyett csak lelkesmeretök tisztaságára (ad puritatem conscientiae) hivatkoznak; a mi a kisebb papságra is átmert. A nagyobb főpapok saját pecsétjük alatt vallanak ügyvédet. — És voltak egyéb a magánjogba eső előjogaik is. A dézma azonban az 1848-i 13. t. cz. által a főpapok arrólí nagylelkű lemondása folytán megszűnt.

a) I. R. 12.

b) II. R. 49.

60. §.

A primás külön jogai.

Az esztergomi érseknek, mint országunk primásának és az apostoli szék született követének főjoga, a királyokat és királynékat a sz. koronával megkoronázni. Ő a király fő és titkos kancellárja, és ennél fogva a kettős kir. pecsét, melylyel szoktak nemesi levelek kiadatni, nála tartatik. — Ő a törvényekben „Personalis praesentia Regia“ királyi személyes jelenlét czimmal jelenkezik; mi oda mutat, hogy a királyi udvar főtélőszékét is képviselte, de ezen minőség némely írók szerint az országbirót illette; a czim utóbb a királyi személynökre, mint az ítélőszékeken a királyi jelenlét helytartójára ment át. A primás Esztergomvármegye örökös főispánja, I. Lajos és Mária királyné ideje óta. 1715 óta pedig hercegi czimmal diszlik. Szent István lovag-rendének praelatusa; egyik az ország rendes birái közül; és ezen minősége abban jelenkezik, hogy a hétszemélyes főtörvényszéknél közbiró, a kir. táblához pedig két táblabirót nevez ki, kik azonban a kir. kincstárból fizettetnek. Ő a magyar kir. helytartó-tanács tagja. — Régi időkben felvigyázó volt a pénzverő-házakra, és ennél fogva a vert arany és ezüstből márkájától $\frac{1}{4}$ részt kapott, és bár ebbeli hivatala rég megszűnt, mégis mintegy 12—18000 frtot jövedelmez; megszűnt végre a főkáptalani (Archi Capellani) hivatala is. a)

a) Fényes id. munk. 50. §.

61. §.

Egyéb főpapok külön jogai.

Az esztergomi érsek után az erdélyi r. kath. püspöknek, ki szinte a magyar egyházi főrendhez számíttatik, legtöbb előjogai vannak: mert a törvények szerint ő az erdélyi főkormányshéknél tanácsosa, 7 valóságos kanonokot tetszése szerint nevez, valamint a fő kath. gymnasiumban

professorokat az egyházi rendből, szabad végrendekezési joga van; uri- és főlebbviteli-székkal birt 1848-ig, melytől folyamodásnak is csak ő felségéhez volt helye; ez ítélőszék elé tartoztak a püspöki jobbágyok és a gyulafehérvári zsidók, néhány pert kivéve. Ő főpártfogója a zsidóknak, és ő ad nekik az egész fejedelemségben rabbikat.

Az egri püspök hajdan a király negyedik fiát tartozott nevelni. A veszprémi püspök kiváltságos jogáról szólt a koronázásnál. a)

A zágrábi és győri püspöknek és a szent-mártoni apátnak joguk van egyház-nemeseket alkotni, kik az ugynevezett egyház-nemesi székek alá tartoztak stb.; ezekről alább tüzetesen szólandunk. b)

a) l. Fényes id. munkája 51. §.

b) alább 82. §.

IV. FEJEZET.

Az országnagyok.

62. §.

Az ország bárói, zászlósai.

Az országnagyok, mágnások, kik a mohácsi vész előtt barones és magnates czim alatt sokszor fölcserélve jönnek elő, és néha „jobbagiones“ mintegy „jobbak“, jelenleg általában véve mindazok, kik az országgyűlésen a főtáblánál ülés- és szavazatjoggal székelnek.

De szorosabb értelemben véve a mágnások országzászlósokra „Barones Regni“ és közzászlósokra „Magnates“ oszlanak:

Országzászlósai, „Barones Regni“ azok, kik az ország főméltóságait részvétellel a közigazgatásban vagy csupán tiszteletileg viselik; az első főzászlós uraknak is neveztetnek, következő rangfokozattal: 1-ső a nádor, 2-dik

az országbíró, (*Judex Curiae*), 3-dik a horvátországi bán, 4-dik a tárnok. A többi zászlósok ki-neveztetésök rendje szerintkövetkezők: kir. főlovász, főpohárnok, főkamარás, főasztalnok, főajtónálló, főudvarnok, és 1765 óta a kir. nemes testőrsereg főkapitánya és a posoni gróf; régente a temesi gróf is, a határvárak parancsnokai (*Praefecti*), az erdélyi vajda, és más méltóságot viselő urak is ide számítattak. — A pozsoni grófon kívül a többiek méltósága az örökösökre át nem száll.

63. §.

A nádor.

A nádori méltóság (*palatinus*, nádorispán) szent István korából ered, habár szent László *decretumai* III. könyvében 3-ik fejezetében először emlittetik.

E fényes, országunkban oly nagy jelentőségű hivatal, mely életfogytig tart, némely írók szerint nem mindig a király és nemzet közmegegyezésével adatott; de III. András egy 1291-ki *decretumában*, mely a törvénytárban nincs meg, de Kovachich a) által közöltetik, az mondatik, „hogy az ország nemesei nádorválasztás végett, ősi szokás szerint tanácskozásra összehivattak“ (*ad creandum Palatinum ex vetusta consuetudine*). I. Lajos idejében Siklós Mihály nádor egy levelében az áll: „nékem, kinek a királyi jótekonyság a főpapok, bárók és az ország nemesei egyhangu akaratából Isten kegyelmével a nádori méltóságot adta.“ Ugyanez mint ősi szokás, Albert alatt, b) utóbb Ulászló, és fia alatt azoknak koronázása alkalmával, világos szavakkal megerősítettik. Ezekből kivethető, hogy a nemzet nádorválasztási jogát, mint reá nézve oly nagy fontossággal bírót, biztosítékul törvények által is meghatározhatta; minek méltó oka is volt, mert I. Lajos alatt 1385 — 1389-ig három nádor mozdittatott el; voltak kik másodszer is nádorokká lettek, a mint a történet tanúsítja. c) A tulajdonképi nádor-választó országgyűlés első

nyoma Hollós Mátyás alatt találtatik. d) II. Lajos alatt a nádori hivatal holtigtartása kimondatik, és hivatalától elmozdítása csak oly okból történhetik, mely fejével jár. Az idő mely alatt kellessék új nádort választani, szinte — II. Mátyás alatt — egy évre határozatott meg; e) minek oka az volt, hogy Nádasdy Tamás után 46 évig a nádori hivatal betöltetlen volt.

II. Mátyás törvénye szerint f) mely azóta élő törvény tekintetben, a király a nádori hivatalra négy férfit és pedig főrendt, kettőt a katolikusok, kettőt a protestánsok közül jelöl ki, és az országgyűlés ezekből választ a következő szertartás szerint: a király által kittűzött napon és órában két kir. biztos az országgyűlésen megjelenik, és a királyi szándékról értesítvén, egy bezárt levelet, mely a jelölteknek a király által saját kezűleg irt neveiket tartalmazza, az ország primásának kezébe átad; ezzel távozik. Mire a levél az összes rendek jelenlétében felnyitattik. ezekből egyik többnyire közfelkiáltással kineveztetik; a királynak bemutatattatik, és a király és nemzet előtt — mint II. Ulászló alatt rendeltetett, g) — az esküt leteszi.

a) Kovachich Sylloge Decr. T. I. 16. lap.

b) 1439: 2 — 1492: 33. 1526: 2, gr. Cziráky 211—213 §.

c) 1485: de Off. Palat. az előbesz.

d) 1608: 3 kor. e.

e) Acta Cor. Mathiae edit. in Germ. 1786. és az 1791. 92. o. gy. naplókkal összevetve.

f) 1492: 33.

64. §.

A nádori hivatal fontossága. Királyi helytartó.

A nádor hivatali jogait és kötelességeit, méltóságához és rangjához mérve, — mely szerint magokat a nem kir. vérből származott vezéreket is régi időkben megelőzte, — első volt Mátyás király ki körülírta 1485-ben. (Articulus de officio Palatini.)

A nádort illeti a királyi helytartói tiszt, mely oly szorosán egybe van vele kapcsolva, hogy ha a király az or-

szágon kívül van, a helytartóság a nádorra néz. Ugyanez az 1848. évi törvények szerint is áll, hol az akkori nádor személyének sérthetlensége, ő felségének az országbóli távollétében — a végrehajtó hatalom alkotmány szerü gyakorlatában — biztosittatik.

A királyi helytartóság eredete igen régi; annyi bizonyos, hogy ha a nevezet nem is, de maga e minőség már a 13-dik században megvolt, „Vicarius“ helyettes, czim alatt, *) a midőn a királyok külföldre utazván vagy akadályozva levén, ilyeneket helyettesítettek. Így II. András Jeruzsalembe menendő: Magyarországot János esztergomi érseknek, Dalmátiát Pontius, a templariusok mesterének gondjaira bizta. I. Mátyás, távol létére Dóczy Urbánt egri püspököt, már „Locumtenens“ czim alatt helyettesítette. Újabb időkben, az austriai ház ideje alatt a nádori hivatal hosszabb ideig, p. Nádasdy Tamás után 46 évig, betöltetlenül hagyatván, rendszerint „Locumtenens“ helytartók nevezettek, a nádorhoz hasonló, de mindig a király akaratától feltételezett hatáskörrel; azon külömbséggel, hogy a törvénykezési ügyekre melléjük Propalatinusok adattak, ha a helytartók az egyházi rendből voltak. b)

a) 1848: 3 t. cz. 2. 3.

b) I. Ferd. Maxim. és Rudolf decretumai a törvénytárban.

*) Zsigmond király 1416-ban a veszprémi káptalan részére „London“ból! kelt levelében Jánost esztergomi érseket Magyarországa generalis vicáriusának nevezi. Katona Hist. Crit. 12 kötet. — Hist. Eccl. Zágráb. 158. 1.

65. §.

A nádornak mint kir. helytartónak jogai.

A nádor kir. helytartói tisztjénél fogva gyámja a kis-korú királynak; a) a magyar kir. helytartótanács és a hétszemélyes tábla rendes elnöke. b) Törvényes közbenjáró a király és nemzet között. Az 1848. évi 3. t. cz. által ebbeli helytartói méltósága a 2. és 3. §§-ban iratik körül.

a) 1723: 2. 7. — 1723: 24. 97.

b) lásd még 1485: 1—1723: 2. végső §. és 1723: 7.

66. §.

A többi politikai, katonai és törvényhatósági jogai.

A nádornak közigazgatási vagy politikai jogai következők:

1-ör. Ő elnöke az országgyűlésnek, és különösen a főtáblának és a helytartótanácsnak.

2-or. Főgondviselője az ország pénztárának és levéltárának, a melyből hiteles átiratok az ő engedelmével adathatnak ki. a)

3-or. Őt illeti a fő gyámrendelési jog. b)

4-er. Fontosabb ügyekben a királynak törvényszabta kötelessége az ő tanácsát is meghallgatni. c)

Katonai jogai.

A nádor ügyel fel a közbátorságra a törvények értelmében d) katonai erővel is mint az ország főkapitánya és magyar nemesi felkelő-sereg fővezére; e) ő a katonai akadémia igazgatója, mely az ugynevezett Ludovicaeum név alatt eddig a buzgó ohajtások tárgya. f)

Törvényhatósági jogai.

1-ör. A nádor az ország rendes biráinak egyike, tulajdonkép legfőbbike, és birói parancsokat ad ki törvénykezési ügyekben saját pecsétje alatt.

2-or. A 7 személyes tábla rendszerinti elnöke, és a királyi táblához két közbirót nevez, kiknek egyike az ő helyettese alnádori czimmel; másika pedig nádori ítélőmester.

3-or. Az ország megyéi közti határvillongásokat ő intézi el; — a jászok és kunok pereit, főlebbvitel útján a nádori ítélőszék elébe tartoznak. Azonban a jászok és kunoknak igazgatása is a nádorra mint főkapitányukra vala bízva, ugy szinte Pest Pilis és Solth vármegyék örökös főispánsága is g) ezen a legújabb törvény változtatott de csak ideiglenesen. h)

a) 1622. 31.

- b) 1659. 30 — 1715. 68 — 1765. 26.
- c) 1741. 11. 3. §, — 1790. 17.
- d) 1485. 4. — 1681. 1.
- e) 1715. 21. — 1790. 3. — 1808. 2. és 3.
- f) 1808. 7. §. 3.
- g) 1618. 71. — 1635. 19. — 1485. 11. — 1751. 2 és 25. — 1790. 5.

h) 1848. 28. „A nádori méltósághoz kötött hivatalokról“ hol a nádor István főherceg mint ő felségének az ország távollétébeni teljhatalmu kir. helytartója, személyének sérthetlensége és helytartóilag gyakorlott legfelsőbb jogai mellett, a felelős miniszteriumnak törvény értelmében alárendelt hivatalokat nem viselhetvén, mind Pest Pilis és Zsolt törvényesen egyesült megyék örökös főispánsága mind a jász-kunok grófsága gyakorlatáról, ő felségének az országbeli távolléte idejére lemond: és ennek következtében ezen időre rendeltetik:

1. §. Pest Pilis és Zsolt törvényesen egyesült vármegyék főispánságát ezen hivatalnak helytartója viseli, ki is a többi főispánságokra nézve törvényesített kinevezési viszonyba helyeztetik, s hivatala a többi főispánságokkal egyenlő rangra emeltetvén, neki az országgyűlésen a főrendi táblánál ülés- és szavazati joga leend.

2. §. A Jász-Kun kerületek nádori főkapitánysága főispáni rangra s hatóságra emeltetik, és ezen kerületekre nézve ő felsége a nádor, kir. helytartói törvényes jogait az illető felelős ministerium utján gyakorlandja.

3. §. A Jász-Kun kerületek által a nádornak fizetni szokott tisztelet díj, (3000 arany) eddigi állapotában továbbá is fentartatik.

67. §.

A nádor adományzási joga. (Nádori adomány) (Donatio Palatinalis.)

Nádoraink régi időkben majdnem évenként megjárták a megyéket, és ugynevezett nádori ítélőszékeket (Judicium Palatinale, vagy generale) tartottak, mely polgári perekre, ugy mint a bűntügyekre is, főleg azokra melyeket jószágvesztés követett, kiterjedtek, és az

igy elkobzott jószágok negyed része is őket illette, valószínűleg a régi oklevelek tanusítása szerint, mit főleg az ezt megszorító kiváltságos levél nyomán, melyet IV. Béla 1263-ban az esztergomi templomnak adott a) állithatni. Ezen elkobzott jószágrészek aztán vagy másoknak adományoztattak, vagy eladattak. Innét származott a nádornak szokásos adományzási joga; mely a törvények értelmében csak oly javakra szorított, melyek csak jogilag de tetteleg még nem szállottak vissza a szent koronára, és csak nemeseknek adományozhat, és egynek nem többet 32. jobbágyi állománynál, sem e végett más nagyobb jószágtestet megszakítani vagy megosztania nem szabad. Valaha ez a királynak is érvénytelenség sulya mellett 1 év alatt bejelentendő volt, b) de e feltétel megszűnt.

A nádori adományról magánjogi tekintetben értekezni körünkön kívül esik. Itt még csak az jegyeztetik meg, hogy a nádornak ezen joga újabb természeténél fogva annak inkább kir. helytartói tisztéből folyik, mint ezt I. Ferdinánd alatt Thurzó Elek, ezután Várdai Pál esztergomi érsek, Ujlaki Imre győri püspök mint helytartók nyerték és gyakorolták. És miután Hollós Mátyás törvénye által 1554-ben a királyi helytartói hivatal a nádorokra átment, Nádasdy Tamás valahányszor adományozott, mindannyiszor ezt saját szavai szerint c) kir. helytartói minőségénél fogva tette; és I. Ferdinándnak hozzá intézett helytartósági minőségben őt megerősítő oklevelében néki jog adatik 32 jobbágyi állományt magában foglaló javakat adományozhatni. d) Megemlítendő végre, hogy a nádor fizetését a király határozza meg, nem számítván ebbe azon 3000 aranyat, melyet a jászok és kunok a nádornak mint főbirájoknak évente ajándékozni kötelesek. e)

a) Pray Specim. Hierarch. Hung. T. I. pag 128.

b) 1723. 4. 1715. 33.

c) Cziráky 230. §.

d) ugyan ott.

e) 1848. 28. 3. §.

68. §.

Az országbiró. (Judex Curiae.)

A nádor után az ország zászlósaik közt közvetlenül következnek az országbirók (Judex Curiae) a ki már II. Béla alatt „Comes Curialis“ elnevezéssel fordul elő, leginkább azért, mert mindég a király udvarát „Curia“ követte, és királyi udvarbirónak, utóbb országbirónak nevezetett; és méltán, mert a legfontosabb perek elítélése ő reá volt bízva. Régebbi jogai lassankint elavultak, főleg alak vagy gyakorlat tekintetében; sőt már ujabban sem az országgyűlésen, sem a helytartótanácsnál, — előbb a nádor után őt illette — helyét a) el nem foglalja.

Jelenleg ő a hétszemélyes tábla közbirója, sőt a nádor jelen nem létében elnöke. b) Az ország rendes birója, és ennél fogva a király kezeibe esküszik. c) A kir. táblához al-országbirót és országbirói ítélmestert nevez. d) Királyi parancsokat saját pecsétje alatt kiadott, és hiteles helyet tartott; mert előtte örök felvállások nemesi javak felett tételhettek, és országos hitelességgel bírtak.

a) 1687. 10. 1. §. — 1723. 24. 4. és 97. §.

b) 1723. 24. §. 4.

c) 1486. 68. §. 1. 1486. 73.

d) 1715. 29.

69. §.

Horváthországi bán.

Az országzászlósok közt harmadik a horvátországi bán. a) E hivatal igen régi és néha megosztva is jelentkezik, t. i. Horvátország és Dalmáciának együtt, és Slavóniának is külön bánja volt. Voltak még Verbőczy szerint b) macsói és szörényi bánok is, kik mind a határ-szélekre ügyeltek, és a határvárakat védelmezték. Legrégibb nyomuk van II. Geyza alatt 1150-ből, azonban még midőn saját királyuk volt, akkor is előfordul a „Báni“ czim.

A horvátországi bán eleve fontos hivatala később igen leszállott, és a nemzet a báni tekintély helyreállítását ismételve sürgette, c) mi végre I. Ferdinánd alatt megtörtént.

Jelenleg a bán tekintélye Horvátországban a magyar nádoréhoz hasonló; mert:

Elnöke a báni táblának, mely ezen országokban hasonló a kir. táblához, mivel onnét a perek is egyenesen a hétszemélyes táblára vitetnek főlebb. Továbbá a hármás ország hadierejét ő kormányozná, de a rendes és végvidéki katonaságnak külön parancsnoka lévén, a bán csak a fölkelő nemes sereg vezére. Örökös tulajdonosa az első és második báni végvidéki ezredeknek d) az esküt a király kezébe teszi le, e) és rendszerint ott az országokban kell laknia, f) és ha az ország dolgaiban hosszabb időre távol van, helytartót kap, a ki helyette a katonai ügyeken kívül mindent elvégezzen. — Mária Theresia alatt 1767-ben egy különös horvát királyi helytartótanács „Consilium Croaticum“ állítottott a bán elnöksége alatt, de 1779-ben a magyar helytartótanáccsal egyesítettet, minélfogva itt a bánnak és nehány horvátnak ülése és szava van. g)

- a) 1687. 10. §. 1.
- b) I. R. 91. c.
- c) 1608. 11. 3. §. kor. e. 1609. 27. 28. — 1687. 22. — 1790: 24.
- d) 1609: 27. 28.
- e) 1486: 73. — 1741: 47.
- f) 1764: 34.
- g) Fényes id. munkája 38. §.

70. §.

A t á r n o k.

Negyedik az országzászlósok közt a tárnok (Tavernicorum Regalium Magister), mióta t. i. Erdélyország elszakadt és az erdélyi vajda helyére lépett. a) Nevezetét a „tár“ szóból vette, mint főfelügyelője az ország jövedelmi tárainak. b.) II. András előtt nem említettik.

Ugy látszik, hogy régente már a kir. kincstárnok és a főtárnokmester ugyanegy volt, a kihez tartozott a királyi városok mint „kir. peculium“ feletti főbiróság, és a kir. kincsre és pénzverdérei ügyelet. De későbbre is megmaradt a kir. városok feletti birósága, mivel azoktól a melyek nem személynökiek (Personalitis) vagyis a kir. személynök főítélőszéke alá tartozók, a főlebbvitel hozzá történt; és a perek innen a hétszemélyes táblára vitetnek felebb; azokhoz ő és altárnoka kir. parancsokat is küldhetett, mint azokra nézve rendes bíró (Judex ordinarius), ugyanazért az esküt a király jelenlétében teszi le. c) Az országgyűlésen a nádor és országbíró akadályoztatása esetében nem a bán, hanem a tárnok elnököl. Ülással és szavazattal bír a helytartótanácsnál és hétszemélyes táblánál is; sőt az elsőnél rendszeren ő szokott elnökölni.

a) 1687: 10.

b) 1741: 12.

c) 1486: 73. — 1492: 42.

71. §.

A többi ország-zászlósok.

A többi ország-zászlósoknak régi idő óta tisztjök minden további jelentőség nélkül, a mint czimök mutatja, csak az országgyűléseni szertartások részvételében áll, mint felebbebb mondottuk: kivéve a magyar nemes testőrség (gárda) kapitányát. A királyi főlovászmesternek ezen felül tisztje: az országgyűlés alatt a királyi udvar, és országgyűlési tagok szállására és az élelmiczikkék árának mérséklétére felügyelni. A főajtónálló pedig a nyilvános bejárásoknál rendre ügyel az országgyűlésen, és tisztje ott a csendet fentartani, azelőtt a főtblánál ő tartá az ajtót, az alsótblánál pedig helyettese, kik bizonyos időre kirendeltettek, az ezekbeni változásokról alább lesz szó. a) Végre az ország-zászlósok nevei az országgyűlési végzemények és diplomáknak a végén, azon idő szerint felsoroltnak.

a) 1948. 4. t. cz. 10—14. §.

72. §.

Korona-örök.

A korona-örök, noha az ország-zászlóssai közé nem tartoznak, sem az országgyűlési decretumokban, vagy kiválságos levelekben nevök nem jelenkezik, mind a mellett mindjárt az ország-zászlóssai után következnek. II. Ulászló alatt rendeltetett, hogy az ország sz. koronája a világi rendből választott és felesketendő két férfit őrízetre bizassék a) mit II. Mátyás is megerősített, b) a törvény rendeli, hogy a nemzet a király által vallás különbség nélkül kijelölt született magyar világi rendiek közül válasszon, és ez alkalommal a választottak az esküt a király jelenlétében letegyék, c) egyiköknek legalább mindig a korona székhelyén kell lennie d) és a tulajdonképeni korona-örserég az ő parancsnokságuk alatt áll.

a) 1492. 3.—1500. 23. b) 1608. 4. Petri de Réva de Sacra Regni corona in scriptor. rer. hung. T. 2. p. 575. c) koronázási hitlevélnél fennebb 32. §. d) 1715. 38.

73. §.

Mágnások. a) Főispánok.

Mágnások, szorosabb értelemben vagy hivataluknál vagy születésüknél fogva azok. Az előbbiekhöz tartoznak a főispánok, a fiumei kormányzó; az utóbbiakhoz pedig a született herczegek, grófok, és bárók; innét kitetszik hogy mágnás lehet olyan is, ki különben születésére nézve a nemesi rendhez tartozik; közös joguk hogy az országgyűlésen a főtáblánál fejenként ülésel és szavazattal birnak, — de küldötteik csak az alsó táblánál ülhetnek.

A főispánok vagy örökösök, vagy pedig nem ilyenek; az elsőknél a főispánság örököseikre átmege, de az utóbbiaknál nem.

A főispánok régi időkben „Comes parochianus“ nevezett alatt fordulnak elő, mivel a megyék parochia név alatt is említetnek, a kik azonban a királytól valami várat főispáni hatalommal nyertek, a „Comes“ czimet, mint „várispánok“ néha örökösöikre is átvitték, a) de II. András alatt törvény által b) tiltva volt méltóságokat egész megyékre vagy birtokokra örökösen adományozni. II. Ulászló szinte meghagyá, hogy nem lehet a megyei főispánságokat Comitatum honores, örökre valakinek, még püspököknek sem, habár elődeik azok voltak, adományozni, ha csak e felől a szent első királyoktól kiváltságot nem mutatnak elő. c) A születés utáni főispánok, kik Liberi majores, Barones naturales vagy Banderiati, a banderiumokról melyeket vezettek, elnevezések alatt fordulnak elő: valamely helynek, várnak, mely szabad „Comitatus“i rangra lett emelve, urai voltak; ilyeneket találunk a 13-dik század elején a körmendi, fraknoi grófokban; azonban az ily örökös főispánok elvesztvén előbbeni terjedelmesebb jogikat, mint a területi polgári és büntető-hatóságot, d) továbbá a kiváltságot, mely szerint csupán a király ítélhetett felettek, csak a nemesi földesurakat megillető hatóságra szorítottak, de a megyei nemesi felkelő-sereg vezérlete őket illette, úgy hogy a 3-ik korszak elején már csupán ezen előjogaikkal tűnnek elő, és e minőségben örökös főispánsággal, mind a mellett hogy a fennebbiek szerint számuk szaporítása ellen óvás tétetett: mind a három korszakban több családok felruháztattak. Így Béla és I. Károly alatt a nagymártoni (Sopron megyében) grófok, Zsigmond alatt a vegliai, segniai és modrusi grófok jelenkeznek; Hunyadi János Besztercze grófja lett, és e czimet örökösöi is viselték. I. Mátyás azonban később ezt Szilágyinak adta; Zápolya Imre szepesi gróf és örökös főispán volt. Így az austriai korszakban Majláth István és sógora Nádasdy Tamás I. Ferdinánd alatt örökös főispánokká, illetőleg Fogarasföld uraivá lettek. Rudolf alatt Pálffy Miklós Pozsony, Bethlenfalvi Thurzó György Árva megye örökös főispánja lett. II. Ferdinánd alatt nyerték a Forgáchok az örökös grófságot: de Ghymes. III. Ferdinánd alatt Eszterházy Miklós Fraknó földét, és

mindannyian grófi czimet viseltek. Hasonló örökös főispánságokat régiebb időkben a főpapok is számosabban birtak, de Ulászló törvénye által, mely szerint a felől kiváltságot tartoztak felmutatni, e) nagyobb részben megszűntek, és az esztergomi s e_ori érsekeket kivéve, Mária Therezia óta az örökös főispánságban nem részesítették.

a) Sz. László Decr. L. III. C. 16. b) 1222. 2. 5. 14. 29.— c) 1222. 16.— d) 1495. 19. — 1486. 21. — e) 1498. 57. — 1504. 3. — ujitva 1609. 20.

74. §.

b) A többi mágnások.

A többi mágnások kik grófi és bárói czimmal élnek, ezen méltóságukat csak kiváltságos leveleikből nyerték. Eredetök bizonytalan, annyi igaz: hogy már Verbőczy is emlékszik névszerinti mágnásokról és bárókról a) Mátyás és II. Ulászló alatt; említett családok, melyek közül a Bánfyak magokat akkor is és most is „Liber Barones de Losoncz“ írják; II. Ulászló egy oklevele melyben Drágfy György és János bárókká neveztetnek és a bárók sorába felvétetnek oda mutat: hogy ilyenek már azelőtt is léteztek. Mi a grófi czimet illeti, e felett az írók közt a vélemények különbözők. Valószínű azon állítás, hogy a nem hivatal után, hanem csak születésből grófi czim I. Lajos és Zsigmond előtt alig ha létezett és az elsők a Pálfyak voltak, kiknél a tulajdonképeni születési grófi czim kezdetét vette.

A grófok diplomaticai czime „Spectabiles ac Magnifici“ tekintetes és nagyságos, a báróké: „Magnifici“ nagyságos.

a) I. r. 93. cz.

V. FEJEZET.

A nemesi rendről.

75. §.

Az ország nemességei.

Miglen a karok és rendek csak 4 osztályzatra szakadtak, mindazok kik a közös nemesi előjogokkal birtak az országban, ha a két első osztályhoz nem tartoztak, a 3-dik osztályba soroztattak, de az 1848-ki törvények a) következtében ezen külön osztály a néppel össze olvasztatott, és kiváló közjogi érdekű jogai majdnem teljesen elenyésztek és így most inkább történeti jelentőségűek.

A magyar nemesség eredetéről azt mondhatjuk, hogy az az országgal egykorú; jogairól fennebb szóllottunk; a) itt már csak a nemesség szerzési módjáról szóllunk.

a) Fennebb 57. 58. §.

76. §.

A nemesség szerzési módja.

A nemesség szereztetik, azokat értve kik szülétség által még nem nemesek: királyi adomány, örökbefogadás és fiúsitás által, továbbá nemesi czimeres levél és honfiúsitás által.

A királyi adomány a nemesség megszerzésének legrégebb és legjelentősebb módja, annyiban is, a mennyiben az által egyszersmind örökös nemesi birtok és birtokjog is adatott. Ez az u. n. „Donatio regia,” mint az érdemek kitünő jutalmazási módja. Erre nézve a törvény megkivánta mindenkor az érvényes kiváltságlevelet azt, hogy honfinak adassék, és hogy a nemesi jószág örökös joggal adományoztassék. Törvényes formájára nézve megkivántatott, hogy a

királyi udvari kancelláriából, a kancellár által aláírva szokott módon adassék ki, és magának az adományozottnak — az adományozott jószágba, keltétől egy év alatti bevezetésével (Statutio) kellett megerősíttetni, különben ereje elenyészett.

A törvény még rendeli, hogy oly jószágok adományoztassanak, melyek a királyi adomány alá tartoznak; hogy az adománylevélben szokatlan záradékok ne legyenek és hogy azáltal mások jogai ne sértessenek. a) Egyébiránt az adománylevélben nem vala szükség a nemességet megemlíteni, mivel már maga a jog: az adományozott jószágot örökösjoggal birhatni, magába foglalta a nemességet is. b)

Az örökbefogadás, de mindenkor királyi jóváhagyó kiváltság mellett, valamint az úgynevezett fiúsitás (Praefactio), mely által a csupán fiági jószágokra nézve — a fiág kihaltával — a lemenő leányági fiág is örökösödésre hivatik, és lemenő fiörökösei anyjuk nevét, vagy azt atyjukéval együtt viselik: szinte nemei a nemesség megszerzésének, de csupán a királyi kiváltságos levél útján; és pedig az első arra nézve, ki eddig nemes nem volt, a másik pedig a fiúsított nő utódaira nézve. c) Mindkettőnek csak akkor lévén helye, midőn más kiváltságos örökösök nem léteztek. d)

Nemesi czimeres levél „Armalis“ által, — főleg Zsigmond király óta, és melyre nézve talán I Leopold kora a legtermékenyebb volt, — szinte nemességet nyerhetni. Elnevezését vette a czimerektől, melyek magán a kiváltságoslevelen föstve és leírva láthatók, bár jószágot nem ad, de igen is különben teljes nemesi szabadságot foglal magában. Azonban megkivántatik, hogy a nemesség adását világosan kimondja, és azon megyében a hol a nyerő lakik, kihirdetessék. Ha az érdemesített nem volt polgár, a megye vagy 3. királyi tanácsos ajánlata, de ha polgár volt, két királyi tanácsosi és az illető városi tanácsé, és ha jobbágy volt, földesura ajánlása kivántatott. e)

A honfiúsítás által érdemes idegenek honfiakká, illetőleg nemesekké lettek és „Indigenákna“ hivatnak. Igaz ugyan hogy a hosszas ideig, rendszeren 10 évig az országban lakás, szinte némileg ezen rovat alá jön, de nemesség nem tesz, bár az ily lakó mily idegen czimeket viseljen; és

ha bár az ilyenek időközben czimeres levelet nyernének is, még azért nemesekké nem lesznek, sem nemesi javakat nem vehettek nem birhattak. f) Sőt már Kálmán alatt g) tiltva volt idegeneket kezesség nélkül befogadni; II. András alatt h) az ország tanácsa nélkül egyházi és világi méltóságokra emelni; i) mely utóbbi intézkedés utóbb is számos ízben megújított; sőt Hollós Mátyás alatt a velenceiek és lengyelek is az országban minden javak birásából ki voltak zárva k.)

Az indigenák I. Ferdinánd óta már az országgyűlési decretumokban jelenkeznek, l) és itt már az indigenatus szabályoztatik is m) akként, hogy az országgyűlésen a karok és rendek tudta és beleegyezésével, azon kívül pedig az ország-zászlósi és magyar tanácsosok tanácsából adassék; mindkét esetben a honosított a királynak hűséget, és a honfi egyéb kötelességeit esküvel, mely a királyi könyvbe is bevezetett, erősítse. Az ezért eleve fizetendő díj (1000 darab arany) később fölemeltetett n) és az egyházi javadalmakra nézve szabályoztatott, o) melyet, ha el nem engedtetett, újabb törvény szerint az országgyűlési törvényczikkekből beiktatás előtt le kellett tenni. p.)

Megjegyeztetik még hogy a törvényesítés, vagy is a nem törvényes ágyból nemzedéknek királyi kiváltság általi törvényesítése szinte egy módja a nemesség szerzésének, de nem a törvényes gyermekek jogai sérelmével, és csak a fiscus ellenében, de mindenkor a királyi kiváltság szoros értelmén belől. q)

- a) 1608. 9. k. e. 1848. 3. — b) 1630. 30. — 1715. 23. — e) I. R. 4. és 24. cz. 13. cz. f) I. R. 13. és köv. 1715. 9. és 9. 1723. 9. 13. 1791. 56. — 1647. 122. 1655. 78. — I. R. 13. I. R. 32. II. R. 11. 12. — 1563. 45. 46. — 1647. 135. — d) I. R. 17. §. 7. I. R. 50. — e) 1630. 30. — 1655. 36. I. R. 6. — 1622. 17. 1630. 30. f) — 1844. — g) Decr. L. I. C. 4. — h) i) 1222. 11. 26. — k) 1486. 32. — 1495. 30. 31. — l) 1542. Pos. 50. első említetik Musica Márton. m) 1550. 77. — n) 1687. 26. 1688. 26. szerint a világiaknál 1000 arany volt 1741. 41. szerint ez kettőzött o) egyháziaknál ha nagyobb javadalmakat birnak 1000 arany különben 200. l. 1741. 17. — 1827. 37. — p) 1830. 17. — q) I. R. 106. 108. cím Frank I. R. 91. §. A nemesség eredetéről bővebben Perger János. „A magyar és hazája régenten.“ Pesten 1831. XVIII. Fej. stb. — Kassics. Laurea virtutis. Pest 1826.

VI. FEJEZET.

A szabad királyi városokról.

77. §.

Eredetök és jogaik.

Az ország azon részeiben, melyek egykor római birtokok voltak, már az időben léteztek városok (Urbes), melyek némelyike nevét is megtartá, mint p. o. Sabaria (Szombathely). Városok a magyarok alatt is keletkeztek, mintegy falakkal bekerített helyek, az ipar és kereskedés védelmére. Némelyek később a püspöki vagy királyi székhely hozzájárultával emelkedtek; különös kiváltságos jogokkal felruháztattak és szabad királyi városokká lettek. a)

A királyi városok újabb jelentőségökben királyi kiváltságnál fogva saját törvényhatósággal bírnak, a jobbágyi viszonyba nem estek, sőt magok a királyi városok mint egyes nemesek földesuri jogok élvezetében voltak, és csak a király tekintetett földesuruknak. b) Nemesi javak bírására is képesítették, de sok fekvő jószágokat szerezniök törvény által megtiltatott, nehogy a jószágok holt kezekbe összehalmozgassanak. c)

Főjoguk, hogy az országgyűlésen mint negyedik rend szavazattal bírnak, és pedig azelőtt minden szabad kir. városok együttvéve tekintettek; ezen azonban az 1848-diki országgyűlés az 5-dik cikkben tetemes változásokat tett. Az 1687. 17. t.czben a királyi városok számának szaporítása ellen óvás tételik, és a királyi várossá emelt közönség, a törvénycikkei beigtatás nélkül, országgyűlési jogába nem léphetett. d)

Ide járul még, hogy az örökös nélküli polgárok vagyona a királyi városra szállott, az ugynevezett regalék, vagy kisebb királyi haszonvételek, mint korcsma, mézsárszék, vám, révjog gyakorlatában a királyi városok még

most is megvannak, egyház-pártfogási joggal bírnak lelkészeik megválasztásában; a vám, rév és harmincad alól a király városi polgárok 1848 előtt ki voltak véve e), ezen s az egyes polgárok előbbi hasonló előjogaik újabb törvények által nagy részben megszüntettek. Újabb törvény szerinti állásuk az 1848. 23. t. cz. által szabályoztattak. f)

A bányavárosok a mennyiben nem egyszersmind kir. városok, hanem csupán kiváltságos mezővárosok; közjogi jelentőséggel nem bírnak; ezekről azt, hogy a katonaszállástól mentek voltak, s többféle kiváló jogokkal bírtak, sőt a bányamivelés tekintetéből külön bányahatóság alá tartoztak, megemlíteni elegendő. g)

a) A szabad királyi városok eredetéről l. Perger id. munkájában XXI. fej. b) 1715. 36. c) 1542. 33. d) 1687. 17.—1715. 107. 108. 109. —1751. 27. —1791. 30. e) 1848. 8. f) 1848.23. g) 1553. 29.—1635. 53.-1723. 3.

VII. FEJEZET.

A többi nemes közönségek.

78. §.

A szabadkerületek osztályzata; és különösen I.) a turopolyai nemes kerület. II.) a jász-kun kerület.

Mielőtt a szabadkerületek egyenkinti leírását megkértenők, szükség azoknak osztályzatát ismernünk. Eloszlanak törvényeink szerint négy osztályra; 1) olyanokra, melyeknek egyes lakosai is személyesen nemesek; 2) melyeknek lakosai összesen véve tesznek egy nemes embert, s különös portával (területtel), saját a vármegyétől független tiszti karral és országgyűlési ülésel és szavazattal bírnak; 3) olyanokra, melyek tulajdon portákkal és

független tisztkarral bírnak ugyan, de mind ilyeneknek országgyűlési szavazatuk nincsen. 4) Végre némelyek sem külön portákkal, sem külön tisztkarral, sem országgyűlési joggal nem bírnak, de jobbágyi viszonyt nem ismernek, és különféle kiváltságokban részesülnek.

Az első rendtiekhez tartozik a turopolyai nemes kerület. A másodikhoz a jáász, kun, továbbá a hajdu és fiumei magyar tenger-mel léki kerületek. A harmadikhoz sorozhatók a XVI. szepesi városok. Negyedikhez a nagy-kikindai, és tiszai koronai szabad kerületek. a)

I. A turopolyai nemeskerület, mely Zágráb megye kebelében jelenleg 32 helységből és 1826-ban 500 nemesi családból állott. IV. Béla vette ezt ki legelőször a vármegye keze alól, és a jelenig fentartott nemes kiváltságokkal megajándékozta. Ezek szerint tulajdon grófja alatt Nagy-Góriczán gyűléseket tart, pallos joggal él, saját pecsétje van és a magyar országgyűlésen a követek táblájánál ülő grófja által képviseltetik. Ezen azonban az 1848. 5. t. cz. 5. és 53. §§-ai változást rendelnek. Politikai ügyekben és igazgatásban egészen Zágráb-vármegyétől függ, de a megye rendeletei saját grófjuk által hajtottak végre. b)

II. A jáász-kun kerületek IV. Béla által alapítottak meg. c) Szabadságaikról szóló legrégibb oklevél 1272-ről szól, melyet 1791-ben az országgyűlésen is felmutattak. d) Főbirájok régóta a nádor volt. — I. Leopold eladta e kerületeket a német-rendnek 500,000 frton, de mivel az országrendei törvényekre hitvatkozva, az eladásnak ellenmondtak, a német-rend visszalépett, és miután azt a pesti rokkantak házának alapja kielégítette volna, akkor ezen kerületek zálogfejében a rokkantak pesti házának birtokába jöttek. e) Elvégre a jáászok és kunok magok összeadván a szükségelt összeget és a javítások fejében még 15,000 ftot, szabadságukat megváltották; onnét származott köztük a különbség a red em tus (megváltott), és non red em tus (nem megváltottak) közt, mely szerint az elsőb- bek a földek vételénél elővételi joggal bírtak.

Régi, sokszor irigy szemmel nézett szabadságaikat, melyektől a fenebbiek szerint elestek, Mária Theresia 1745-ben új oklevéllel megerősítette; ezek szabályoztattak 1751-ben az országgyűlésen és 1799-ben, 1791-ben pedig országgyűlési jogot nyertek, melynélfogva a rendek tábláján két követjök bir ülés- és szavazatjoggal. 1836-ban megnyerték azt, hogy a kormányiszékekkel és törvényhatóságokkal a kertületek neve és pecsétje alatt levelezhettek. Abbeli kiváltságuk, mely szerint náluk idegen ember földet nem birhatott, és ha örökségként a föld oly idegenre szállott, ki köztük lakni nem akart, a község váltotta magához: az újabb időkben megszűnt. Megszűnt továbbá vámmentes-ségök is. Nádori főkapitányt maga a nádor nevezhet ki, ennek elnöksége alatt választották kertületi tisztjeiket, a községek biráit azonban s tisztviselőit magok a lakosok.— A katolikus községek saját patronatusi joggal birnak. A három kertületek, értve Jász-ság, Kis- és Nagy-Kunság, melyre eloszlik, a nádori kapitány elnöksége alatt pallos-joggal birtak; főlebbritel a nádorhoz történt vagy helytartójához, vagy ezek nem létében az udvari főtörvényszékhez. — Politikai tekintetben a m. kir. helytartótanács által kormányoztattak.

Az 1848. 25. t. cz. a kertületi tisztviselők és közgyűlési képviselők választását ideiglen újra szabályozza, a közigazgatásra nézve azonban azon változásokon kívül, melyek az idézett törvénynél fogva szükségesek, az addigi gyakorlat szerint meghagyattak; a redemptioból eredő magánjogi viszonyok és haszonvételek világosan a törvény további rendeleteig fentartattak.

a) Fényes id. munkáját 53. §. b) ugyanott.— 1582-ről szóló kiváltság levelök. c) Timon inago Hung. nov. P. II. p. 83. Régibb eredetükre nézve Kaprinay Hist. Diplom P. II. p. 313. és köv. Horvát István tud. gyűjt. 1829. 7. 8. 9. füzet; és d) lásd 1791. or. gyűtl. napló e) 1715. 34. — 1741. 63. §. 11. — Végre vedd össze e munka 67- §-hoz b) megjegyzést.

79. §.

III. Hajdu kerület. — IV. Fiumei tengerpart.

A Szabolcs megyében fekvő hat hajduvárosok, mint a megye területéből kiválók, ugymint; Böszörmény, Szoboszló Hadház, Nánás, Dorog és Vámos-Pércs magokban foglalják utódait azon hajduknak, kik Bocskai István erdélyi fejedelemhez állván, őtet minden háborúban hűséggel szolgálták és magukat mindég különös vitézség által kitértették; ezért a fenérintett fejedelem 1605-ben december 12-én kelt czimeres és nemeslevél következtében mindnyájokat fejenkint világosan magyar nemesekké tette, (1609. 9.) de az soha el nem ismertetett. És hogy különböző helyeken el ne széledjenek, hanem együtt lakhassanak, Nagy-Kálló városát, (ezt Báthori Zsigmond későbbben Böszörményel és Pród pusztával cserélte fel) egész Nánás, Dorog, Varjas (elpusztult) helységeket, Hadház, Vámos-Pércs, Sima és Vid helységebeli birtokait, melyek tokaji uradalomhoz tartoztak, minden benne lappangó királyi joggal oly módon adta nekik, hogy ezeket mint adományos nemesek birják és minden rendes és rendkívüli adózástól, dézmától, vámtól, kamrai nyereségtől örökösen mentve legyenek, csupán saját költségeiken személyesen köteleztetvén katonáskodni. — 1606-ban febr. 2-án szinte ezen fejedelem a Fekete kapitány alatt vitézkedő hajduknak Szoboszló városát hasonló jogokkal, mint a fennebbi adománylevél szól, átengedte. Bocskai fejedelem minden adományleveleire az 1608-ki országgyűlés elrendelte, hogy azok megvizsgálás végett előterjesztessenek, erre a hajduk is felmutatták adományleveleiket, és ezek II. Mátyás alatt, 1613-ki april 1-ső napján az országgyűlés alatt megerősítettek; a) ezen megerősítés azután Rudolf és utána a későbbi királyok koronázási hitlevelei által, b) végre 1791. 29. t. cz. által ismételtetett, sőt ez utóbbi törvény által a hajduvárosok országgyűlési ülés és szavazati jogot nyertek c)

Első előjárójuk a főkapitány, kit a városi küldöttek minden befolyás nélkül szabadon választhatnak, ehhez kül-

detnek az intézvények a magyar királyi heytartótanács-tól, és a kerület közpolitikai ügyekben, ez alatt áll.

Az 1848-ki V. t. cz. szerint e kerület 2 követet küld az alsó táblához, a 26-ik törvényczik szerint pedig a kerületi tisztviselők és közgyűlési-képviselők választása, közgyűléseik és közigazgatási rendszerük ideiglenesen szabályoztatik mindaddig, miglen a törvény a kerület belszerkezetéről részletesen intézkednék.

A fiumei magyar tengerpart, tulajdonkép 3 törvényhatóságra oszlik, u. m. I. Fiume, II. Bukkari kir. városok, III. a tengerparti kamarai kerület törvényhatóságaira, mely Vinodol, Hrelin és Bukkari kamarai uradalmakra terjeszkedik. Mindezek (v. össze 13. §.) a fiumei kormányzástól (Gubernium) függők, a közigazgatás minden ágai-ban. — A főkormányzó egyszersmind Fiume és Bukkari városok polgári kapitánya és katonai parancsnoka, és előbbi törvényeink szerint törvényes ülése s szavazata van az országgyűlési mágnások táblájánál; Fiume és Bukkari pedig egyenkint külön küldenek követeket az alsó táblához. Azonban az 1848-ki V. t. cz. szerint a fiumei kerület 1. követet küld a képviselők táblájához. — Ujabb belszerkezetök az 1848. évi 27. t. cz.-ben állapittatik meg. d)

a) Bécsi békekötés 14. §. 2. b) VI. Károly, Mária Therezia, II. Leopold és Ferencz 1791. o. gy. iratok — 1622. 1638. 1659. végzemények c) I. 1791-iki orsz. gyűlési iratok d) 1848. 27. t. cz.

80. §.

V. A XVI. szepesi városok.

A XVI. szepesi városok, melyek közt vna az a 13, melyeket Zsigmond király 1412-ben a lengyel királynak zálogba adott és 1772-ik évben a koronához visszajutottak. Lakosai nagyobb részt szász eredetűek felényire lutheránusok. E kerület, grófja alatt, a megyétől mindenben független tisztikarral bir; — lakosai Mária Therezia kiváltságos levelénél fogva lakosai a királynak, földjeik szabad használatáért 16855 ftot fizettek és ezen felül adót is 26 porta után, de országgyűlési joggal nem ruháztattak fel.

81. §.

VI. A nagy-kikindai (kamarai) és tiszai (koronai) szabadkerületek.

A szabadságos kerületek fenebb idézett 4-ik osztályába esnek a nagy-kikindai Torontál megyében és a tiszai (koronai) Bács megyében fekvő kerületek. Ezeknek szabadságuk csak a jobbágyi viszonytói mentességben állott, e helyett azonban a királynak bizonyos somma pénzt fizettek, és különféle kiváltságokat élveztek. Saját tisztikaraik szinte a vármege hatósága alá tartoztak.

a) Fényes id. munkája 53. §.

VIII. FEJEZET.

A praedialisok, (szabadosok.)

82. §.

A praedialistákról.

Praedialisták, ujabban egyház-nemesek, hadi szolgálatból eredtek. Ugyanis régenten az egyházi főurak tartoztak u.n. „Banderiumokat“ zászlóaljokat állítani; ezeket hogy kiállithassák és hadba vezethessék: fentartani kellett; ennél fogva szabad telkeket engedtek nekik; néha ezek az egyház tulajdon jobbágyai közül választottak, de voltak mások szabad gazdák is, kik az egyház oltalmát keresvén, annak szolgálatjába szerződtek, és majd egyház-, majd püspök-, majd apátúr-szolgáinak nevezettek. Később a telkek és azokkal járó szabadság örökséggé vált, sőt az egyház-szolgái vámentességet is nyertek; és lassan egyház-

nemeseinek nevezettek (nobiles ecclesiarum, nobiles praediales.) Ezekről különböztek a zászlós-urak fegyveres szolgálói, szabad jobbágyai (servientes libertini dominorum.)

Azonban utóbb a banderiumok megszűnván, a szabad jobbágyok hadiszolgálata is megszűnt, sőt egyházi-nemesek is kevesen maradtak. a)

Az egyház-nemesek annyiban hasonlóak voltak az ország nemesseihez, a mennyiben telkeik után semmi adót nem fizettek, de a múlt század közepén nem csak adó, hanem katonáskodás alá is jutottak, vámoktól és katona szállásolástól is mentesek voltak. Pereik és egyébb ügyeik elintézésére külön székük voltak. b)

a) Az esztergami érsek egyház-nemesei Vajkán, Érseklélen Verebélyen és Szent-Györgyön, a győri püspökei Vecsén, a győri káptalané Bácsán vannak, a zágrábi püspöknek valamint a pannonhalmi apátnak szinte vannak egyház-nemesek.

b) Frank I. Rész 67. §.

83. §.

Szabadosok, (Honoratorok.)

A szabadosok (libertini) ellentétben a szabadokkal, milyenek voltak a beédesgetett, bevándorlott szabad idegenek — olyanok voltak, kik a földdel együtt mint a parasztok nem adattak, de mégis urok hatalma alá tartoztak és semmi szabadközség tagjai nem voltak. Széles értelemben szabadosok voltak, de csak birtokjogra nézve — a nemtelen atyától, de nemes anyától származottak, (agiles) a mennyiben egyébként nemesi birtokképeséggel nem bírván, ezt anyai örökségi javakra nézve élvezték; azonban közjogi jelentőségök soha sem volt.

A „Honoratorok“ közé soroztattak újabb szokásos elnevezés szerint a köz- és magánhivatalnokok, a különféle vallásfelekezetek lelkészei, oklevelesek, tanítók, művészek és kereskedők.

IX. FEJEZET.

A parasztr rend.

84. §.

A jobbágyságról.

Kik az ország állandó lakosai közül a fennebbi osztályokhoz nem tartoznak, azokat általában a földmivelői osztályhoz; parasztr rendek (nem lealázó értelemben —) lehet sorozni.

E rendnek kiváló része, a volt jobbágyság, vagy is a régebbi időktől tulajdonképeni földmivelő osztály.

A jobbágyság a harczias kor természete szerint vagy meghódított emberekből, kiket a győzelem itt talált, vagy később olyanokból, kik tanácsosabbnak tarták magokat önfentartásuk végett mások uralma alá vetni, származott. Az ily szolgálknak, földmivelő parasztoznak, — ellentétben a jobbágysággal és vendégnépekkel, a legrégebbi elnevezés szerint, kik szabadon költözhettek és királyi levelek vagy szerződések mellett több földet birva kevesebb szolgáltatásokat is tettek: — sorsuk eleve, sőt utóbb is igen sanyarú volt, mert a földhöz ragadtak voltak, szabadon a földdel együtt adták vétettek; azonban már szent István alatt a) tiltva volt a szabadon bocsátott szolgálkat újra szolgáltságba dönteni. — Idő folytával a szolgálk bizonyos feltételek mellett szabadságot nyertek, b) szolgáltatuk neme és mértéke állandó lett, és így a szabademberek új osztálya keletkezett, az örökös jobbágyságé, c) a kiket a földdel vagy a nélkül, csak szabadságuk mellett lehetett eladni. d)

Ellenben a jobbágyságot I. Lajos a szokott szolgáltatón felül a földesuri kilenczedre szorította; okul adatván „hogy az urak hivebben szolgálhassanak“ e). De majd újabb és

ujabb terhekkel megrovatván, csak a szabad költözhetésben találhattak némi oltalmat, és ezt a királyok II. Ulászlóig fentartották, sőt törvénnyel is ismételve megerősítették, f) de már akkor is csak elbocsátólevél mellett és a tartozások lerovásának feltétele alatt; hanem az elbocsátólevelet a földesur igaz ok nélkül meg nem tagadhatta. I. Mátyás alatt a költözködés négyszer megszorított egy egy évre, g) de ez akkor a királyi adó behajtása tekintetéből történt. Azonban 1514-ben Dósa György felkelése miatt a jobbágyok is örökös parasztságra jutottak, s költözési szabadságukat elvesztvén, az örökös parasztok tartozásaira szorítottak; miáltal a diszesebb jobbágyi nevezet is elaljasodott.

I. Ferdinánd a költözési szabadságot visszadta a jobbágyoknak, előbb Tót-, aztán Magyarországon is, de azon megszorítással, hogy a költözés okát, vagy is a törvénytelen zsarolásokat, törvényes uton tartoztak bizonyítani, valamint az urakra nézve is a jobbágyakkali bánásmód törvény által meghatározottat, h) végre 1556-ban az egyszerű elbocsátás, az okok vizsgálata nélkül megállapított. Mindazáltal a parasztság több megyékben egész II. József idejéig a törvény mellőzésével földhöz ragadva maradt; és csak annak köszönhetni az örökös jobbágyiságnak 1785-ben lett eltörlését, mire 1791-ben a szabad költözködhetés újabb törvény által is megerősítettett. i)

a) Szent István 2. köt. 26. fejj. b) Katona V. 180. l. c) Cod. Dipl. V. 2. p. és Frank I. R. 74. §. d) U. o. e) 1351. 6. f) 1222 10. 1298. 70. 1445. 22. — 1458. 15.—1470. 4. 1471. 16.—1486. 39.—1492. 93.—1504. 16. g) 1459. 30.—1463. 17.—1468. 17.—1474. 14. h) 1538. 21. 22. i) l. Frank I. R. 74. §.

85. §.

Az urbér és ezután állásuk a legújabb időkig.

A jobbágyoknak törvényhozásunk és egyéb intézkedések folytán változó és végtelen, de többnyire nem alaptalan panaszokat szülte sorsuk 1764-ben az országgyűlés

gondját teljes mértékben magára vonta. És így keletkezett az u. n. Mária Theresia urbárium, a) mely aztán 1791-ben törvény által is megerősített és 1836-ig zsinór-mértékül szolgált, de akkor b) az úri jobbágyi-szolgálatok pontosabban meghatározatnak, a jobbágyok sorsa a költözködési szabadságnak törvény általi szabályozása folytán kedvezőbbé tétetik, sőt a telkek szabad adás vevése a földesúr földtulajdoni jogának fentartásával és törvényszabta beegyezésével megengedtetik és a megszerzés feltételei is megszabattak. Ezek szerint a földesúr vevő nem lehetett; úgy szinte ugyanazon helység közbirtokosai, valamint maga a község sem; továbbá nehogy a jobbágytelkek aránytalanul egyesek kezébe összehalmozassanak, azon helyeken, hol az úrbéri birtok 40 egész jobbágytelki állományt felül nem halad, csak 1. egész telket, 40-től 80-ig kettőt, 80-tól 120-ig 3, telket, ezen túl 4-et vehetett meg egy ugyanazon személy, de ezen szabály alóli kivételek is szinte meghatározattak. c) telkeik beruházásai felől végrendelkezési jogot is nyertek. d) A földesúri hatóság és az úrbéri perfolyam szabályoztatott. e) Az 1837-ki — a jobbágyok állapotára nézve korszakot szülte — törvények 1840-ben a VII. t. cz. által felvilágosítottak és módosítottak; különösen pedig a 9. §-ban az örökváltság foglaltatik, mely szerint megengedtetett, hogy a jobbágy földesúri tartozásait, szolgálatait és adózásait a földesúrral egyezés alapján örök időkre megválthatta: — a VIII. t. cikkben a jobbágyok örökösödése iratik körül — Az 1840-i törvények még tovább mentek, ugyanis a IV. t. cz. a nemesi javak birhatását; az V. t. cz. a hivatalképességet a nem nemesekre is kiterjeszti, a IX. t. cz. a közmunkát szabályozza, és elvégre az 1848-ki IX. t. cz. az urbér és azt pótló szerződések alapján addig gyakorlatban volt szolgálatok: robot, dézsma és pénzbeli fizetéseket örökösen megszünteti; az 1. §-ban a törvényhozás a magán földesurak kármentesítését a nemzeti közbecsület védpaizsa alá helyezi. stb. — A 4. §-ban az uri-törvényhatóság megszüntetik. és az 5-dik §-ban a „moratorium“ vagy is késedelmi jog azon földbirtokosokra nézve, kik urbériséget vesztenek, további rende-

letig megállapítottakként, hogy t. i. ellenök a kereskedési viszonyból eredő váltók kivételével, egyéb adóssági követelések iránt a tőkére nézve felmondásnak nincsen, de a folyó kamatok iránt birói eljárásnak van helye. — Ugyancsak az 1848-ki országgyűlésen a 8-ik törvény cz.-ben kimondott közteherviselés elve által a jobbágyok sorsán is tetemes javítás szándékoltatott. A X. t. cz. az urbéri állományi földek összesítése, legelő elkülönítése- és faizásra vonatkozó jogviszonyoknak; a XI. t. cz. azon ügyeknek, melyek eddig a földesuri hatóságok által intéztettek, újabb illetőségét s szabályzatát tartalmazza. — Végül az 1848-ki V. t. cikkben megállapított népképviselési elv alapján az ugynevezett paraszttrend, vagy helyesebben földművelői-osztály is a kikötött feltételek alatt az országgyűlésre választhat és választathatik is.

a) Első volt a Tótországi urbárium 1737-ből, ezen M. Theresia 1756-ban változtatott, ezt követte a magyar urbér, mely már 1765-ben az országgyűlésen sürgettetett, de az idő rövidege miatt el nem készülhetvén, 1767-ben hirdettetett ki. 1780-ban kapta urbáriumát Krassó, Temes és Torontál „az u. n. temesi bán s ágit“ „Urbarium banaticum.“ Ezeket az országgyűlésen 1791-ben további rendeletig meghagyták, ugyanezt minden következő országgyűlésen 1830-ig ismételték, még végre hozzáfogván 1836. 1840. 1844. és 1848-ki országgyűlések által az úri jobbágyi viszonyok a jelen stadiumba jutottak.

b) 1836. 4. 7. 10. c) 1936. IV. 7. §. d) 1836. 9. 9. §. 1836. X. Az urbéri állapotokról Magyarországon jelesebb munkák. Phaler „Jus georgicum és Pauly: Constitutio urb. Reg. Hung.“ —

86. §.

Észrevételek és a hibás vélemény.

Ha a jobbágyok állapotárai vonatkozó, itt csak említett, és jobbára azok magánjogi viszonyait tárgyazó törvényeket, főleg 1836. óta megolvassuk, a törvényhozás iránt — melyben ezen osztály képviselve nem is volt, érdekei azonban magok az érdekeltek által karoltattak fel, mint azt az illető országgyűlési naplók fényesen tanúsítják: — méltó elismerésünket meg nem tagadhatjuk; ha bár más részről el is

kell ismernünk, hogy az önkény itt-ott azután is uralkodott, mi azonban inkább a végrehajtási közegek mulasztásának következményét tekintendő.

Más részről azonban hibás azon állítás, mintha az ország terheit nálunk — a közteherviselést elrendelő 1848-ki törvény előtt egészen és kizárólag a jobbágyság viselte és a nemesek azokhoz épen nem járultak. Az igaz, hogy katonát a jobbágyság, illetőleg parasztság adott, ő fizette lelkesét, községi előjáróit, szolgálait, ő fizette a megyei-, házi- és hadi-adót, noha ahhoz a polgári és jobbágy-telkeket bíró nemesek is járultak, az viselte a közmunka terhét, előfogatokot az szolgáltatót, noha a kiváltságos kerületek, mező városok, nem nemes haszonbérlek, szinte ezekben is részesültek.

Azonban a nemesi felkelések, az ugynevezett subsidiumok, midőn azokat az ország rendkívüli szükségéi igényelték, a nemesség terhe volt. Mindazáltal bizonyos maradt, hogy ezen teherviselés a nemnemesekével arányban épen nem állott; és a közösteherviselést kimondó 1848-ki tör. mint rég óhajtott reformot, csak a szükkeblőség nem üdvözölte.

IV. KÖNYV.

A felségi jogokról.

Első Fejezet.

A felségi jogokról általában.

87. §.

A felségi jogok felosztása.

Mellőzve a közjogi írók által a felségi jogok felosztására nézve felállított elméleteket, legcélszerűbb felosztásnak tartjuk azt, mely a felség személyi fogalmából és szervezeti törvényeinkből származtatik. Ennélfogva a felségi jogok eloszlanak aszorosan vett személyi felségi jogokra, és a kormányzati jogokra, ez utóbbiak ismét a törvényhozó- és végrehajtó-hatalomra, a végrehajtó-hatalom a közigazgatási és igazságszolgáltatási főhatalmat foglalván magában.

Mindezen felségi jogok, miután az ország belviszonyaira vonatkoznak, belső jogoknak mondhatók. A felségi küljogok: a béke és hadjog és a kövtségi jogok.

A belkormányzati felségi jogok tekintetében sarkalatos és alkotmányos állapotunkból folyó megkülönböztetése a kirekesztő, „reservata“ és országgyűlési, „comitalia“ felségi jogoknak; és ott, hol csupán e két különböző

jognemek felsorolásáról van szó, czélszertien történik azokat ezen különbségök szerint összeállítani, azonban, miután magok azoknak tárgyai melyek körül forognak, szinte feladatunkat képezik és ugyan azonegy tárgy körül a kirekesztő, és országgyűlési részvétre szorított jogokat is látjuk előfordulni; sőt a mi fő: még maga e kirekesztő jogok gyakorlata is törvényekhez van kötve, a felségjogok e megkülönböztetését az illető egyes tárgyaknál fogjuk előadni.

II. FEJEZET.

A király személyes jogai királyi méltóságánál fogva.

88. §.

A király és ország függetlensége.

Magyarország, semmiféle más fejedelemnek vagy nemzetnek soha alárendelve nem volt, hanem királyával együtt mindenkor szabadon és önjogulag állott, és ezen függetlenségét minden fejedelme minden időben sértetlenül fentartotta. Az 1791. X. t. cz. nyíltan kimondja „hogy ezen ország szabad és semmiféle más ország, vagy nemzet alá nem tartozik.“ a)

a) gr. Cziráky 326. §.

A királyi felség méltósága.

89. §.

A király tehát Magyarorszában független és sérthetetlen felség, és ebbéli sérthetlenségét úgy a királyi méltóság kitünő természete, mint az ország törvényei is igazolják. a)

A királyi felség méltósága küljelekben is jelenkezik, az ország ékességein (39—41. §§.) kívül czime, az ország és kapcsolt részek czimerei, királyi pecséttek,

királyi székhely; királyi udvar, rangja a hatalmasságok közt: annak mind annyi fényes jelei és tanúságai.

a) A „majestas“ czimet legelső N. Lajos vette fel, Szent László és Kálmán „christianissimus“ András „serenissimus“, némelyek „illustrissimus“ mellék czimeket nyertek, I. Mária „excellētissima“ czimmal élt. — Szent István 2. R. 51. fej. Kálmán 2. k. 6. fej. I. R. 14. cz. — 1848. III. — 1687. 4. — I. a fenebb idézett országgyűlési végzemények elő és utószavait.

Királyi czim.

90. §.

A magyar király czime eleve igen egyszerű volt, mert szent István magát magyarok, vagy egész Magyarország, néha Pannonia királyának írta. a) Azonban a czim lassan lassan gyarapodott, úgy hogy az első korszak végén már ugyanazon czimek megvoltak, melyek a jelenlegi nagy czimben Magyarország és kapcsolt részeire vonatkoznak, kivéve Slavoniát és Dalmatiát, valószínűleg azért, mert sz. István ideje óta az ország területébe beolvadtak és így Magyarországnak alatt értettek; azonban később világosan is megnevezetnek.

Az „apostoli“ czimet már szent István nyerte, noha ez a régi okiratokban nem jelenkezik. Azonban XIII. Kelemen pápa e czimet Mária Theresia és a magyar királyi-székhelyben törvényes örökösei számára újra megerősítette, és azóta a magyar királyok e czimet minden, főleg Magyarországi ügyekben használják és használtatják. b)

Különben, jelenleg a magyar király személye az austriai császáréval egy lévén: a magyar királyi czim különösen nem jön elő, hanem evvel együtt használtatik. Eloszlik pedig nagy, közép és kis czimre.

A nagy czim hódolásoknál, udvari szerződéseknél és általában a birodalom körében minden nagyobb fontosságú eseteknél jön elő, azután külföldi hatalmakkal egyezkedésekben, megbízó levelekben, és követi utlevelekben.

A közép czim kevésbé ünnepélyes kihirdetésekben és kormánylevelekben.

A kisczim pedig minden iratban mi csak ő felsége által aláíratik.

Megszóllításban a magánosok úgy szinte az ország rendei által e czim használtatik., császári királyi apostóli felség legkegyelmesebb uram, vagy urunk.“

A czimben előforduló, tetteleg birtokban nem lévő országok nevei az azokhozi jogfentartásra mutatnak, a mi reánk magyarokra nézve annál fontosabb, miután úgyan ez a koronázási hitlevelekben is (3. pont.) világosan kikötte-tik. c)

a) Praynál Syntagna de sigillis 52. l.

b) 1785. sept. 30. intézvény.

c) Fennebb 32. §. a koronázási hitlevél és 14. §. Fényes id. m. 29. §.

91. §.

Az ország czimere.

Magyarország czimere egy koronával tetézett kettős paizs, mely jobbfelén 4 vörös és 4 fehér vonalat, balfelén pedig vörös mezőben hármás zöld dombra helyezett koronán álló kettős patriarchiai ezüst keresztet mutat, közvélemény, sőt törvény szavai szerint is a 4. fehér vonal hazánk 4 főfolyóját u. m. a Dunát, Tiszát, Drávát és Szávát, a hármás hegy Tátra, Fáttra, és Mátra bérceinket jelentik; de e magyarázat a történettel nem egyezik. a) Az 1848. 21. t. cz. szerint a nemzeti szín és az ország czimere ősi jogaiba visszaállított, és megállapított, hogy a háromszinű rózsza jelképen újra felvételvé, minden középületeknél, intézeteknél, minden nyilvános ünnepek alkalmával és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és az ország czime használ-tassék; a kapcsolt részek e mellett saját színeiket és czime-rüket is használhassák.

a) A kapcsolt részek czimereiről l. gróf Cziráky 333. 334. §. II. részében.

92. §.

Királyi pecsétek.

Törvényeink ötféle királyi pecsétet említenek, a) az aranybullát, a kettős-, titkos-, birói- és gyűrűs-pecsétet.

Az aranybullának első nyomát II. Geiza levelében 1156-ról találjuk; ez aranyból volt és csak a legfontosabb oklevelekre használtatott; ilyen volt az arany szabadságlevél, mely pecsétjéről nyerte elnevezését, (fennebb VI. a.) ezzel volt ellátva ama levél is, melylyel IV. Béla fiát egész Slavonia, I. Lajos, testvérét Istvánt, Erdély vezérévé nevezte. Ezen pecsét főleg az austriai ház uralkodása óta, mint csupán Magyarországot érdeklő, nem használtatik.

A kettős pecsét, mely elnevezését onnét nyerte, mivel az okmányokról függvén, mindkét oldalt elfoglalja és előfelén a királyt a királyi ékességekkel trónon ülve tünteti elő, a hátulsó felén pedig Magyarország és a kapcsolt részek czimereit mutatja, és mely az adomány és nemesi czimeres és egyéb kiváltságos leveleken függve látható. Régi szokás szerint, a mint maga a törvény is mondja b) a primásnál őriztetik, az őt illető „Secretarius cancellarius“ titkos cancellári méltóságánál s illetőleg tisztjénél fogva; a ki az e pecséttel az udvari cancellár jelenlétében ellátott kiváltságos leveleket, saját aláírásával is megerősíti. b)

A titkos pecsét kisebb jelentőségű levelek és iratok kiadványozásánál használtatik az udvari cancelláriánál.

A birói pecsét a királyi személynöknél van, a kiadványoknál és birói parancsoknál használat végett. c)

A gyűrűs pecsétet maga a király magán vagy sürgős ügyei felőli iratainál használja.

- a) 1471. 8.
- b) 1741. 10. — 1751. 3.
- b) l. alább 158. 159. §.
- c) l. alább 172. §.

93. §.

A pecsétek anyaga.

Az anyag, melyre a pecsét nyomatik, honunkban régi idők óta — az aranybulla kivételével — fehérviasz volt. Zsigmond ideje óta veres viasz lett, és azzal mások csak engedély vagy kiváltságnál fogva élhettek. a)

a) Schvartner. „Intra in artem diplom.“ 2. kiad. II. R. 4. fejj. 110. és kö. §§. Pray Analect. III. R. 125. és köv. I. V. László kir. oklevelele. — gr. Csiráký 339. §.

94. §.

A király székhelye.

A magyar királyoknak hajdan állandó lakásuk sokáig nem volt. Szent István királyunk az irók szerint eleve leginkább Esztergamban lakott, később Székes-Fehérváron, az anjoui házból származott királyaink Visegrádon, I. Lajostól kezdve pedig a mohácsi szerencsétlen ütközetig Budán laktak. Jelenlegi lakásuk Bécs, ámbar a királynak az országban lakásáról világos törvényeink vannak. a)

a) 1439. 2. Rex in Hungaria habitet. 1492. 5. Rex majori parte in Hungaria maneat. 1546. 18. Rex maiori parte in Hungaria resideat. 1548. 22. Rex in regno maneat. 1550. 4. 6. — 1563. 3. — 1567. 46. — 1608. 18. Rex in Regno habitet, si diutius et longius abesset, Palatino tradat potestatem Regiam. 1723. 8. Rex in Regno resideat. 1792. 5. Fényes id. m. 34. §. — Maria Theresia az ország ebbéli óhajtására Budán 1749-ben fényes királyi palotát építtetett azon a helyen, a hol régenten állott.

95. §.

A királyi udvar. Egyébb tiszteleti jelek.

Azokon felül, mikről fennebb a 71. §-nál emlékeztünk, a királyi udvarhoz Magyarország részéről tartoznak a királyi magyar testőrök (gárdisták) Mária Theresia által 1760-ik évben felállitva.

A királyságnak egyéb tiszteleti jelei a királyi trón; hódolati szertartások, p. o. ha városba vagy várba lép, annak kulcsai elébe terjesztetnek, egészsége és jóléte, valamint boldog uralkodásáért Kálmán ideje óta szokásban lévő nyilvános imádságok; a) halál esetébeni gyász, évenkénti harangozások születése évnapjára, végre temetkezési helyök, mely 1543-ik év, vagy is a székes-fehérvári főtemplom fel-
 dulása előtt, Székes-Fehérváron volt, de jelenleg Bécsben van; és egyéb hasonlók.

a) Kálmán végzm. L. 2. C. 6.

III. FEJEZET.

A kormányzási jogokról általában és némelyekről különösen.

96. §.

A király kormányzási jogai. — Különösen a kiváltságok joga.

A kormányzási jogok már szorosán a főhatalom gyakorlatára vagy is kormányzásra vonatkoznak és mint fenn (87. §.) érintetett, kirekesztőkre és országgyűlésekre oszlanak.

A magyar király kirekesztő kormányzási felségi jogainak egyike a kiváltságok joga, a) melyet törvényeink csupán a királynak tartottak fenn, azonban mindenkor a törvények által meghatározott mód, alak és hatalom értelmében. Megkivántatik ugyan is, hogy a kiváltságok sem az isteni, természeti és positiv törvényekkel, sem az ország alkotmányával, céljával és az ősi szabadságokkal ne ellenkezzenek, b) ezen felül már érvényesen szerzett mások jogait sem csonkíthatják, ugyanazért ovatosságból be szokott e záradék is tétetni: „salvo jure alieno,“ más joga s é-

relme nélküli¹ ugyanazért a kiváltságok ünnepelesen ki is hirdetendők; c) és főleg a vám, rév és vásári kiváltságok az érdeklettek előleges meghalgtásától feltételeztetnek. Kivántatik továbbá, hogy a szokott irmodorban d) keltének kitételével minden vakarások és igazításoktól menten adassék ki a kiváltság, és pedig a kir. nagyobb cancellariától a király és magyar udvari kancellár aláírásával és a nagyobb titkos pecséttel ellátva. Némelyekben az időbeni főpapok és ország-zászlósok nevei is láthatók. e) A kiváltságok nemei, ereje s egyéb kellékei a magánjog feladatát teszik. f)

a) Verb. II. R. 7. és köv. 1791. 3. 32. b) Verb. előbb 9. II. R. 10. c) 1630. 30. II. R. 12. és a szokás d) 1608. 9. k. e.—1741. 19. e) II. R. 17. — 1723. 39. 1563. 35. — 1608. 9. k. e. f) I. Frank id. munkáját I. R. 47. és köv. §§. „királyi kegyelem levelekről.“

97. §.

Kitüntetések és rendek adás-joga. — Szent István vitéz-rendje.

A kitüntetések és rendek osztogatási joga, mint a kiváltságok egyik neme, szinte a királyi kirekesztő jogok egyike, melynél fogva a király bizonyos czimekkel, előnevekkel és rendekkel úgy az egyházi, mind a világi rendekből valakit felruház. Mindezek kitünő szolgálatok és érdemek jutalmául tekintendők.

Az érdem-rendeket, melyekről az írók már csak történeti tekintetben emlékeznek, p. o. a sárkány lovagirend, „equestris ordo drachonis“ a) a zöld csillagról elnevezett boldogságos szűz Mária rendje, „Beatae Mariae virginis de stella viridi“ csak megemlítve; a tulajdonképeni magyar vitézrend, Mária Theresia által alkotott szent István rendje, mely maig is fenn áll. Rendvitézei százan vannak és elosztatnak, nagy, közép, és kiskeresztésekre, az elsők száma 20-ra, a második rendüeké 30-ra, a kiskeresztéseké 50-re van meghatározva, de az egyházi személyek be nem számítatnak. — A rendek

nagymestere mindég a király praelatusa, az esztergami érsek, kancellárja a magyar udv. főkancellár, van még továbbá egy titoknoka, kincsőre, heroldja és irnoka. A vitézeket a nagymester nevezi ki, még pedig nemzet, kor és vallás különbség nélkül, a nagykeresztesek azonban tartoznak nemességüket 4 fokra felvinni, ha csak az alól nem mentetnek, vagy már az előtt királyi kamarások nem voltak. A nagykeresztesek kineveztetésöknél fogva mindjárt valóságos belső titkos tanácsosok. A közép keresztesek decretalis belső tanácsosi rangot nyernek; a kiskeresztesek pedig kérévelél mellett, taksafizetés nélkül, grófi vagy bárói rangot nyerhetnek. b)

a) Ezt alkotta 1408-ban Zsigmond; és nem sokára halála után megszűnt, a mint gr. Cziráky Antal „Exercitati de ord. Equit. aurat. Hung. 5. §. jegyzetben.

b) Alakja leírását l. gr. Cziráky 359. 360. §. Kisfaludy, Kassics Ignác. „érdem koszorúk.“ Bécs 1840. I. Fényes id. munk. I. 39. §.

98. §.

Fiscus vagyis királyi kincstár.

Fiscus alatt régi időktől fogva tárgyilag a királyi jog, királyi kincstár, alapilag pedig a király-ügyészégi intézet értetett, fejével az u. n. királyi ügyek igazgatójával „causarum regalium director.“ Ez foglalta el a király ebbéli kirekesztő felségi joga alapján a törvényes örökösök nélkül elhalt nemes embernek ősi családi javait, melyek a törvény szabta esetekben a királyi koronára visszazállottak; de azon feltétel vala hozzá kötve, hogy azok ismét érdemes honfiaknak adományoztassanak. Ily törvényszabta esetek valának: a kiváltságos örökös hiánya, felségsértés vagy párttítési büntetett, továbbá a fiscus örökölte minden nemes és nemtelen embernek (kivéve a királyi városi polgárokat és jobbgyokat) ingó és ingatlan, ősi és szerzett javait, mag- és végrendelet hiányában. a)

a) I. R. 10. cz. 1715. 25. 26. I. Frank id. munk. 392. §.

IV. FEJEZET.

A törvényhozó hatalom.

99. §.

A törvényhozó hatalom üsidőktől fogva közös és nem kirekesztő jog.

A felségi jogok közt legkitünőbb a törvényhozó hatalom joga. E jog nem kizárólagos, mivel üsidők óta a törvények értelmében Magyarországon a törvények a király és nemzet közegyezésével hozattak; és pedig a királyi propositiókhoz a nemzet, vagy a nemzet kérelméhez a király beleegyezése járult, a nemzet beleegyezése mindenkor az országgyűléseni nyilatkozáshoz volt kötve, a mint azt számtalan törvényeink, jelesen pedig az 1790/1 országgyűlési 14. t. cz. hivatkozva az 1741. 8-ik t. cikkre, világosan meghatározták.

Ugyanez áll a törvények megváltoztatása, hiteles magyarázata tekintetében is, és ha néha egyoldalú leiratok, intézmények származtak a királyoktól, azok inkább a végrehajtó hatalom kifolyásai voltak; mert az ilyenek ellen törvényi ügyekben a törvényhozás óvást tett, miszerint ezen ország és kapcsolt részei edictumok által soha sem fognak kormányoztatni. a)

a) 1791. 12. 1827. 3.

V. FEJEZET.

A magyar országgyűlésről.

100. §.

Az országgyűlések eredete, elnevezése és tagjai régenten.

Az országgyűlések régi időkben „Regale consilium,“ consilium Regni, concilium, conventus, conventio,

sz. László és Kálmán alatt *synodus sancta*, gyakrabban *congregatio generalis*, nevezet alatt jönnek elő. „Dieta“ elnevezés közönséges vala. Újabb időkben szokásban jött a következő elnevezés: *Conventus dominorum, praelatorum, baronorum, magnatum et nobilium, caeterorumque statuum et ordinum regni Hungariae, partiumque ei adnexarum generalis*,“ magyarul a „főpap uraknak országzászlósok, mágnások és nemeseknek, Magyarország és a kapcsolt részek többi karainak és rendjeinek közgyűlése.“

Hogy a főpapok és országzászlósok, kiknek neveiket már az első korszaki országgyűlési végzeményeknél láthatjuk, valamint a főispánok a közügyekben ugymint a törvényhozásban részvételre hivatva voltak, a régi oklevelek bőven tanúsítják; sőt 1619-ben az akkori országgyűlési sérelmek közt az ország rendei világosan felszólalnak, hogy nem minden mágnások és hátrahagyott özvegyek hitvatnak meg, hanem legtöbben mellőztetnek mind a főispánok közül, mint mások közül és jövendőre minden mágnás fejenkinti meghívása sürgettetik. Vannak e tekintetben újabb intézkedések is, főleg a honfiusítottakra nézve. a)

Hogy a nemesség a legrégibb időkben is az országgyűlésben részt vett, IV. Bélának 1267-ki decretuma, mely az ország levéltárában fekszik, tanúsítja; hol meghagyatik, hogy az évenként Fehérváron tartandó országgyűlésre minden megyéből 2 vagy 3. nemes összejöjjön. III. Andrásnak 1291. 1298. évekről Kovachichnál közölt decretumaiban a nemesek, sőt az utóbbikban a szászok és kunok is említtetnek, mint országgyűlés tagjai.

A egyes korszakban már a királyi városok is jelenkeznek az országgyűlésen, a főegyházi és világi urak fejenkint, a többi rendek képviselőik által. Ezt tanúsítják I. Máriától II. Lajos ig az országgyűlések több cz.. b) Ugyanez divatozott az austriai királyok korszakában is. Azonban voltak példák arra is, hogy a nemesek is külön hivatnak meg, mintegy személyes megjelenésre. így II. Ulászló alatt

c) erre nézve törvény is találtatik, mely azonban csakhamar megszorítottatott. d)

Az országgyűlés tehát eleve a főpapok, mágnások és nemességből állott; ezekhez járultak időszerint a szabad királyi városok és némely községek; majd személyes majd képviseleti joggal. Az 1608. 1. t. cz. ezt világosan kimondotta, egyszersmind az országnagyoknak, illetőleg a főzászlósoknak meghívását ujjolag megerősíti, az őket megillető ülés és szavazati joggal a régi szokás alapjain, és meghatározza kik tartoznak közülök a főrendek, kik pedig a rendek táblájához.

a) 1715. 30.—1723. 123. 124 b) 1435. 1439. 1464 —1474. 1478.—1481.—1486. —1495.—1498. évi országgyűlési végzések előbeszédei. c) 1495. 26. d) 1498. 1.

101. §.

Az országgyűlést összehívni és felosztatni, valamint helyét és határidejét kitűzni, a király kirekesztő joga.

Az országgyűlést összehívni, elhalasztani a szükséghez képest, valamint felosztatni, a király kirekesztő jogai közé tartozik. És ha bár a történet azt tanusítja, hogy királynék, özvegy királynők, a király helyettesei, gubernatorok vagy nádor hívott össze országgyűlést, a) most azonban az csak a király nevében és parancsából hivathatik össze; mert azon országgyűlések, melyek ennek mellőzésével hivattak össze, b) később a királyok által vagy érvénytelenítettek, vagy önmagukban ilyenekké váltak. Végre a mi régente az országbíró és tárnok összehívási jogára nézve intéztetett, c) eddig soha szokásba nem lépett.

Az országgyűlés helyét és határidejét is a király határozza meg, nem állván ellen, hogy a törvényekben majd Pozsony d) majd Buda tüzetik ki, e) az országgyűlések Hollós Mányás alatt évenként f) II. Ulászló alatt minden 3. évben tartatni rendeltettek, g) I. Ferdinánd az évenkéntit visszaállította, h) de I. Leopold a 3. évre visszament, mit később

Károly és II. Leopold a rendek megegyezésével megerősítették, ugyanezt rendeli az 1827-ik évi 5-ik t. cz. is. i)

De az 1848-ik évi 4-ik törvényczikk rendeli, hogy az országgyűlés jövedőben évenként és pedig Pesten tartandván üléseit, az évenkénti ülésre az ország rendeit ő felsége minden évben, s a mennyire a körülmények engedik, a téli hónapokra hivandja össze, és joga van az 5-ik §. szerint az összejött évi ülést prorogálni s berekeszteni, sőt az országgyűlést a 3 év eltelése előtt is fölosztatni, és ez utóbbi esetben az elébbi felosztásától 3 hónap alatt az országgyűlés összetulése iránt rendelkezni.

Az országgyűlés tartamára nézve III. Ferdinánd alatt k) két hónap határozatott, ha csak a szükség a meghosszabbítást nem igényelné. l)

a) 1548. 18. — 1635. 49. b) Istvánfy Hist. 8. köt. c) 1608. 3. ko. e. d) 1635. 79. §. 2. e) 1764. 2. f) 1471. 1. g) 1498. 1. h) 1563. 3. i) 1659. 1. 1715. 14. 1791. 13. k) 1649. 44. l) 1723. 7.

102. §.

Ugyszinte az országgyűlés tagjait meghívni is, a király kirekesztő jogai közé tartozik.

Azokhoz, kik országgyűlési joggal birnak, a meghívóleveleket kirekesztő jogánál fogva a király intézi. E meghívólevelek a király, kancellár és udvari-tanácsos aláírásával adatnak ki. Az 1848-ki szervezet szerint kancellár nem lévén, a minister aláírása kívántatik. A törvény a) továbbá világosan rendeli, hogy az országgyűlés, kezdete előtt 6 héttel a megyékben közzététessék. A meghívólevelekben az országgyűlés napja és helye meghatározatik, és ha nádor választás végett hivatik egybe, ez is kiteendő. b)

A meghívottak vagy magok, vagy küldötteik által a kiszabott határidőre megjelenni tartoznak; távozni, fontos ok nélkül, a törvényes büntetést vonja maga után. c) Azoknak, kik országgyűlésen követekként távol vannak, javaiban statutiót tartani érvényesen nem lehetett. d)

Az országgyűlés alatt régente törvényszünet volt. e)

de az 1792. 16. t. cz. némely ügyeket e szűnet alól kivett; e tekintetben az 1830-ki 6. és 1836, 45. törvényczikk is üdvösen intézkedett.

- a) 1635. 39.
- b) 1485. Előbeszéd. 1548, 18. — 1608. 3.
- c) 1498. 1. — 1635. 79. — 1644. 53. — 1723. 7.
- d) 1647. 135.
- e) 1507. 12.

103. §.

A követek megválasztása előbbi, — és az 1848-ki törvények szerint.

Az országgyűlés hirdetése és kezdete közti idő a sérelmek és kivánatok összeszedésére fordított, úgy szinte a követek megválasztására. Követeket „Ablegatus“ küldöttek a vármegyék, káptalanok, és kir. városok, és más szabad közönségek s kerületek, sőt a mágnások is, kik magok meg nem jelentek az u. n. távollévők követeit (absentium Ablegatus.) Főleg pedig a gond az országgyűlési utasítások szerkesztésére vala fordítva.

A követválasztás szabad volt ugyan, de feltételes, mert vármegye követe csak nemes és birtokos lehetett, a) ilyennek kellett lenni a távollévő mágnás követének is, és ugyanazon országgyűlésen csak kettőt képviselhetett. b) Régen, távollévők követei nem lehettek: az ügyvédek c) a vámok és harminczad szedők, d) de ezen újabban változás történt. e) A végvidékek kapitányai és praefectusai szinte ki voltak zárva. Végre a meghívólevelek világosan azt sürgették, hogy a megválasztandó követek alkalmas, a békét és közjót szerető férfiak legyenek.

A képviselők vagyis követek, a megyékben főispáni kijelölés nélkül, a kebelbeli nemesek közül, különbség nélkül a birtokosok úgy mint a nem birtokosok, de a megyében lakók által, választattak.

Szabad királyi városokban a választásra nézve különbség volt a szokás, mert — megjegyezvén hogy az összes polgárság sehol sem választott — némely városokban

10—12 tagból álló belső tanács néha saját köréből, néha a polgárok közül; más városokban ismét az ugynevezett 40—120 életidejőkre megválasztott és saját magukat kiegészítő polgárokból összeállított külső tanács választotta az egész polgárság országgyűlési képviselőjét. Azonban az 1847-ki országgyűlés előtt kir. decretum által feljogosították a kir. városok, hogy követeket nem csak a választott polgárok, hanem a közönséges polgárok is választhattak, de nem fejenként, hanem akként, hogy a választott polgárok számát saját választásuk által még fél annyival szaporíthatták p. o. ha 60 választott polgár volt, ezekhez az összes polgárság még 30-at választott, és e 30 képviselte tulajdonkép a polgárok összegét, és ekként részt vett a követválasztásban.

Zágráb-, Varasd- és Kőrösmegyék Horvátországban, nem egyenként küldöttek követet az országgyűlésre, hanem együtt, mintegy municipalis jogaik fentartása jeléül, és pedig közösgyűléstükön, mely „congressus“nak nevezetik, három követet választottak, kik közül 1 a mágnások táblájánál, kettő pedig a követi vagyis alsótáblánál ül.

A szabad-kerületek, a mennyiben országgyűlésen követek által képviseltettek, ezeket közgyűléseiken, hol minden egyes község követe által megjelent, választották.

Mindezekben az 1848. évi 5-dik törvényczikk által a népképviselőlet alapján, mely az előbbi rendi-képviselőlet helyébe léptetett, lényeges változtatás történt; mindazáltal csak ideiglenesen, az akkoron ktszöbön lévő Pesten tartandó országgyűlésre nézve.

Elvül kimondatik, hogy politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhetvén, mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, e jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak. 1. §.

V á l a s z t ó k :

1-ör. Az országnak és kapcsolt részeknek mindazon benszületett, vagy hónositott legalább 20 éves, sem atyai sem gyámi vagy gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hű-

ségtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyték alatt nem levő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülömbőség nélkül.

2-or. Kik szabad királyi városokban, vagy rendezett tanácscsal ellátott községekben 300 e. ft. értékű házat, vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi urbéri értelemben $\frac{1}{4}$ telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul, vagy hitveseikkel s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen birnak.

3-or. Kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak, ha tulajdon műhelyvel, vagy kereskedési teleppel vagy gyárral birnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

4-er. Kik habár a fenebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkájükből eredő 100 e. forint évenkinti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek.

5-ör. Jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudóstársaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segéd-lelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók, azon választó-kerületben, melyben állandó lakásuk van.

6-or. Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fenebbi pontokban leírt képességgel nem birnak is. (2. §.)

V á l a s z t h a t ó k :

Választhatók mindazok, kik választók, ha éltök 24-ik évét betöltötték, és a törvény azon rendeletének, miszerint a törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képesek. (3. §.)

A követ küldés végett az ország választó-kerületekre osztatik fel, mely ebbeli felosztás azonban a megyék, kerületek, és szabad kir. városok törvényhatósági területére, önállására nézve semmi változtatást nem okoz. (4. §.)

Az ezen alapon megalakított képviselőház, Erdélyt ide nem értve, 377 követből fog állani, kik mindnyájan egyenlő szavazattal birandnak, és ugy a népszám, mint területi s közigazdászati tekintetek alapjára tett aránylagos felosztással, következőleg választatnak :

A) Egyes községek által küldendő követek:

1)	Ó-Arad küld	1 követet
2)	Besztercebánya a hozzá tartozó bányász-telepekkel	1 "
3)	Buda	2 "
4)	Pest	5 "
5)	Debreczen	3 "
6)	Eszék	1 "
7)	Esztergom, az érseki, a szent-györgyi és Sz.-Tamás városokkal	1 "
8)	Székes-Fehérvár	1 "
9)	Győr városa	1 "
10)	Kassa	1 "
11)	Komárom városa	1 "
12)	Körmöcz	1 "
13)	Pécs	1 "
14)	Pozsony, Pozsony-Váralyával	2 "
15)	Selmecz Bélabányával	1 "
16)	Sopron városa	1 "
17)	Szabadka	2 "
18)	Szatmár-Németi	1 "
19)	Szeged	2 "
20)	Temesvár	1 "
21)	Ujvidék	1 "
22)	Zombor	1 "
23)	Baja Istvánmegyével	1 "
24)	Nagy-Becskerek	1 "
25)	Békés városa	1 "
26)	Jászberény	1 "
27)	Böszörmény	1 "
28)	Békés-Csaba	1 "
29)	Csongrád városa	1 "
30)	Czepléd	1 "
31)	Eger városa	1 "
32)	Félegyháza	1 "
33)	Gyöngyös	1 "
34)	Gyula	1 "

35)	Halas	1	követet
36)	Kecskemét	2	"
37)	Nagy-Kikinda	1	"
38)	Nagy-Kőrös	1	"
39)	Makó	1	"
40)	Miskolcz	2	"
41)	Nyiregyháza	1	"
42)	Pápa	1	"
43)	Szarvas	1	"
44)	Szentes	1	"
45)	Nagy-Várad, Várad-Olaszival ,	1	"
46)	Hold-Mezővásárhely	1	"
47)	Versecz	1	"
48)	Zenta	1	"

B) Megyék, szabad kerületek és városok vidékeiből alakított választó-kerületek, melyek követeinek választásában azon városok részt nem vesznek, melyek saját követ-küldési joggal (mint fent elősorolvák) vannak fölruházva :

49)	Mosonmegye küld	2	"
50)	Győrmegye	3	"
51)	Komárommegye	4	"
52)	Fehérmegye	5	"
53)	Tolnamegye	6	"
54)	Baranyamegye	7	"
55)	Somogy megye	8	"
56)	Veszprémmegye	6	"
57)	Zalamegye, hol egyik választó-kerület főhelye Kanizsa	9	"
58)	Vas megye K ő s z e g sz. k. várossal együtt 10 Egyik választó-kerület főhelye K ő s z e g sz. kir. város, a másiké S z o m b a t h e l y, melyekhez a megye annyi népségű vidéket csatol, mennyi a 10 követ-séghez képest egy követ választására megkívántatik.	10	"

- 59) Sopronmegye Kis-Marton, és Ruszt sz. kir. városokkal együtt küld 6 követet
 Egyik választó-kerület főhelye Kis-Marton s ahhoz Ruszt városa is tartozand; és ezen választó-kerülethez aránylagos népességű vidék csatolandó.
- 60) Pozsonymegye, Nagy-Szombat, Sz.-György, Bazin, és Modor kir. városokat együtt küld 8 „
 Egyik választó-kerület főhelye N.-Szombat, a másiké Buzins e kerülethez számítandók Modor és Szent-György k. városok is. Ezen választó-kerületekhez szintén aránylagos népességű vidékek csatolandók.
- 61) Nyitramegye Szakolcza kir. várossal 11 „
 Egyik választó-kerület főhelye Szakolcza.
- 62) Trencsinmegye, Trencsin k. várossal mint egyik választó-kerület főhelyével 8 „
- 63) Árvamegye 2 „
- 64) Liptómegeye 2 „
- 65) Turóczmegeye 2 „
- 66) Zólyommegye, Breznóbánya, Libetbánya Zólyom és Korpona kir. városokkal 3 „
 Egyik választó-kerület főhelye Breznóbánya, mely kerülethez Libetbánya; a másiké Korpona, melyhez Zólyom sz. k. város is csatolandó, a követszámmhoz arányzandó népességű megyei vidékekkel
- 67) Barsmegye Uj-Bánya sz. kir. várossal 3 „
 Egyik választó-ker. főhelye Uj-Bánya.
- 68) Esztergommegeye 2 „
- 69) Hontmegye Bakabányával együtt 3 „
- 70) Nógrádmegye 6 „
- 71) Pestmegeye 10 „
- 72) Bácsmegeye 10 „
- 73) Verőczmegeye 4 „

74)	Szeréms megye	3 követet
75)	Posegamegye, Posega sz. kir. várossal, mint egyik kerületi főhelylyel küld	2 "
76)	Hevesmegye	8 "
77)	Borsodmegye	6 "
78)	Gömörmegye	6 "
79)	Szepesmegye, Lőcse és Késmárk sz. kir. városokkal mint választó-kerületi főhe- lyekkel, és a XVI. szepesi város kerü- lettel együtt	6 "
80)	Sárosmegye Eperjes, Bártfa, Szeben sz. k. városokkal, mint választó-kerületi főhelyekkel együtt küld	6 "
81)	Tornamegye	2 "
82)	Abaujmegye	5 "
83)	Zemplénmegye	8 "
84)	Ungmegye	4 "
85)	Beregmegye	4 "
86)	Krassómegye	6 "
87)	Temesmegye	8 "
88)	Torontálmegye	9 "
89)	Csanádmegye	2 "
90)	Csongrádmegye	2 "
91)	Békésmegye	2 "
92)	Mármarosmegye	6 "
93)	Biharmegye	12 "
94)	Szathmármegye, Nagy-Bánya várossal mint választó-kerületi főhelylyel	7 "
95)	Szabolcsmegye	6 "
96)	Ugocsamegye	2 "
97)	Aradmegye	6 "
98)	Krasznamegye és Zilah város mint egyik választó-kerületi főhely küld	2 "
99)	Közép-Szolnokmegye	3 "
100)	Zarándmegye	2 "
101)	Kővár-vidéke	2 "
102)	Jász-Kun-kerületek	4 "
103)	Hajdu-kerület	2 "

104)	Fiumei kerület	1	követet
105)	Horvátország	18	„
106)	Horvát határőrvidék, u. m. likkai, otto- cháni, ogulini, sluini, 1-ső báni, 2-dik báni, varasd-kőrösi, s varasd sz. györgyi ezred küld 1, összesen tehát	8	„
107)	Szerémi végvidék u. m. gradiskai, bródi és pétervári ezredek, mindeik 1., össz.	3	„
108)	Csajkások kerülete	1	„
109)	Bánsági végvidék, u. m. német-bánsági, oláh-bánsági, és illyr-bánsági ezredek mindenik 1—1 követet	3	„

Összesen : 377 követet.

Erdély ha csatlakozni akar, küld a 7-ik törvényczikk 2-ik §-a szerint kebelében felosztott 69 követet. (5 §.)

Választói kerületek.

Minden egy követ választása végett egy külön választó-kerület alakítandó, és mindegyik választó-kerület csak egy országgyűlési követet választ. (6. §.)

E választó kerületek megalakítása tekintetéből a kisgyűlés, vagy a hol ez tartatni nem szokott, alispánilag összehívandó küldöttség a tervet tartozik elkészíteni, tekintettel a követek számára, és a népességre, valamint a lakásuk helyén kivül szavazandó választók könnyebbségére azon választó főhelyek kitzzését illetőleg, melyek a fennebbi 5. §-ban megállapított főhelyeken kivül kijelölendők. Ezen terv aztán a megyei közgyűlés elébe terjesztetik, és ott megállapítatik. (7. §. a.)

Középponti választmány.

A választó törvény rendeleteinek végrehajtása, és általában a választási ügynek minden ágazataibani kezelésére és vezérletére a megyében egyik alispán elnöktele alatt egy több tagból álló középponti választmány alakittatik, oly módon, hogy abban a megyének külön választó kerületei mind képviselve legyenek, s kellő arányban a községeknek előjárói is részt vegyenek. (7. §. b.)

Szabad kerületekben a közgyűlés az 5-ik §. A) pontja szerint; országgyűlési szavazattal felruházott szabad kir. városokban pedig a bel- és kül-tanács közös ülésökben teljesítendik mindazokat, mik a választókerületek, és a középponti választmányok alakítása tekintetében fennebb a megyékre nézve mondatott. De középponti választmányt azon szabad kerületekben és városokban is kell alakítani, melyek csak egy országgyűlési követel választandanak. (8. 9. §.)

A középponti választmány a beltügyek miniszterével közvetlen érintkezésbe lép, és a választási ügy körül hozott határozatok, néki haladék nélkül megküldetnek. (7. §. b. 10. §.)

A középponti választmány, tagjai az esküt letévén, (11. §.) kiküldetése után legfőlebb egy hét alatt összeül és a vezérlete alá tartozó mindegyik választó kerületre nézve, a választók összeírására 3 tagból álló küldöttséget nevez, meghatározza a napot melyen a kerületekint e végre kijelölendő helyen a választók összeírása kezdetét veendi, és a kezdő nap beszámításával 14. egymásután következő napokon félbeszakasztás nélkül folytattatni fog. (12. §.)

A határnap, a központi választmány általi kitzítésétől számítva, legfelebb 30 s legalább 20 napra eshetik, és a lehető legnagyobb nyilvánossággal a szokott vagy szükséghez képesti módokon köztudomásra bocsátandó. (13. §.)

A választók összeírására kinevezett küldöttségek a kijelölt helyeken a kitzített határnaptól kezdve, a 14 napon át naponkint üléseket tartanak, és a bejegyeztetés végett jelenkező választókat a ministerium által a középponti választmányoknak idejében megküldött táblás jegyzékekbe bejegyzik. (14. §.)

Azonban e bejegyzés a képességtől feltételeztetik, minek megítélésére segédeszközül fognak szolgálni az eddigi megyeiválasztók, s illetőleg városi polgárok lajstromai, adóösszeírások és más hasonnemű adatok, és ha azokból a választmány elegendőképp meg nem győződnek: a jelenkező választók képességeket külön igazolni tartoznak. (15. §.) A képeseknek találatóknak ebbeli minőségök szóval kije-

lentetik, a képesség adatai külön rovatban kivonatilag feljegyeztetnek, és a bejegyeztetéstől elmozdítottak is, az adatok hasonló feljegyzésével, külön névjegyzékbe vezetnek be. (16. §.)

Az összeíró küldöttségek az összeírást 3 egyenlő példányban vezetik, és aláírásukkal ellátva, a 14. nap elteltével a középponti bizottnánynak haladék nélkül beadják; ezeknek egyik példánya a középponti választmány által meghatározandó és előre közzéteendő nyilvános helyen mindenki általi megtekinthetés végett több napokon át ki fog tétetni (18. 19. §.)

Ki az összeíró választmány által a bejegyzéstől elmozdított, valamint az is, ki másnak bejegyzése ellen észrevételt tenni kíván, az összeírásnak e tekintetbeni megigazitásáért a középponti választmányhoz folyamodhatik, és az, ki magát a bejegyeztetés végett az összeíró választmányok egyike előtt sem jelentette, e végett többé a választmányhoz nem járulhat. (19. 20. §.)

A középponti választmány a választók összeírásának bevégezése után legfőlegb egy hét alatt összeül, és az illető küldöttségek által beadott összeírásokat és az az elleni folyamodásokat megvizsgálja; azokat, kiket a folyamodások folytán kihagyandóknak, vagy az összeíráshoz hozzáadandóknak határoz, a beadott összeírás mindegyik példányához, az elnök és jegyző aláírásával, hozzácsolja; üléseit az összeírás elleni folyamodások tárgyalása mellett a tökéletes kiigazitásig naponkint folytatja; és az ekként megigazitott összeírásokból egy példányt a választásnál használatul megtartván, egyet a hatóság levéltárába tesz be, egyet a belügyek miniszterének, üléseinek megkezdésétől számítva legfőlegb 14 nap alatt beküld. (21. §.)

A középponti választmánynak, valamint az összeíró küldöttségeknek is, üléseik nyilvánosak. A középponti választmány minden tanácskozásairól jegyzőkönyvet vezetett a kebeléből választandó jegyző által, melybe a jelenlévők nevei feljegyeztetnek. E jegyzőkönyv egy példányát a levéltárba tévén, a másikat a belügyminiszternek időszakonkint felküldi. (22. 23. §.)

A követek választása.

Kihirdetvén az országgyűlés határnapja, a központi választmányok az országgyűlési követ választás határnapja iránt akként intézkednek, hogy az bekövetkezése előtt 15 nappal az illető törvényhatóságban közhirrre tétessék, és az országgyűlés megnyitását legalább 4 héttel megelőzze. (24. §.)

A kitzűött választási határnapot a központi választmány elnöke a 13-ik §-ban említett módon haladék nélkül közhirrre téteti. A középponti választmány minden választó kerületre a választás vezérletére egy elnököt és a szükség esetére helyetteseket is választ. (25 és 26. §.)

A megválasztott elnök a választás napján az illető kerület főhelyén a választók gyülekezetét a központi választmány által meghatározandó és előre szinte közhirrre teendő órában megnyitván, bár mely választónak joga van az országgyűlésre egy egyént ajánlani, a ki a választóknak kerületenkénti összeírásában befoglaltatik; azonban a választó csak azon kerületben bír szavazati joggal, a melynek összeírásában foglaltatik, és az összeírásban foglaltak közül a választási jog senkitől meg nem tagadtathatik. (27. 28. 29. §.)

Ha a választók megnyitott gyülekezetében az országgyűlési követségre csak egy egyén ajánltatik, és annak vagy több ajánlottak közül egynek megválasztásában a választók közakarattal összepontosulni látszanak: az elnök a gyülekezetet megkérdezi: valjon az általa megnevezendő illető egyénnek (kit egyszersmind meg is nevez) megválasztásában közakarattal megnyugosznak-e? vagy szavazni kívánnak? és ha 10 választó szavazást kíván, azt azonnal megrendeli, különben a megnyugvás kijelentvén: a választást befejezettek, és az illető egyént a kerület által megválasztott országgyűlési követnek nyilvánítja. (30. §.)

A választásnak szavazásra bocsátása esetében azon választók mindegyike, kik követet ajánlottak, a hely színén jelenlevő választók közül két egyént nevezend, kik az elnökkel és jegyzővel, kit szavazat nem illetend, — együtt képezendik a szavazat-szedő választmányt. E választmány a

szavazó nevét feljegyzendi, és a szavazatokat összeszámitandja. Minden nyilvánosan történik. A megkezdett szavazás pedig mindaddig, míg magát szavazó jelenti, félbeszakasztás nélkül folytatandó. (31—33. §.)

Ha a szavazás bevégeztével a szavazóknak általános többsége egy egyén mellett nyilatkozik, az megválasztott országgyűlési követnek azonnal kijelentetik. (34. §.)

Ha a szavazóknak általános többségét azok közül, kikre a szavazás történt egyik sem nyerné el, azon két egyén felett, kik aránylag legtöbb szavazatot nyertek, újabb szavazás történik, és ha ez a szavazók sokasága miatt az első szavazással egy napon nem végezethetnék be, a következő napon fog megkezdetni, s minden esetre egyfolytában befejeztetni; és ezen szavazás folytán azon egyén, ki a többséget megnyeri, megválasztott országgyűlési követnek azonnakk kijelentetik. (35—37. §.)

A választók összeírása egyik hiteles példányának a választás alkalmával a szavazat-szedő küldöttség kezénél kell lenni.

Kiki csak személyesen szavazhat. Semminemű fegyverrel megjelenni nem szabad sem az összeírásnál, sem a választásnál. (38. 39. 40. §.)

Az összeíró s szavazat-szedő küldöttségek tagjai a törvény, és nemzeti becsület oltalma alatt állanak; a rajtok elkövetett bármely sérelmek bünvádi eljárás mellett a véttséghez aránylag lesznek megfenyítendők. A jó rend fentartására pedig mind az összeírásnál mind pedig a szavazásnál az elnök ügyelend, ki szükség esetében fegyveres erővel is rendelkezhetik. (41. 42. §.)

A választás folyamáról vezetett rendes jegyzőkönyv a választás befejezésével, az elnök, jegyző és a küldöttségnek legalább két tagja által 3 példányban aláíratik, egyikét a megválasztott követ azonnal megkapja, a mely neki egyszersmind megbízólevél gyanánt szolgál, a másik kettő átküldetik a központi választmánynak, egyikét a levéltárban fentartás, másikat a belügyministernek leendő átküldés végett. (43. 44. §.)

A választás vezérlétére kiküldött elnök azon kerületben, melyben a választásnál elnököl, követté nem választhatatik. (45. §.)

Azon választók iránt, melyeknek törvényessége bár mely tekintetből kérdésbe vonatik, a képviselő-tábla intézkedik. (47. §.)

A megyék fogják kijelölni azon kebelökbeli községeket, melyek az 5. §. szerint az illető kir. városokkal egy választó kerületet képezendének, a város területéhez legközelebb fekvő helységek közül, egyetértve az érdekllett városokkal. g) Az ily vegyes kerületek választói összeírására mind a megyei, mind a városi középponti választmány két-két tagot nevez, és e 4 tagból álló küldöttség mind a városban, mind az azzal összekapcsolandó megyei községekben a választók összeírását a fenebbi elvek szerint közösen teljesitendi. (48. 49.)

Ha e vegyes küldöttségben valamely kérdés felett a szavazatok egyenlők lennének, sorshuzás utján minden ily esetben egy tag ideiglenesen kilép, a kérdést a többiek a szavazattöbbséggel eldöntik, ennek megtörténtével azonban mind a 4 küldöttségi tag munkálódását ismét együtt folytatandja. (50. §.)

A választásra elnököt azon közhatóságnak középponti választmánya nevez, melynek kebeléből az ily vegyes kerülethez legtöbb választó járul: a jegyzőt azonban azon hatóság középponti választmánya küldi ki, melyhez a kérdéses, vegyes kerületbeni választóknak kissebb száma tartozik; és oly esetben, midőn egy ily vegyes kerületre két városi hatóság esik, a szavazatszedő küldöttséghez mindenik egy egy tagot küld, kik közül az egyik a jegyzői tólat vezet. (52. §.)

Horvátországban a választó-kerületeket — az o. gy. követeknek az 5-ik §-ban részére kijelelt számához képest — a tartományi gyűlés fogja a jelen törvény elvei szerint: Zágráb-, Varasd- és Kőrösmegyék, a kebelökbeli királyi városok és a turmezei, buccari és vinodoli kerületek között felosztani, melyre nézve az 1845-dik évi september

14-kén kelt udvari rendelet ezennel visszavettnek kijelentetik. h)

a) 1625. 62. — 1655. 61. — b) 1681. 51. — c) 1649. 44. — d) Ugyan ott. e) 1655. 61. — 1715. 50. — f) 1647. 62. — g) l. 1848. 5. t. cz. 5. §. 58. — 60. 66. 67. 80. sz. alatt. h) 1848. 5. 54. — 57. §§.

104. §.

Az országgyűlés feje. Az elnöklet.

Az országgyűlés feje a király, és azt vagy személyesen nyitja meg vagy küldöttje, királyi biztosa által, mi az austriai házbóli királyok alatt I. Ferdinándtól VI. Károlyig sokszor megtörtént.

Azonban az elnöklet emlékezetet haladó idő óta, mire a törvények is így hivatkoznak a) általjában az egész országgyűlésre nézve a nádort, különösen pedig ugyan őt a mágnások táblájánál, távollétében az országbirót, ennek is akadályoztatása esetében a tárnokot illeti. Az alsó-táblánál pedig a királyi személynök elnököl, b) akadályoztatása esetére e jog az alnádort, e helyébe pedig az al-országbirót illette. c)

Az 1848. 4. t. cz. szerint azon változás tétetik, hogy elnököt és másodelnököt a főrendi-táblához a tábla tagjaiból ő felsége nevez ki. A képviselő-tábla pedig egy elnököt, két alelnököt tagjainak sorából, titkos szavazás útján maga választ.

Mind a két tábla elnökei az országgyűlés egész folyamára neveztetnek, illetőleg választatnak; a választás az első ülésben a tábla legkorosb tagjának elnöklete alatt történik.

Ugy a főrendi- mint az alsó-táblai elnök az országos pénztárból dijt huz, melynek meghatározása a legközelebbi országgyűlés első évi ülésére halasztatott. d)

a) 1662. 53. 1687. 10. b) 1662. 53. és a szokás. c) az országgyűlési akták. d) 1848. IV. 7. 8. 9. §.

105. §.

Felső és alsó-tábla az 1848-ki törvények előtt.

A felső- és alsó-tábla régóta különválva tartja tanácskozásait. A királyi leiratok és a rendek feliratai (Repraesen-

tatiók) mindkét tábla vegyes ülésében olvastatnak fel, ugy szinte a nádor és koronaörök megválasztása is itt megyen végbe.

A felsőtáblán a nádor mint elnök jobbján ül a primás, ezt követik a kalocsai és egri érsekek, a kath. megyés püspökök felszenteltetésök ideje szerint; ezek után a magyar választott püspökök, a pannonhalmi főapát, a zágrábi nagyprépost mint auraniai perjel, a) és a premontrei-rend praelatusa. Balfelől a törvényes b) sor szerint ülnek az országzászlósai és a mágnások, az ország-zászlósai közt az országbiró után ül a horvátországi bán és a tárnok, utánok a többiek kinevezésök rendje szerint, kiknek seregét a pozsonyigróf zárja be, ezután ülnek a koronaörök, továbbá a főispánok és pedig először az örökösök, azután a többiek behelyeztetésök (installatio) ideje szerint. — Ezekhez járul a fumei gubernator, horvátország 1. követe, 1792.c) óta a görög nemegyesült püspökök, kik a született mágnások közt ülnek az asztal körüli emeltebb helyeken.

Az alsótáblánál az elnök kir. személynök mellett egy részről az alnádort, másiktól az alországbirót, a 4 ítélő mestert és egy horvátországit, továbbá a királyi táblai ülnököket láttuk és Horvát, Dalmát, és Tótország 2 követeit. Tótország régen 6. követet küldött, d) de ujabban 3 megyéje után a többi magyar megyéekkel hasonlóan részesült a követek küldésében.

A rend a melyben ültek, következő volt: a három sorban helyezett asztalok jobb során a káptalanok, prépostok és apátok, a mennyiben külön javadalmazottak voltak; továbbá a sz.-Benedek- Zircz-cisterczi, valamint a premontrei-rendi apátok, ezek után a turopolyai gróf és a távollevő mágnások követei, a középső asztal sornál ültek a dunai, a balnál a tiszai megyei követek, aztán a királyi városok és kerületek követei. — Mindez csak szokáson alapszik.

a) 1625. 61.

b) 1687. 10.

c) 1792. 10.

d) Kovachich Vest. Comit. Decr. 1447. 265. és köv. I. I.

106. §.

Az 1848-i törvényhozásban a 104. §-nál fennebb idézett elnöki változást és azt, — hogy a ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál ülésel birnak és nyilatkozni kívánván meghallgatandók, továbbá, hogy az országgyűlés mindegyik táblájánál annak kívánatára megjelenni és a megkívántató felvilágosításokat adni, valamint hivatalos irataikat is magának a táblának, vagy a tábla által kinevezett küldöttségnek megvizsgálása alá bocsátani kötelesek, aztán hogy szavazattal csak azon esetben birnak, ha a felsőtáblának törvény szerint tagjai, vagy követül az alsótáblához megválasztottak a) továbbá hogy a horvátországi tartományi gyűlés egyszersmind a főrendi táblához két követet fog küldeni b) — kivéve a felsőtáblára nézve egyéb változás nem történt.

Azonban az alsótáblára nézve — azonfelül mit főnebb annak elnökségére nézve, valamint a ministereknek azoni megjelenése felől említettünk — tökéletes változást okoz az 1848-ki V. t. cz. értelmében előirt képviselők választása el annyira, hogy benne a régi alsótábla osztályzatait többé hiábán keressük, mivel a népképviseléalapján állittatik össze; és pedig Magyarország és kapcsolt részeire nézve 377. és Erdélyre nézve, ha csatlakozni akar 69. képviselőből áll, kiknek egyenkint az országos pénztárból 5 pft. napidij jár, és lakbér fejében évenként 400 pft. fiztetik. c)

a) 1848. III. 28. — 32. §. b) 1848. V. 53. 54. §. c) 1848. V. 56. §. 1. fennebb a 103- §-ban.

107. §.

Az országgyűlés tárgyai.

Az országgyűlés tárgyai a következők.

1-ör király választás, azon esetre ha a megalapított örökösödési rend szerinti királyi család kihalna a) és koronázás. b)

2-ör Nádorválasztás, valamint a koronaöröké is, c).

3-or A külföldi mágnások és nemeseknek indigenákká felvétele, d) becikkelyezése.

4-er A királyi városoknak — melyeket maga a király ebbeli kizárólagos jogánál fogva tehet — országgyűlési jog-gali felruházása. e)

5-ör Az ország és kapcsolt részei határtügyeire nézve a biztosok nevezése. f)

6-or Az igazságszolgáltatás tügye. g)

7-er Az adó tügye, kivéve a rendkívüli eseteket, melye-
ket a törvény világosan kijelöl. h) i)

8-or Mindennemű subsidiumok, pénzbeli, vagy ter-
mesztményiek. k)

9-er A nemesi felkelés rendezése, de a fegyverre való
felszólítás a király kirekesztő joga.

10-er A só árának meghatározása.

11-er A rendes katonasághoz szükséges ujonczok szá-
mának, szolgálati idejüknek és kiállításuk módjának meg-
határozása.

12-er Az ország sérelmeinek orvoslása.

13-or Végre a törvényhozás egész terjedelmében, mint
a törvényesen koronázott király és az ország közös joga. k)

a) b) 1715. 1741. és utóbbi királyi hitlevelekbeni feltételek.
c) 1550. 77.—1791. 69.— d) 1609. 6. kor. e. e) 1439. 17. 1557.
18. stb. f) 1791. 12. g) 1715, 8. 1791. 19.— 1827. 4. h) 1715. 8.
1641. 22. i) 1723. 67. 179 $\frac{1}{2}$: 19.— 1827. 4. k) 1635. 88.—1791.
19. 1827. 4. l) 1790, 4.—1741. 8.

108. §.

Királyi előterjesztvények és az ország kivánatai.

Az országgyűlési tanácskozmányok tárgyát teszik a ki-
rály részéről az előterjesztvények, királyi propo-
sitiók, a nemzetrészeről pedig a kívánatok „postulata”
melyek ha az ország, vagy mágnások jogai sérelméből merit-
tetnek: sérelmeknek „gravamina” neveztetnek. A
királyi előterjesztvények sokszor már a meghívólevelekbe

is betétnak, hogy az ország magát azok iránt tájékoz-
hassa. A törvény pedig azt rendeli, a) hogy a királyi elő-
terjesztvények tárgyalatván, az ország igaz sérelmei min-
den országgyűlésen mulhatlanul orvosoltassanak.

a) 1495. 25.—1563. 33. b) 1793. 13.

109. §.

A tanácskozás módja.

A tanácskozás a királyi előterjesztvények, sérelmek s
indítványok felett régtől fogva legelőször is a kerületi
ülésekben történt. Ezek ezelőtt tisztán privát értekezletek
voltak, és 1790-ben a vármegyék követjei az ország négy
kerületei szerint 4 külön helyen gyűltek egybe. Majd 1802-
ben a két dunai és tiszai kerületek egyesülvén, 2 külön te-
remben tartották üléseiket, melyekben azonban a városok,
káptalanok, jelen nem lévők követei részt nem vettek. Kés-
őbb mind a négy kerület egyesült, s legutóbb a követek
táblájának egész személyzete megjelent, a személynököt és
a királyitábla tagjait kivéve; és ekkor a két két Duna és
Tisza kerületeiből felváltva hetenkint két két vármegyének
két követe elnökösködött; jegyzőket is a kerületi ülés ma-
ga köréből választott; de a követek és mágnások országos
üléseiben ítélő mesterek „Protonotarii“ vitték a tollat. Az
1848. 4. t. cz. szerint a főrenditábla jegyzőit saját tagjai
közül titkos szavazás útján maga választja, így a képviselők
táblája is. a) A kerületi ülések ujjab időben igen fon-
tosakká váltak, mert a tárgy ott megvitatva, sőt szavazatok
szedésével is eldöntve: a mágnások táblájához küldendő ize-
nettel a követek táblájának országos ülésébe egészen ké-
szen vitetett be, és itt vagy „maradjon“ felkiáltással
helyben hagyatott, vagy ha vitatkozás alá került is, ez igen
rövid volt. Legujabban a kerületi ülések mellőzettek, és
helyökbe titkos szavazat útján választott-küldöttségek lép-
tek.

A tanácskozás az illendőség korlátain belül szabadon kifejezett vélemények felett forog. Mindkét táblán a szótöbbség határoz, b) és oly eset, hogy a szavazatok egyenkint szedetnének, a ritkaságok közé tartozik; ily esetben a főrendi táblánál a főajtónálló szedte, a rendek táblájánál pedig az elnök jegyezte fel a szavazatokat és a többséget kimondotta. Ha a két tábla meg nem egyeznék, vegyes ülésnek volna helye az egység megkísértése végett, azonban ez újabb időkben nem történt, hanem a tárgy inkább boldogabb időre elhalasztatik; mivel oly esetre, milyen az 1550-ki volt; miszerint az esztergami érsek és lövöldi prior által leteendő eskü iránt a két tábla meg nem egyezhetvén, saját végzéseit a két tábla külön terjeszté fel a királynak: korunkban példát nem mutathatunk.

A mely határozat a két tábla közös megegyezésével, egyes rendek p. o. az egyháziak, vagy királyi városok ellenmondására nem tekintve, megállapított, abból léssen aztán az előterjesztvény, „*representatio*“, mely az elnök és a primás, mint az ország fő- és titkos-kancellárja által aláíratik és ő felsége elébe terjesztetik.

Megjegyeztetik még, hogy az ülések mindenik táblán nyilvánosak, a karzatra ez előtt mindenki jegy nélkül beeresztetett, lent pedig a teremben magyar ruhában és kardosan öltözködve akárki megjelenhetett. — Az 1848. 4. t. cz. szinte kimondja a nyilvánosságot; a tanácskozásokban szükséges csend és rend, és a halgatók csendben tartása iránt mindenik tábla szabályokat alkot, és azok végrehajtását elnöke által szigorúan eszközölteteti. c) Ha egyes hallgató vagy a hallgatóság a tanácskozást háborgatja, sikertelen egyszeri intés után az elnök az egyest, vagy az egész hallgatóságot kiharancsolhatja és annak helyét bezáráthatja. Ez megtörténvén, a tanácskozás vagy azon nap, vagy később a többség határozata szerint, de mindig nyilvánosan folytatatik. — A rend és csend fentartása terembiztosok által szükség esetében nemzet őrség alkalmazásával eszközöltetik. d)

Naplója vagy jegyzőkönyve a követek táblájának már rég idő óta van, a főrendi tábla csak az 1840-ki országgyűti-

lésen vitt először. Mind a két tábla naplója ki szokott nyomatni.

a) 1848. 4. 7. 8. b) 1848. 4. 15, c) 1848. 4. 10. d) 1848. 4. 11.—14.

110. §.

Országgyűlési végzemény.

A fennebbi §-ban előadott módon határozattá vált, és ő felsége elébe terjesztett törvényjavaslatra adott királyi felelet a királyi kancellária útján néhai királyi leirat által adatik ki. Első esetben ő felsége parancsára a királyi kancellárianáli udvari tanácsos maga írta alá, később a király maga a kancellárral és egy tanácsossal. — 1848-ki 4 t. cz. szerint a király a minister ellenjegyzésével. Az ilykép megállapított határozat törvénycikkelyekbe szerkesztetik és ő felségének azon hozzáadással, hogy mind maga megtartani, mind pedig mások által megtartatni méltóztassék, elébe terjesztetik.

111. §.

A törvények kihirdetési joga.

A törvénycikkelyek előbbi rendszer szerint az országgyűlés végén egy decretumba foglalva, a király aláírásával, pecsétjével és végén a főpapok, ország-zászlósok névsorával ellátva, ugyanazon szertartások mellett, a mint az országgyűlés megnyitattik, az országgyűlési testületnek átadattak, és így törvényekké válván az ország minden törvényhatóságaihoz további kihirdetés és megtartás végett ő felsége által megküldettek. Az 1848-ki 4. t. cz. 2. §. szerint azonban a törvények jövendőre ő felsége által az évi tilés folyama alatt is szentesíthetőknek kimondattak, de ott azoknak közzététele iránt közelebbi határozatok nincsenek.

112. §.

Vannak-e változhatatlan törvényeink.

Felelhetjük: hogy nincsenek, mivel a törvények azon uton és módon amint érvényesen meghozattak, megváltoztathatók és el is törölhetők, ha a közjó úgy hozza magával. Az 1486. 78. törvénycikk arra, hogy változhatatlan törvényeink vannak, sőt hogy éppen az 1486. évi törvények ilyenek volnának, fel nem hozható; mert bár a 78. cikkben az ugyanazon országgyűlésen hozott törvénycikkek változtathatlansága oly szigoruan van kimondva, hogy azokon sem az újabb királyválasztások, sem a koronázás, sem pedig az országgyűlésen többé változtatni nem lehet: még sem tartatott meg az oly hatalmas hangon felállított tilalom, mert nemcsak hogy az idézett törvény 8-ik cikke a tilalom ellenére magok a tiltakozók által csakhamar megváltoztattatott, hanem a többi is az idők és körülmények úgy hozván magokkal később változást szenvedett. a)

Az 1741. 8. b) mely által az ország szabadságai, törvényei és törvényes szokásai sérthetlensége és változhatatlansága, azoknak mik az idézett törvény szerint kivételnek, kivételével: biztosittatik, bár a koronázási hitlevelekben is az első pontban benfoglaltatik, a változtatást szinte ki nem zárja és ki sem zárta, mint azt törvényhozási — főleg a legújabb időbeli — tapasztalás tanusítja. c)

a) 1492. 43. A tudományi kifejezés szerint ez volna a „*clausula perpetuae sanctionis*“ örökös érvényű záradék, melynek eszméjét azonban annak idejében az idézett törvények alkalmával más okok szűlték, olvassuk meg az 1486. évi törvények után 6. év múlva hozott 1492-ki 1—16. törvénycikket és akkor megismerendjük az okokat melyek az 1486-ik éveket szűlték. — Csak és egyedül a közjó érdemli meg az örökös érvényességi szentesítést, mely úgy kívánván a törvény is, változás alá esik, sőt kell szűkségkép esnie.

b) I. fennebb 32, §. 1-8r.

c) 1848-ik évi törvények.

113. §.

A király jogai az országgyűlés körül.

Az országgyűlést csak a király hívhatja össze, csak ő halaszthatja el, ő oszthatja föl. — Helyének meghatározását illetőleg, valamint az időközre nézve az egyik országgyűléstől a másikig, szintén korlátozva nem volt az 1848-i törvényekig. a) — A király joga az országgyűlés tárgyait kijelölni, és az azok feletti tanácskozást követelni; a király joga a törvényt szentesíteni vagy nem, és a törvényt kihirdetni. Előbb elnököt is ő nevezett a követek táblája számára a kir. személynök nevezése által, mi azonban az 1848-i 4. t. cz. 8. §-sa által mint fenebb is láttuk, megváltoztatva lőn.

a) 1848. 4. 1. §.

114. §.

Az országgyűlés jogai.

Az országgyűlés egy megoszthatlan testület, mely a törvényesen megkoronázott királylyal együtt képezi a törvényhozó testületet. Mindazáltal valamint a királynak magának, mint a test fő fejének, úgy magának az országgyűlésnek is megvannak saját jogai, ugyanis: az országgyűlés joga a kir. előterjesztvényeket „propositiókat“ tanácskozás után elfogadni, vagy el nem fogadni; sérelmeket és kiváratokat emelni, és azok felett a királylyal tárgyalásba bocsátkozni. Az országgyűlés tagjai rég idők óta élvezik az u. n. „salvus conductus“ vagyis sérthetlenségi előjogot ebbéli minőségek idejére, szigoru büntető-törvények paizsa alatt. a)

a) 1507. 12. — 1723. 7. — 1625. 62. — 1790¹/₂ 13. — 1827. 5.

115. §.

Az ország törvényhatóságainak jogai az országgyűlés körül.

Az ország törvényhatóságainak, illetőleg azon testületeknek, melyek országgyűlési joggal felruházták, szinte megvoltak az ő jogaik az országgyűlésre vonatkozólag: összegyűjtötték t. i. a sérelmeket, és kívánataikat mind magukra mind az egész országra nézve; ezeket megválasztott követeik gondjaira bízták, és azok által nyilvánították az országgyűlésen; követeiket végre e tekintetben sőt általában is utasításokkal ellátták.

116. §.

A követek utasításai.

A követeknek utasításai (instructiones), melyeket az őket küldő testületektől kaptak, a legrégebb időkben is szokásban voltak; mert ez a megbízás jogi természetéből is következik. Ezen utasítások a legújabb időben is fen voltak; de már az 1848-i törvény ilyenekről nem emlékszik. Hogy a részletes és minden kicsinségekre kiterjedő utasítások célra nem vezetnek, az igaz, de másrésről az is való, hogy az utasítások kizárásának elve sem gyakorlati, mirenézve p. o. a külön sérelmek és kívánatok vagyis a melyek nem országosak, sokszor okot és alkalmat szolgáltathatnak; és így az utasításokat elvileg kizárni nem célszerű.

117. §.

A törvények nyelve.

A nyelv, melyen törvényeink hozattak, rég időtől fogva a latin volt. Az 183 $\frac{3}{4}$. évi országgyűlésen elhatározott, hogy a törvények ezután latin és magyar nyelven

irassanak meg, hogy a törvények magyar szerkezete az eredeti, és az a két szerkezet közt támadható kétséges értelem esetében elhatározó legyen. a) Az 1840-ki országgyűlésen elrendeltetett, hogy az országos feliratok ő felségéhez már ezen országgyűlésből is magyar nyelven terjesztetvén fel, a köztörvényhatóságok felirásai is magyar nyelven szerkesztessenek; 1844-ben a törvények egyedül magyar nyelven kiadása rendeltetett meg; ugyanezen nyelv hozatván be a kir. leiratok, előadások, válaszok és intézményekre nézve. Ezen idő óta a magyar nyelv nemcsak országgyűlési nyelvvé lett, de a közigazgatásba és tanintézetekbe is bevezettetett, az ugyanazon törvényben foglalt feltételek mellett. c) Az 1848-i törvények szinte csupán magyar nyelven adattak ki. d)

a) 183 $\frac{3}{4}$: 3. — b) 1840 : 6. — c) 1844 : 2. — d) 1848 : 5. 3. §.

118. §.

Részletes országgyűlések.

Történettink részletes országgyűléseket vagyis inkább gyűléseket is mutat fel országos ügyekben, melyek „*particularia comitia*“ vagy „*concurus regni*“ elnevezés alatt ismeretesek, és melyekre az idő rövidsége miatt csak olyan egyének és testületek hivattak meg, kik és melyek könnyen kaphatók voltak. Ezekre nézve azonban világos törvény a) azt rendeli, hogy csak ha rögtönös hadi veszély forog fen, és rendes országgyűlést tartani nem lehet, legyen helyök; továbbá mindenekelőtt az adó iránt kelle tanácskozni.

A kapcsolt részek tartományi gyűlései tartatnak a bán elnöklete alatt a követek utasításainak szerkesztése, választása és követségök megszüntével jelentéseikről tudomásvétel, a törvények kihirdetése, és az illető ítélőmester „*protonotarius*“ megválasztása, a nemesi fölkelés rendezése és helyhatósági szabályok vagyis „*statutumok*“ hozatala végett.

E tartományi gyűlésről az 1848. évi V. t. cz. és az 53. 54. §§-ban emlékszik.

VI. FEJEZET.

A végrehajtó-hatalom általában.

119. §.

A végrehajtó-hatalom szükséges volta.

A végrehajtó-hatalom alatt értetnek mindazon módok és eszközök, melyek a törvények erejének épentartására, érvényesítésére, és az országlat gyakorlására alkalmasak és törvényesek; a jog: mindefféle eszközök használatával is a törvényeknek és határozatoknak érvényt szerezni — magában végrehajtó-hatalomnak neveztetik; ez egyike a legszükségesebb államhatalomoknak, mely nélkül bármily jótékony czélú törvények és intézkedések sikerre nem vezethetnek, és ez az álladalom lényeges megkiváncatóságai egyike, mely a törvényt szabta korlátok közt gyakorolva, az ország czélját főleg előmozditja, elhanyagolása pedig leg-sajnosabb következmények kufteje.

120. §.

A végrehajtó-hatalom lényegében a királyt illeti.

A végrehajtó hatalom joga a királyt illeti, és bár függetlenül de mindenkor a törvények értelmébeni gyakorlással, a mint azt a törvények is kimondják, a) és a végzemények „decretumok“ is e szavakban: „mind magunk megtartandjuk, mind pedig minden hiveink által megtartatjuk,“ b) mely utóbbi kifejezés alatt egyszersmind a végrehajtásra hivatott organumok értetnek. c)

a) 1545. ad 3. 33. 1548. 14. — 1550. 7. és 1791. 12.

b) 1550. 7. — 1556. 23. 1625. 4. stb.

c) 1848. 3. 2. 3. §.

121. §.

A végrehajtó-hatalom köre.

A tárgyak, melyekre a végrehajtó-hatalom kiterjed igen sokfélék, mindazáltal a következő főosztályokra szakadnak: a legfőbb birói hatalomra; a legfőbb felügyelői hatalomra (jus supremæ Inspectionis) a mely alá esnek a vallás, nevelés és közoktatás körüli felségi jogok. A méltóságok és hivatalok adójának jogára, az u. n. fegyverjogra „jus armorum.“ A közjővedelmek jogára és az ugynevezett kitűnő urijogra „dominium eminens.“ a)

a) A végrehajtó-hatalom körét tüzetesen előadja az 1848. 3-dik törvczikk.

VII. FEJEZET.

A legfőbb birói hatalom.

122. §.

A legfőbb birói hatalom a királyt illeti.

A legfőbb birói hatalom, vagyis a jog, a törvények áthágása által okozott sérelmeket legfőbb birói tekintéllyel megorvosolni, az alkotmány fogalmánál fogva is a monarchicus állapotban mindenütt, és így nálunk is a királyt illeti, ezt már Verbőczy is kimondotta, a) és az ország kezdete óta mindig a királyt illette, a ki is a régi időkben saját személyében is szolgáltatta az igazságot b), utóbb pedig ezt az általa e végre kirendelt törvényhatóságok által, mindenkor a törvényszabta korlátok között gyakorolta, és a legújabb időkig megtartotta.

a) II. R. 3. cz.

b) l. alább 124 : 125 és 172. §§.

123. §.

A törvényszéki szervezet és rend a törvényhozás joga.

Noha a bíróságok és törvényszékek által gyakorolt igazságszolgáltatási jog a fennebbiek szerint a királytól ered: azonban a bíróságok és törvényszékek szervezését: illetőség és eljárási tekintetben a király önkényt meg nem változtathatja a), sem pedig, mint régente gyakran megtörtént, a személyeket vagy ügyeket, illető bíróságok alól ki nem vonhatja, b) a már fenálló törvényes eljárást elvonaás vagy királyi parancsokkal nem akadályoztathatja, c) egy szóval, arról a mi az igazság szolgáltatásra nézve a törvényhozás tulajdona, maga a király nem rendelkezhetik. d)

a) 1791. 12. — b) 1486. 21. c) 1655. 53. — 1659. 45. 1649. 42. — 1805. 5. d) 1791. 12.

124. §.

A kir. Curia szinte a király nevében itél:

A kir. udvari főtörvényszékek, t. i. a kir.- és hétszemélyes tábla, és az ujabban ezekhez járult váltótörvényszékek mint a régi udvari bíróságnak képviselői, a melyet maga a király is valaha személyesen gyakorolt udvarában (in Curia regia); ítéleteiket mindenkor a király nevében és a királyi pecsét alatt adták ki. a)

a) l. alább 172. §.

125. §.

A királynak legfőbb birói hatalmánál fogva különös jogai.

A király e legfőbb birói hatalmánál fogva vagy ő maga nevezi a bírákat vagy a nevezetteket megerősíti, vagy pedig mindezeket delegált hatalommal küldöttje által gyakorolja. Az igazságszolgáltatás elleni panaszokat

orvosolja, a) és nem engedi, hogy honfi idegen bíróság elébe állíttassék. A polgári és büntető ügyek sora az ország és kapcsolt részek minden törvényszékeiktől a király elébe terjesztendő. Végre a királyt illeti a bíró küldés vagy kijelelés joga az illetőségi kérdésekben. b)

a) ide mutatnak a bírói parancsok különféle nemei a magánjogban. l. Frank II. rész I. darab. 466. és köv. §§.

b) alább 159. §. b) alatt id. törvényeket.

126. §.

A büntető igazságszolgáltatás körül: különösen a rögtönbíróság; és a kegyelmezési jog.

Mi fennebb az igazságszolgáltatásra nézve mondott a polgári ügyek tekintetében: általában áll a büntetőhatalomra, és igazságszolgáltatásra nézve is; azonfelül a király főtisztjéhez tartozik egy részről a bűnösök büntetését eszközölni, más részről az önkénynek és kegyetlenségnek is elejét venni. A király továbbá a helytelen eljárást megszüntetheti, az ártatlanságot bizonyítani akaró ügyének újra felvételét elrendelheti, az elvesztett jó hirt és bármily büntető ítéletek végrehajtásának felfüggesztését elrendelheti. A kiszabott büntetést azonban soha nem súlyosbitja.

A rögtönbíróság joga „Jus statarii“ szinte a királyé; azt kihirdetni, az eljárást szabályozni, az az alá tartozó büntetteket kijelölni, ha pedig annak szüksége megszűnik, azt megszüntetni a királyt illeti.

Hogy a megkegyelmezési jog szinte a királyé, azt a törvények a), és régi idők óta gyakorlat tanusítják. Ennél fogva a halálbüntetést végkép is elengedheti, vagy azt más enyhébb büntetésre átváltoztathatja; anélkül azonban hogy a bűnöst a magánosokat illető kármentesítéstől feloldozhatná. — Némely törvények, melyek a felség e jogát korlátozták, b) csak időleges intézkedések voltak, és a király ebbéli jogának lényegében nem árthatnak.

a) a többek közt 1715. 48. V. ő. 1848. 3. 7. és 35. §§.

b) 1492. 82. — 1563. 63. — 1655. 26.

VIII. FEJEZET.

A főfelügyeleti jog.

(Jus supremæ Inspectionis.)

127. §.

E jog körzete és tárgyai.

A főfelügyeleti jog körzete igen terjedelmes, mivel általábanvéve az ország mindennemű köztügyeire kiterjed, szorosabban véve pedig csak azokra, melyek a törvény által meghatározvák mind tárgyak mind a mód tekintetében, melyen a tudomás megszerezhető. Határait e jog majd az álladalom főcéljában, majd végre a tevéleges törvényekben találja, és rendszerint az erre hivatott fő kir. kormányzések által gyakoroltatik.

Kiterjed e főfelügyeleti jog I. a közigazgatásra általában; II. társulatokra, egyesületekre, köz-, és magánintézetekre, III. A rendőrség egyéb tárgyaira. IV. Köz- és magán-utakra. V. Póstatügyre. VI. Folyókra és hajózásra. VII. A közerkölcsiségre, és VIII. különösen a sajtó ügyére. — Mindezekről egyenkint és pedig:

I. A fő vagyis legfőbb felügyeleti jognál fogva a közigazgatás, általában véve a törvény és közigazgatási hatóságok jegyzőkönyvei felsőbb megvizsgálás alá felterjesztetnek: p. o. a megyék gyűlési jegyzőkönyveik, stb. a rabok száma, büntetők nemének feljegyzésével szinte felsőbb helyre felterjesztetik. A közjövedelmekről jelentések tétetnek, a közpénztárak vizsgálás alá esnek; az évi gabonatermésről, áruk és termények ki- s beviteléről táblázatok bekívántatnak. Végre értesítések, jelentések tétetnek mindenről mit a kormánynak a közjó érdekében tudni joga és tisztjében áll, az illető közhatóságok által, néha pedig egyes esetekben az e

végre kiküldött királyi-biztosok által, kiket őfelsége e megbizással (felruház a) s kiket ily esetben kiküldetésökhöz méltó tisztelet és közre munkálás megkivánási joga megilleti. a)

II. Az egyesületek, társulatok köz- és magánintézetek felállításának az alapszabályok felterjesztése után megengedése, vagy megtagadása; a megengedetteknek ha ferde irányt vesznek, felfüggesztése vagy megszüntetése; a jótékony és a közjóra jelentős befolyásu egyleteknek kiváltságok és kedvezményekkel felruházása szinte a király főfelügyeleti joga alá esik. b)

III. A közrendőrségnek a fennebbieken kívüli egyéb tárgyai szinte e jog alá tartoznak. Közrendőrség tárgyai mindazok, mik a köz- és magánbátorságra, jólétre befolyással birnak. Királyainknak ezek feletti gondoskodását tanusítják a számos közigazgatási intézkedések, melyek nevében az illető főkormányiszékek által minden időben kiadattak.

E jogból származik a királyainkat illető gyámrendelési jog, minélfogva majd maga a király, majd pedig nevében az illető hatóságok gyámokat rendelnek, és az árvák érdekeire felügyelnek. c)

E jog alá esik a népességre, földmivelésre, állattenyésztésre, kereskedelemre : általában a nemzet gazdasági ügyek előmozdítására és az akadályok elhárításairai felügyelet. E jogánál fogva a felség, ha a szükség ugy hozná magával, a gabnakivitel megtilthatja; a vizár, marhadög eltávolítására felügyeltet; a gyógyszerházakat, melyeket felsőbb engedély mellett lehet csak felállítani, vizsgáltatja; az egészségre ártalmas szereknek árultatását szabályoztatja; az egészségügyi személyzetre felvigyáztat; szegényi és ápoló, valamint javító-házak szervezetét és igazgatását szemmel tartatja; az erdőrendszerre, melyre nézve bár számos jótékony, de nem igen követett törvényeink vannak d) és az erdők fentartására ügyeltet stb. — Mindezekről csak némi tájékozás végett emlékeztünk; a számtalan idetartozó tárgyak bővebb előadása az általános közigazgatás tan-főadata lévén.

IV. A köz- és magánutak nyitása, fentartása, csatornák vagy vasutakrai engedély szintén a fölvigyzati felségi jogok közé tartozik, és mielőtt a törvényhozás effélékre, — kivéve, hogy a magánutakra is a megye ügyel, ne hogy valaki sérelmet szenvedjen, és vámot szedjen kiváltság nélkül — tüzetesen ki nem terjedt, csak ez uton intézettek. Azonban az újabb törvényhozás e föltügyeleti jog gyakorlatán némi tekintetekben — a vizeket, csatornákat, vasutakat stb. illetőleg, — segített. e)

V. A postatügy kir. jog, mint ezt I. Miksának 1525-ik évrőli intézménye f); az országgyűléseknek kívánataik, hogy a király a postatügyet rendezze g), bizonyítják. Ennél fogva a postatügy szervezete, a postamesterek kinevezése, kikre nézve régibb de elavult törvény: hogy ilyenek csak birtokos nemesek legyenek; k) a vitelbér meghatározása, a czélszerőség és biztonság fentartása mind a kir. jogok tárgya. Tanusítják ezt a postakiváltságok, melyek szerint különösen a posták és azok személyzetének megsértése mindenkor a súlyosabb közbüntettek közé számítatott.

VI. A folyókat és hajózást illetőleg régibb és újabb törvényeink intézkednek i), de ezen intézkedések kivitele, a fölmerülő akadályok elhárítása, a vízi munkálatok megvizsgálása, és kivitelők előtti helybenhagyása a főfelügyelő-jog alá esik, minélfogva ezek és hasonlók a főkormány-székek utján legfelsőbb helyre fölterjesztendőek. A hajózás szabadságát a törvény is kimondotta. k)

VII. A közerkölcsiségrei főfelügyelet szintén a főfelvigyzási jog kifolyása. Innét van, hogy az egyletek, társaságok, színházak l), egyéb közmulattató intézetek, helyek, könyvnyomdák, könyvkereskedések, költsön-könyvtárak tügye a netán eredhető veszélyek tekintetéből mindenkor kir. felügyelet, illetőleg a kormány-székek felvigyzása alá tartozott és tartozik is.

a) Különösen 1559. 7. — 1805. 5. b) 1723. 74. a főfelügyeleti jogra vonatkozó törvényeket l. Repertorium Juris publ. et priv. Jos. Bencsik 216. l. „Jus supremæ inspectionis“ czim alatt. c) Verb. I. 115. és 125. cz. d) 1791. 57. 1807. 21. 1—8 §§. ezek

még a magánosok erdeit is pusztítás esetében zár alá vétetni rendelik. e) 1836. 25. 26. — 1840. 40. — 1848. 30. 1681. 20. 44. — 1715. 15. — 1723. 15. f) Schvartner Statistik. 3. R. 328. l. g) 1715. 22. — 1723. 114. — 1741. 31. h) 1715. 22. — 1741. 31. i) 1723. 122. — 1751. 14. — 1836. 25. 26. és a többi e) alatt. k) 1715. 14. — A IV. és VI. pontra nézve olvasható az 1848. 30. t. cz. — l) 1848. évi 31. t. cz.

128. §.

Különösen a sajtó ügye.

VIII. A sajtó ügye, mint a királyi főfelügyeleti jognak főleg az újabb időkben oly nagy jelentőségűvé vált tárgya, minden alkotmányos álladalom főgondját igényli. És méltán, mert ez a közerkölcsiség és alkotmányos élet legfőbb biztosítékai közé tartozik; ez a legnyilvánosabb és leghatalmasabb ellenőre minden államintézkedéseknek, és ennek rendezettsége s illetőleg kinövésői a legártalmasabb következményeket vonják maguk után.

A sajtó ügye fölötti kir. felügyelési jog már régóta az által jelentkezett, hogy könyvnyomdákat csak felsőbb engedély, nem ritkán kir. kiváltság mellett lehetett felállítani. A nyomtatványok és könyvek vizsgálata a fő- királyi kormányshéknél e czélra felállított egyének és testületek által gyakoroltatott, és bár a törvényekben arról, hogy e felügyeleti jog a királyt illeti, tüzetes intézkedés nem foglaltatik, azonban az 1791. 26. t. cz. a könyvvizsgálatról világos említést teszen, és e jogot mint végrehajtó-hatalom kifolyását a felségi jogok közül kivenni nem lehet a), magától értetvén, hogy annak rendezése, miután az előhaladt korszellemnél fogva oly hatályos jelentőséggel bír, a közjó előmozdítása tekintetéből méltán az országgyűlés egyik fő-tárgyává vált.

A könyvvizsgálat az arra hivatott organumok által honunkban előbbi időkben az errenézve kibocsátott és csupán az illetőkkel közölt általános és különös utasítások szerint előzőleg (praeventive), vagyis a munka nyomtatása előtt gyakoroltatott. A külhonban kijött munkákra

nézve pedig akkint, hogy azokat ha kérdéseseknek gyanítottak, könyvvizsgálati engedély nélkül itt árulni nem lehetett. Sőt meg volt a szükséghez képest az általában tiltott könyvek jegyzéke is; mint ez más államokban is divatozott, és divatozik is. — A szerző vagy író, ha műve aggályosnak találtatván kinyomatása megtiltatott: csak folyamodások útján kereshetett orvoslást; de törvény, mely a sajtó ügyét rendezné, nem volt.

Az 1848. évi országgyűlés a kor szükségzeit felkarolva, egy ideiglenes sajtó törvényt hozott, melynek homlokán fő elvül kimondja: hogy az előző vizsgálat örökre eltöröltetik, és a sajtó szabadság visszaállítottatik, és ennek biztosítékaul rendeltetik: hogy gondolatait sajtó útján mindenki szabadon terjesztheti, szavakban, ábrázolatokban; nyomda, könyomda s metszés útján akár ingyen, akár eladott példányokban. (1. 2. §.)

Sajtó vétségek:

Valamely bűn vagy vétség elkövetésére egyenes és határozott felhívás — ha azon bűn vagy vétség el is követtek — bűnrészességet; ellenkező esetben bűnkisérletet teszen, és a köztörvények sulya alá esik. (3. 4. §.)

Ki a köz- és vallásos erkölcsiség, és tisztességes erkölcsökből csúfot üz: büntetése 1 évi fogság és 400 ftig emelkedhető pénzbírság. (5. §.)

Ki a magyar szent korona alá helyhezett terület tökéletes álladalmi egységének a sanctio pragmaticánál fogva megállapított és az uralkodó ház közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tetteges felbontására izgat; ki az alkotmány erőszakos megváltoztatására, s a törvényes felsőség elleni engedetlenségre lázit, arra felhív, buzdit, 4 évig terjedhető fogsággal és 2000 ftig emelkedhető büntetéssel fog büntettetni. 6. §.)

Ki a felség személyének sérthetlensége, az örökösödés megállapított rende ellen kikel, vagy a királynak magas személye ellen sértést követ el, 6. évig terjedhető fogsággal, és 3000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntettetik. (7. §.)

Az uralkodó ház tagjai ellen elkövetett sértés: 4 évig terjedhető fogság és 2000 ftig terjedhető pénzbírsággal büntetetik. (8. §.)

A közbéke és rend felzavarásairól lázítás büntetése: fogság két évig, pénzbírság 2000 ftig (9. §.)

Törvényes hatóság vagy testület rágalalmazásának büntetése: fogság 2 évig, pénzbírság 1000 ftig. (10. §.)

Köztisztviselő, vagy köz megbízatásban eljárónak hivatalos tettei tekintetébeni rágalalmazására: fogság 1 évig, pénzbírság 600 ftig. (11. §.)

Magánszemélynek rágalalmazására: fogság 6 hónapig, pénzbírság 300 ftig; egyszersmind a panaszkozó perköltségei és kárának megtérítése. (12. §.)

Sajtó vétségért büntetetik a szerző, ha ez nem tudatnék: a kiadó, ha ez sem tudatnék: a nyomda vagy metszde tulajdonosa (13. §.)

Ki az országgyűlés, a törvényhatóságok, mindenféle törvényszékek és a törvény által alkotott egyéb testületek iratait hiv szellemben és igazán közli: ellene a közlöttek tartalma miatt kereset nem indíthatik. (14. §.)

A fogság és pénzbüntetés a körülmények szerint külön is és együtt véve is, alkalmaztathatik. (15. §.) És minden pénzbüntetések és elkobzások az országos pénztár javára fordíthatnak. — A vétségnek — melyért már büntetve volt — ismétlése, az először ítélt büntetés felével súlyosbitatik. (16. §. a)

Nyomdát, és könyomdát felállíthat mindenki, a ki az 1840. 16. t. cz. 1. és 2-ik fejezetében foglalt rendeleteknek eleget tévén, azon törvényszék elnökének melyben lakik, ebbéli szándékát bejelenti, a ki erről aztán a belügyministert értesíti, és a fővárosban 4000, egyebütt 2000 ftot — részére 5%-tel kamatozandót — letesz. (37. §.)

Titkolt nyomda és könyomda bírása, műszereinek elkobzásán tul 1 évi fogsággal és 2000 ftig terjedhető büntetéssel fog büntetetni. b)

a) Az eljárást, és a többi intézkedéseket az 1840. 18. t. cz. 17. stb. §§ foglalják magukban.

b) 1840. 18. IV. fej. 37. 38 és köv. §§-ai.

IX. FEJEZET.

A király jogai a vallási ügy körül.

129. §.

E jogok alapja, és tárgyai.

A királynak a vallás ügye körüli felségi jogai „Jura circa Sacra“ a főfelügyeleti jogából erednek. Alapjuk ugyan az, mely a főjogé, melyből származnak: t. i. hogy a vallás ügye a közjával, magánosok jogos érdekeikkel, és a törvényekkel ellenkezésbe ne jöjjön.

E jog általában az országban és kapcsolt részekben divatozó mindennemű vallásfelekezetek vallási ügyére kiterjed; azonban mindig csak a törvények értelmében, és az azok által kiszabott korlátokon belül gyakorolható.

Hogy e jog a királyt országunk első zsengéje óta illette, és hogy a jogot királyaink mindenkor gyakorolták, törvényeink és történetünk bőven tanúsítja. a)

E jog magában foglalja I. A külfegyelemrei felügyeleti jogot. II. Az ajtatos alapítványokra. III. A birtokszerzést tiltó törvényekre. IV. A különböző vallásfelekezetek törvényes szabadságára való felügyeleti jogot általában. Különösen pedig a romai és görög katolika és nem egyesült egyházban, és az evangéliká egyházban. Ezekről egyenkint, és pedig:

I. A külfegyelemrei felügyeleti jognál fogva a király a törvényesen elfogadott vallásfelekezeteknek szabadon tartható gyülekezeteikre, zsinataikra ha szükségesnek látja biztost küldhet, ki ott a tilrendre felügyel ugyan, de a tanácskozmányokra befolyást nem gyakorolhat. Az ilykép hozott határozatok királyi jóváhagyás nélkül erőre nem emelkedhetnek, mi főleg a nem katolika

vallásuakra nézve világosan kimondatik II. Leopold végzeményében. b) Általában minden vallásfelekezet törvényes szabadságaira, hatóságaira felügyel; a sérelmeket elhárítja, vagy az okozottakat a törvények értelméhez képest orvosolja.

II. Az ajtatos alapítványokat illetőleg. Ezek az alapító szándéka szerint lévén kezelendők, nem csak az igazság, hanem világos törvény szerint is c), sőt némely jelentősebb alapítványokra nézve szokássá vált azokat a törvényekbe is beiktatni. d) Minden ily ajtatos alapítványok főgondja már III. Károly törvénye szerint e) a királyt illeti, melynél fogva gondoskodik, hogy azok rendeltetésökre fordíttassanak, attól el ne vonassanak, ne csonkíttassanak, vagy terheltessenek. f) Kiterjed még a magán-alapítványokra is, valláskülönbség nélkül; azonban a katolika alapítványokkal, melyek királyi bőkezűségből származnak, egyházpártfogási kettő jogok is járnak.

III. A birtokszerzést tiltó törvényre, mely „Lex amortizationis“ név alatt ismertetik, mely szerint egyházak, testületek, szerzetes-rendek és általában minden ilyenféle intézetek, mint „holt kezek“ ingatlan javakat nem szerezhhetnek, szintén a király ügyel fel. Ez okból II. Ulászló alatt g) megtiltatott a püspököknek és egyéb főpapoknak világi javakat kir. adomány, vagy bármily más czimen, még a zálogit is ide érteve, egyházuk részére megszerezni. III. Károly törvénye szerint h) azok, kik kolostorba léptek, örökségöknek csak tized részét, és azt is csupán pénzben vihették be.

IV. A különböző vallás felekezetek törvényes szabadságárai felügyeleti jog a végrehajtó hatalomból folyik, és a koronázási esküben, ugyszinte a koronázási hitlevelekben is világosan befoglaltatik. i)

a) Erről tüzetesen : Kollar de orig. et usu perpetuo potest legis. circa Sacra Apost. Reg. Hung. b) 1790. 26. c) 1790. 23. d) 1723. 70. — 1729. 17. — 1741. 43. 44. — 1751. 21. — 1765: 13. és több újabbak. e) 1723. 70. — 1715. 74. f) 1498. 55. — 1729. 21. g) 1498. 55. — h) 1715. 71. — i) l. fenebb 32–35. §§-okban, és alább a 134. §-ban.

130. §.

Különösen a romai és görög katolika egyházban.

I) A jus Placeti.

A romai katolika vallás már szent István törvénye a) és azon körülménynél fogva, miszerint Magyarországon az uralkodó kellei közt törvény szerint megkívántatik b) főjelentőségű, a mint azt az a körül hozott számos törvények tanusítják.

A királyt illeti a „jus placeti“, melynél fogva a romai pápának bármily rendelete az országban nem fogatosítható és nem hirdethető királyi beegyezés nélkül. E jogot királyaink a legrégibb idők óta igen szigorúan gyakorolták. c) Így Zsigmond a romai pápával viszályba elegyedvén, felségsértési bűn és halál-büntetés alatt tiltá meg a papoknak, rang különbség nélkül, a pápa vagy romai udvari hivatalok bármily leveleinek, rendeleteinek az ő beleegyezése nélküli kihirdetését és végrehajtását. d)

a) Dec. L. 1. C. 1. b) 1723. 2. c) Kollár : de origine et usu perpetuo pot. legislative. Benzúr német munkája e czim alatt: Was hat der Regent für ein Recht uiber päpstliche Bullen? — d) A romai pápák bullái hátlapján e jog következőleg jelentkezik: „In quantum ejusdem tenores juribus et ordinationibus regis non adversantur, benignum Placetum tribui“ G. Cziráky 474. 475. §.

131. §.

II. Főegyházpártfogási jog.

A főegyházpártfogási jog „Jus supremi patronatus“ királyainknak szent Istvántól kezdve mintegy örökölt, s törvényszerinti joga, mely szent Istvánnak a romai kath. vallás körüli kitűnő érdemeiből származott. Verböczy e jogot királyainknak 4 oknál fogva tulajdonítja : 1) mint alapítóknak, 2) az első királytól eredett apostoli hivatalnál, 3) elévülésnél, 4) esküvel erősített hely-

benhagyásnál fogva, mely a konstánczi egyházgyűlekezeten e felett bekövetkezett. a) Kollár Sylvester pápának sz. Istvánhoz intézett leveléből indulván ki b); de azt maga is visszavonta. — Mellőzve az ez iránti különböző véleményeket, annyi bizonyos, hogy e jogot királyaink mindenkor gyakorolták, törvényeink is az idegen beavatkozásoktól óvták c) maga a magyar klérus is e jogot mindenkor beismerte és védelmezte, sőt közönséges egyházgyűlekezet által is mint a királyokat illető beismertetett. d)

E főegyházpártfogási jogánál fogva a király az országban és kapcsolt részeiben nevezi az érsekeket, püspököket, apátokat, prépostokat, kanonokokat, úgy a javadalmazottakat mint a czimzeteseket, és a javadalmazottoknak az illető javakat adja és adományozza. — Vannak azonban honunkban javadalmazott prépostságok és apátságok, melyek magánosok pártfogása s illetőleg nevezése alá tartoznak: p. o. a csatári, jáki, és péczeli apátságot az Erdődy grófok idősb ága adja. A hatvani prépostságra (Hevesben) az illető földesuraság ajánl stb. Mindezen alapítványok azonban, midőn felállítottak, királyi jóváhagyást igényeltek. — Királyaink ebbeli joga számos törvényekkel is támogatattik. e)

Azonban a kinevezettekre nézve a pápai megerősítés szükséges, a mit királyaink mindenkor és minden időben elismertek. De mégis, mielőtt ez bekövetkeznék, a javadalmazott főpap kineveztetése után a javadalom birtokába beléphet, a jövedelmeket huzza, az új rangjánál fogva megillető ruhát viselheti, az országgyűlésen és zsinaton a többi püspökök közt ülés és szavazattal élhet. stb. f).

a) Batthányi Leges Eccles. Szvorenji Amoenitates etc. b) I. R. 11. c) péld. 1518. 15. — 1550. 14. 15. — 1569. 36. — 1791. 23. d) Batthány. Leges. Eccl. e) 1495: 31. vizbe vettetni rendeli azt a ki nem a királytól, vagy magános arra jogosítottól fogadja el a javadalmat. — 1518. 15. f) Bővebben gf. Cziráky 478. 479. §§.

132. §.

A király alakítja az egyházmegyéket; ügyel az egyháznak fentartására, a főpapok után örökösödik.

A már szent István által alakított egyházmegyék (Dioeceses) következő királyaink által majd szétdaraboltattak, majd ujjabbakkal gyarapítottak, és pedig minden ellenmondás nélkül, miglen az egyházmegyék jelen számra, és kiterjedésökre jutottak. a)

Az egyházak, templomok és ahhoz tartozó javak, javadalmak „beneficia“ felett a király felügyel, hogy a javadalmak, egyházi és polgári kötelességöknek e tekintetben megfeleljenek; innét következik a több javadalmak egy kézbe összehalmozásának tilalma, b) a gondoskodás a felett hogy a javadalmak ne terheltesse, c) el ne idegenitessenek; d) hogy a javadalmazottak javadalmaik illető helyén lakjanak; e) és a szükséghez képest az ez ellen vétők jövedelmei, valamint ha egyházaikat és javadalmaikat romlásnak eredni hagynák, VI. Károly törvénye értelmében zár alá is vétethetnek. f)

A királyt illeti a főpapok utáni megüritilt jövedelem is az utód kinevezéséig, melyről azonban feltehető, hogy az a közkincstárba tartozik, miután a javak melyekből ered, a sz. koronához tartoznak. g)

A főpapok utáni örökösödést az ugynevezett „Conventio Kolonichiana“ szabályozza, mely 1702-ben Kollonich primás és a kir. kincstár „Camera“ közt jött létre, és később ideiglenesen törvénybe is iktattatott h) e szerint a főpapok, kik kir. adományzástól függő javadalmakat birnak, holtuk után fenmaradt hagyatéki tömegöknek $\frac{1}{3}$ része a királyi kincstárt illeti, ha csak előbb végrendelet tételére a királytól engedelmet nyervén: különös hagyományokat—a várerősítésekre pro fortalitiis, mire ezen rész szánva van, — nem tettek. i)

a) Pray Specimen Hier. Hung. I. R. 363. lapon olvasni, hogy a nyitrai püspökség az Esztergom egyházmegyéhez tartozott hasonnemű prépostságból alakított 1133-ki oklevél szerint. — A bácsi megye előbb önálló, későbbben csatoltatott a kalocsai

egyházmegyéhez. — Maria Therezia. 8. részint latin, részint görög szertartásu új megyéket alakított. — I. Ferencz alatt az egeri egyházmegyéből érsekség, és a kassai és szathmári püspökségek alakítottak. — Az eperjesi gör. megye a munkácsiból származott; megjegyzevén, hogy a pápai jóváhagyás a szokás szerint kikéretett. — b) 1471. 13. — 1498. 56. 1507. 13. — 1514. 59. — 1548. 6. c) 1647. 17. — 1715. 16. — d) e) 1723. 55. — 1741. 16. — f) 1723. 71. g) I. R. 3. 10. 13. czim. h) 1715.— 16. i) l. alább a 144. §-nál és Frank.

133. §.

A szerzetes rendek körüli kir. jog.

A fennebbiek folytán kétségbe nem jöhet a király joga a szerzetes rendek szabályainak vizsgálásához, az általános szabályok akadályozásához és a szerzetes rendek behozatalához. Ugyan e jognál fogva meghatározhatja a szerzetbe lépés korát, megszüntetheti, vagy korlátozhatja a külföldi főnökkeli viszonyokat. A szerzeteket, a közjó ügy hozván magával, el is törölheti. Azokat jószág birhatási vagy nem birhatási jog mellett bevenni, országgyűlési joggal felruházni, az országgyűlésre tartozik. a) Ugy szinte törvény által tiltva van a kolostoroknak és szerzeteseknek az ország szűksége és kir. beegyezésen kívüli szaporítása. a)

a) 1687. Vége és köv.

b) 1723. 102.

134. §.

A mindkét vallásu evang. egyházban.

A mindkét vallásu evangelicusok egyházában a király nem pártfogási hanem felsőségi hatalmánál fogva jogosítva van, őket nem csak törvényes szabadságaikban és jogaikban megtartani, hanem megőrizni is, és örködni, hogy ezek a törvényszabta korlátokat át ne hágják.

Szabadságaik és jogaik az 1606 évi bécsi a) és az 1640. évi linczi békekötésen, mely mindkettő a törvénybe is beiktattott, b) továbbá az 1791. 26. t. czikken, és az

1844. 3-dik törvénycikken alapszanak. Ezekhez járult az 1848. 20-dik t. cikk, melyben az unitária vallás is törvényesen bevett vallásnak nyilvánították, egyszersmid a hazában bevett minden vallás-felekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság alapították meg.

c) — Az evangelicusok az országban és kapcsolt részekben teljesen szabad vallásgyakorlattal bírnak; egyházi ügyeikben saját felsőbbbségöktől, consistoriumaik és zsinataiktól függenek. — Superintendentialis gyűléseik jegyzőkönyvei eddig a kir. helytartó-tanács-hoz voltak felterjesztendőek. — Házassági ügyeik, ha csak a házas felek valamelyike nem katolika, saját consistoriumaik elébe rendezik, miglen pedig azok rendeztetnek, addig a világi törvényhatóságok elébe tartoznak. Házassági ügyekben a felmentést a király adja a főbb esetekben; a gyermekek ha az atya katolikus, ennek vallását követik, ha evangelikus, a gyermekek az atya vallását követhetik.

A katolikus vallásról az evangelica vallásra való átérés újabb törvények által tetemesen könnyebbitetett. d)

- a) 1608. 1.
- b) 1647. 14.
- c) 1848. 20., 2. §.
- d) 1844. 3. 1—5. §§.

135. §.

A görög nem-egyesült egyházban.

A görög nem-egyesült vallásfelekezet állása és szabad vallás gyakorlata az 1791. 27. t. cikkben alapszik. Metropolita érsekjök az egyház feje, ki „patriarcha“ címet visel és független; alatta 7. püspök áll; kik azon módon mint a 10-dik században történt, választatnak. a)

Egyházaik elrendezésére és kormányzására alapszabályul szolgál az 1779. évi jul. 16-án kelt u. n. „Declaratorium Illiricum“ felvilágosító kir. leirat, mely az illyr egyház dolgait az akkori metropolita érsek Vidák észrevételei ellen, az 1770- és 1777-ki régibb szabályokat változtatva elintézte 63 pontban, együttvéve az

1782-ben közzétett consistorialis rendszerrel. Ezek szerint minden fontosabb egyházi köztügyek a congressusra és zsinatra utasítottak, és ez által az érsek hatalma némileg mérsékeltetett. Mind a congressus, mind a zsinat csak ő felsége tudta és megegyezésével egy kir. biztos jelenlétében tartathatik meg. A congressus szabály szerint akkor hivatik össze, ha érsek választás, vagy más fontos egyházi ügy vagy javaslat eldöntendő. Ez áll jelenleg 100 tagból, kikhez a nemesség, papság, polgárság és a végvidéki katonaság külön-külön 25 követet küld. b).

A püspökök hagyatékuk feléről benn az országban lakók javára szabadon rendelkezhetnek, a másik fele az ugynevezett nemzeti alapé (fundus nationalis). c)

Az 1844-i országgyűlés 3-dik törvény cikke a görög nem egyesültekre is kiterjesztetett d) és állásukon az 1840. 20 t. cz. tetemes változást rendelt. e)

- a) Lakics Praelect Canon. 267. l.
- b) Fényes id. munk. I. rész. 43. §.
- c) 1779-ki rendelet.
- d) 1848. 20. 6. §.
- e) 1848. 20. 7. 8. §.

X. FEJEZET.

A király joga a nevelés és közoktatás ügye
k ö r ü l.

136. §.

Királyaink e tekintetbeni intézkedéseik, és
a törvények.

Már sz. István első királyunk Székes-Fehérváron jeles iskolákat nyitott a) és ebbeli példáját sz. Gerard püspök is Csanádon követte. b) A XII. század elején a tanuló ifjúság a káptalanokban, melyek e czélra bőkezűleg javadalmaztattak, tanított. I. Lajos 1382-ben Pécsen, Zsig-

mond Budán jeles iskolákat alapított. Mátyás király ritka bőkezűséggel Pozsonyban és Budán főbb iskolákat állított; c) mindez azonban a mohácsi vész áldozata lett.

A mohácsi vész után Oláh Miklós primás 1559-ben Nagy-Szombatban I. Ferdinánd egyezésével főiskolát alapított, melyet utódai Pázmán, Lippai és Lózsi gyarapítottak. Pázmán Péter jelesen a nagy-szombati egyetemet alapította 100,000 rhénes ft tőkével, az alapítványi oklevél II. Ferdinánd által jóváhagyatott 1635-ben; a többi kettő az alapot egyenkint 15 ezerrel növelvén, a jogi tanszékeket is felállították. E példát több nagyaink akademiák, gymnasiumok s többféle iskolai intézetek alapításával vetélkedve követték, de mindenkor királyi nyílt jóváhagyás, vagy hallgatag beegyezés mellett.

I. Leopold és VI. Károly elődeikhez hasonló intézkedéseit csak megemlítve, Mária Theresia királyné a nagyszombati egyetemet tetemesen gyarapította és reformálta; utóbb Budára átvitte, kiváltságokkal fölrüházta; ezenfölül sok egyéb gymnasiumokat és convictusokat is alapított és javadalmazott az eltörölt szerzetek, főleg a jezsuiták jószágaiból, melyek részben az egyetemnek, részben pedig az iskola alapítványának jutottak. — Mindezen adatok királyainknak a nevelés és iskolatígy körüli jogát tanusítják.

Törvényeink e tekintetben legelőbb 1548-ban intézkednek, a hol a főpapoknak az iskolák felállítása kötelességtől tétetik, az elhagyott káptalan- és konventek javai oda fordíttatni rendeltetnek; a) ismételve csak hamar a két év múlva tartott országgyűlésen b) III. Károly alatt c), ugyszinte Leopold alatt d) az iskolák ügye országgyűlési ügy volt. Sőt a ludovicaeumi akademia alapítása kezdetén az abban követendő nevelés és tanrendszer az országgyűlésen tárgyalatott.

a) 1548. 6. 7. 12.

b) 1550. 19.

c) 1723. 70.

d) 1791. 15 és 67.

137. §.

Az egyetemről. — Egyéb kath. iskolákról.

Azokon felül, miket a magyar egyetem „Universitas“ iránt a fenebbi §-ban mondtunk, megjegyzendő még : hogy a tanítókat a király nevezi, hogy a tanrendszer feletti és a fegyelmi főfelügyeletet a király a magyar kir. helytartótanács által gyakorolta, hogy az egyetemi törvényhatóságot M. Thereziától nyert kiváltságnál fogva bűntügyekben még pallos jog „jus gladii“ is illeti. — Az egyetem ügyét azonban az 1848-ik évi o. gyűlés is gondja alá vette, és a tanítás és tanulás szabadságának elvét felállította. a)

Egyéb kath. iskolák felett, melyeknek némely része királyinak hivatik, a főfelügyeleti jogot királyaink mindenkor gyakorolták. b)

a) 1848. 19.

b) 1715. 74. — 1723. 70. V. ö. gr. Cziráky 489—499. §§.

138. §.

Az evangélikus vallásuak iskoláit illetőleg.

A mindkét vallás felekezeti evangélicusok az 1791-ki 26. t. cz. szerint újabb, alsóbb-, és a szükséghez képest felsőbb iskolákat is kir. jóváhagyás mellett állíthatnak, azokat saját vallásu tanítókkal elláthatják, az iskolai és tanrendszert megálapíthatják, egyedül a kir. főfelügyeleti jog maradván fen. — És ebben áll autonómiájuk vagyis önállóságuk egy igenis jelentékeny része. a)

a) A tanítók és tanulók régibb törvényeken alapuló szabadságaik l. gr. Cziráky 504. l. — V ö. 1848. 5. t. cz. 2. §. d).

XI. FEJEZET.

A hivatalok és méltóságok körüli jog.

139. §.

A köz hivatalok különbféle nemei az országban és azok adási joga.

A közhivatalok szükségét az országban indokolni nem szükséges; mert a fővégrehajtó-hatalom csak és főleg az országnak a közhivatalok általi kormányzatában jelenkezik.

A közhivatalok, közhatóságok, törvényhatóságok tulajdonképi törvényi elnevezéssel „jurisdictiones, magistratus, dicasteria, etc. majd a polgári, majd a közigazgatási, igazságszolgáltatási és katonai ügyekre vonatkoznak. Mások pedig az u. n. municipalis hivatalok, melynek a megyei, városi, szabadkertületi, és községi, helységi hivatalok, hatóságok.

A közhivatalok honunkban vagy közvetlenül a király által, vagy pedig kir. hatalomnál fogva az azzal felruházott egyének, és testületek által adatnak, a) Így a nádor és két koronaőrök választása a kir. kijelölésre szoritattik; más választástól függő hivatalok is közvetve a kir. hatalom ez ágabani részvétét bíró férfiak kijelölésétől feltételezhetnek. Így a megyében a kijelölés a főispánt illeti, a kir. városokban és egyéb municipiumokban királyi biztos által történik.

Azonban e jog gyakorlatát több tekintetekben világos törvények is korlátozzák. Így az országzászlócsaira b) udvari kancellárra, c) tárnokmesterre, vagy is a kamara elnökére, a kir. kuria tagjaira d) kir. tanácsosokra és titkokokra nézve megkivántatik: hogy honfiak és nemesek legyenek. e) A fő tartományi biztos a mágnásokból, az ez alá rendelt tartományi biztosok a nemesi rendből f) neve-

zendők, valamint a kir. személynök is. g) Elrendeltetett továbbá, hogy az u. n. „comites camerarii“ pénzügyiek, a kir. jövedelmek kezelői, és a bányatügyi hivatalnokok nemesek legyenek. h.) A harminczadosokra pedig a honfiuság és a lehetőségig birtok kívántatott. i)

A főispánoknak, a zászlósok, mágnások vagy nemeseknek az illető megyebeli osztályából választottaknak, birtokosoknak és teljes koraúaknak kell lenni. k)

A közhivatalok felosztása, megszüntetése a szükséghez képest; azok hatásköre, azoknak esküje m) a kir. jogokhoz tartozik; úgy szinte illetőségi körük megszabása is, n) azonban törvény tiltja a főkormány székeknek a municipiumok kárávali hatalomkörét, o) tiltja a hivatalnokok elmozdításbani önkényt, hanem megrendeli azoknak kihallgatását és fenhagyja védelmi jogát. p) Az új törvény azonban a bíró elmozdithatlanságát szinte kimondja. q)

a) 1439. 15. 26. — 1526. 2. — 1741. 15. — b). 1439. 5. — c) 1492. 6. — d) 1608. kor. e. bécsi békekötés 5. — 1490. 9. e) 1498. 4. f) 1492. 6. 1526. 31. — 1608. 10. 2. 3. §. kor. e. — 1723. 97. g) 1723. 100. h) 1764. 5. i) 1552. 30. 1222. 24. — 1490. §. 9. — 1635. 30. — 1681. 44. k) 1486. 60. — 1638. 33. l) 1844. 5. t. cz. — 1848. 5. m) 1791. 18. n) 1791. 12. — o) 1791. 14. — p) 1791. 18. q) 1848. 29. — Gr. Cziráky. 513. — 516. §§. többet.

XII. FEJEZET.

A fegyver jog és rendes katonaságról.

140. §.

A fegyverjog és a katonaság.

A fegyverjog rendeltetése: a törvényeknek és kormányzási intézkedéseknek a szükséghez képest katonai erővel is sikeresítése, más részről a bel- és külbátorság fentartása. Eszköze a katonaság. Ez régi időktől fogva

majd rendes majd rendkívüli volt; az első főleg a belvédelem végett tartatott.

A jog, ezen erővel rendelkezni a legrégibb idők óta a királyt illeti, kire az ország védelme főleg néz, melynek jelvényét a koronázás alkalmával az úgynevezett királydombon követni szokott szertartása is eléggé tanúsítja; de tanúsítják egyszersmind az erről szóló törvények is. a)

A rendszerinti katonaság mint már fennebb megjegyeztük, főleg a vár népéből, várjobbágyokból állott; a határőrző katonaságból. Ezek száma szaporított a harczban elfogottakból; ide tartoztak a kir. banderiumok is, később a magán családok katonasága, melyet a családok tartottak; végre a pártfogás alatt lévő tartományok által állítottak.

Ezen katonaság sorsa igen változó volt b) míg végre VI. Károly a rendes katonaság eszméjét az országgyűlés által is elfogadtatta c) és azóta a katonaság majd toborzás, majd állítás útján tartatik fen.

A rendes katonasághoz tartozik a végvidéki katonaság is, melynek fentartásáról a törvény már régidőben is intézkedett. d) A végvidéki katonaság élelmét a végvidékekeni birtokából nyeri, melynek szerkezete az 1807. évi aug. 7-én kelt kir. leírat által szabályoztatott. e)

A legujabb időkben a nemzetőrség felállítása rendeltetett el, és szerkezete törvény által szabályoztatott. f)

A katonaság feletti rendelkezés legfőbb joga előbbi királyaink példájára, kik mint fővezérek a történet tanúsítása szerint a harczban nyerték és néha éltök árán örök babérjaikat: mindenkor a királyt illeti. Ő állíthat fel új ezredeket, a régieket feloszlathatja, tiszteket nevez, erődöket építtethet, a katonaságot a szükségességekkel ellátatja és az egész katonai szervezetet megállapíthatja. A mennyiben azonban e célra új adó szükségeltetik, ez az országgyűlés tárgya. g)

a) Sz. Istv. Decr. II. k. 21. fej. Kálmán I. k. 40. fej. 1222: 7 — és Kováchich Vestig. Comit. 1231: 15. b) Gf. Cziráky 521 §. c) 1715: 8. d) 1595: 54—1608: 11 és 21. kor. e. 1609: 32. —

1655: 3. — 1659: 1. — 1681: 66. — 1741: 59. e) olvasható erre nézve Fényes id. munkája I. R. 64. §. f) 1848: 22 t. cz. g) Több az 1514: 57. — 1498: 18. 1. §.

XIII. FEJEZET.

A nemesi felkelésről.

141. §.

A nemesi felkelés, — és nemei.

A nemességnek rangkülönbség nélkül — ha az ország bátorsága úgyhozta magával — katonáskodása, illetőleg felkelése „Insurrectio,” egyike vala a nemesi kintinő jogok egyszersmind kötelességeknek. Erre látszik mutatni szent István, a) valamint András is az arany bullában; b) és ezért mondja Verbőczy is, hogy a nemesek mindenféle adózástól mentek, csak az ország védelmére katonáskodni tartoznak. c)

A mennyiben az egész ország fegyverre szólíttatott, „általános: generalis“ ha annak csak egy része, „particularis: részletes“ volt. A banderialis a banderiatások seregeiből, a személyes a nemesekből személyesen, d) a portális a jobbágyi porták szerint méretett ki.

a) I. k. 4. fej. b) 1222: 7. c) I R. Cs. czim. d) 1809-ben, ekkor minden nemesi családból 1. személyesen tartozott felkelni, úgy hogy csekély kivétellel helyettesítés sem engedtetett meg.

142. §.

A Banderiumok.

Bandériumok zászlóaljok: a „Banderia, zászló“ szótól neveztetek el. Ily zászlóaljak voltak a királynak, királynénak, és kir. hivatalnokoknak, a főpapoknak, világi főuraknak, a honnét az elnevezés: „zászlós úr“ származik. a)

A Banderiumokra okul szolgált a várkatonáknak és azok fentartására szolgáló alapnak csökkenése; azért a főb-

bek jobbágyi portáik száma szerint több vagy kevesebb sereget tartani köteleztettek. b)

a) 1435. 4 stb. I. Gf. Cziráky 531 §.

b) I. u. o. 536 és köv. §§-okban e tárgyról bővebben.

143. §.

A személyes felkelésről.

A személyes felkelésre — országunk elejétől fogva — a főpapoktól kezdve minden nemes köteleztetett, még ha birtoka nem volt is, a) vagy bár abból a török által ki vala szorítva. b) és pedig fejvesztés alatt tiltva volt a személyes felkelés alóli kiváltás. c) De kivételek is engedtetek, mert az osztatlan testvérek fejenkint felkelni nem tartoztak; d) a kor, egészség, hivatal szinte mentő okúl szolgált.

A nemesség rendszerint csak benn a hazában tartozott felkelni; de az 1498-ki 17-dik t. cz. rendkívüli esetekben ellenkezőt is rendel. e)

A nemesi felkelés elrendelése mindenkor kir. jog volt. A „subsidiu mok at“ vagy is természetben és pénzbeni segílyt az országgyűlés szavazta meg. A nemesi felkelés végre még a rendes katonaság behozatala után is fentartott mint az 1715. évi 8. t. cz. mutatja. f)

a) 1542. 19. — Conv. Pos. 1557. 2. R. 9. b) 1715. 8. — 1545 18 — c) 1454. 12. — d) 1222. 7. e) Gf. Cziráky. 553 §. és köv. f) U. ott 557 és köv. §§-okban bővebben. — I. Fényes id munkáj. I. R. 61. §.

144. §.

Az egyháziaknak taksáik a vár erődítésekre.

A vár-erődítési taksák, mellyeket a főpapok e cím alatt „pro fortalitiis“ fizettek, eredetöket I. Károly és Hollos Mátvás alatt vették, ezek akkor a haza védelmére szedettek, de csak hamar eltöröltettek. a) Később a főpapok banderiumai megszűnván, I. Leopold a visszafoglalt egyházjavakat tizedeikkel együtt visszaadván, Kolonich primás az összes Clerus nevében a tizedek tizedét megajánlotta; és

innét látszik eredetét venni azon tiz század, mely a fortaliumokra fordítandó volt; ez elején öt évre szorittatván, 1773-ik év óta folytonossá vált. a)

a) Az u. n. Kolonichféle szerződésről szó volt feljebb a 132 §-ban.

XIV. FEJEZET.

A közjövödelmek forrásai. Különösen a kir. javak.

145. §.

A közjövödelmek forrásai

A közjövödelmek majd a közjavakból, fekvő jószágokból, majd a kincstári jövödelmekből, hová az u. n. nagyobb regálék tartoznak, végre az adóból kerülnek ki.

Hazánk első zsengejében a király és ország szükségai fedezésére terjedelmes fekvő javak szolgáltak; a mellyek az egyházak alapítása, és kir. adományok által vagy más módon igen megcsökkentek; mire Albert király a királyi és koronai javak és jogok eladását, és elzálogítását végkép megtiltotta; a) de ez nem használván, az országgyűlés 1514-ben elrendelte, b) hogy minden elzálogított királyi jövödelmek visszaváltassanak, és illyesminek többé, — bár mily szükségben — a kir. tanács meghalgtatása nélkül helye ne legyen.

a) 1439. 16.

b) 1514. 1. 2. 3. 1608. 22. kor. e. és 1791. 7.

146. §.

Kamarai javak.

A kamarai vagy kincstári javak, másutt domaniumok, honunkban eloszlanak koronai, és ügyészi ja-

vakra „bona fiscalia.“ Ilyenekkel az ország mindég birt. — Ezekről megkülönböztetnek a királyi család javai, mellyek jövedelmei nem az ország hanem a király magán pénztárába folynak.

147. §.

Koronai és ügyészi javak.

A koronai javak, mellyek jövedelme a királyi ház fenntartására van szánva, a szent koronának az ország beleegyezése nélkül csonkíthatlan, és elidegeníthetlen tulajdonai, az elidegenítettek pedig minden időben visszafoglaltatni rendeltetnek. a) A koronai javakhoz a Jász-Kún kerületeken kivül törvényeink b) a szabad kir. és bányavárosokat is számítják; c) mely utóbbiak bár a többi koronai javaktól különböznek, még is „peculium regium“nak, a király azok földesurának nevezetik; d) és e jog elismerése jeléül bizonyos évi censust is fizettek.

Az ügyészi javak: bona fiscalia, előbb magánosoké voltak, és vagy kiváltságos örökös hiányában, vagy bűntett miatt a kir. ügyészre szállottak. Ezek azonban érdemes honfiaknak ismét odaadományozandók.

a) 1439. 16. — 1514. 2. 3. — 1608. kor. e. 22. 1715. 34. — 1791. 7. b) 1514. 3. c) 1514. 3. — d) 1604. 22. 6. §. III. R. 20. cz. — 1791. 7. — 1608. 22. kor. e. — 1659. 121. Ezek jelenleg az óbudai, visegrádi, huszti, diósgyőri uradalmak, a munkácsi helyett a tiszai kertlet 1608: 22. — 1791: 7. — 1659. 121.

148. §.

A megtörtült egyházi javadalmak jövedelmei.

A megtörtült egyházi javak jövedelmei, azon javadalmokat értve melyek királyi adományzás és a főpapok hagyatékának a fiscust illető része, mindannyi ideiglenes jövedelmi források.

Ide tartoznak az ugynevezett politico fundationalis javak is, mellyek jövedelme ugyan közintézetekre

van szánva. Azokrai feltgyeleti jog, hogy t. i. azok az alapító szándékának megfelelőleg kezeltessenek, a király kirekesztő jogai közé tartozik. a)

a) l. fenebb 129. §.

XV. FEJEZET.

Regálék vagy is kir. haszonvételek.

149. §.

A regálék, és különösen a harminczad, só és bánya regále.

Regálék, vagy is úgynevezett nagyobb kir. haszonvételek — megkülönböztetés végett a kisebb földesúri haszonvételektől — a következők: a harminczad, só, bánya- és pénzverési regale. a) Mindezek a közjövödelmeknek forrásai.

A harminczad Zsigmond királynak tulajdonítik, ki azt a be- és kivitt minden nemű áruktól az érték egy harminczad részében szedette. b)

A harminczadtól 1848-ig rendszerint senki sem volt mentes; azonban a törvény, kiváltság, vagy külhatalmakali szerződés szerint ez alól kivételek is voltak, mellyek jobbára a magánjogba esnek. e) De számos törvényeink az országgyűléseknek e tárgy feletti jelentékony gondosságát tanusítják. d)

A sóbányák Magyarországon a közjövödelmek elidegenithetlen forrását teszik, és a magános telkek, hol só találtak, illő kárpótlás mellett a fiscusnak átengedendők, e) só-tárak mások telkein is állíthatók, f) engedelem nélkül idegen sót behozni vagy főzni nem szabad. g)

Mikor lett a só regale vá: bizonytalan; azonfelül hogy a kir. diplomákban a 12-ik század második felében jelenkezik, az arany bulla is oda mutat, hogy e jogot II.

András már gyakorolta. h) És bár Ulászló alatt a bányamivvelés magánosoknak is megengedetett, még is a sóbányák kizárólag kir. egyedárusság alatt maradtak. i)

A só árát előbb századokon át maga a király határozta meg, úgy hogy abból az országgyűlési kérelemre csak engedett, mint III. Károly és M. Theresia k) alatti példák tanusítják.

Az 1790-i országgyűlés alatt azonban a só árának meghatározása országgyűlési tárgygyá vált, és hosszas vita után végre kimondatott, hogy az jövőre a nemzet bejegyzésével történjék „a végső szükség esetét kivéve.“ b)

A bányá és ásványregále II. Geyza, III. Béla, és II. András idejére mutat, kik magánosoknak bányamivvelési jogot osztottak, bár idegen jószágon is; sőt hogy királyi jog volt, magok a törvények m) és irók is tanusítják. n)

Azonban e regále gyakorlására nézve királyaink egymástól igen eltértek. I. Lajos a magánosok telkeit, hol ásvány találtatott, kárpótlás mellett elvételni rendelte; o) Zsigmond a mivvelést mindenkinek saját telkén megengedte, de fele haszon, és elővételi jog mellett. p) Mátyás ismét Lajos után indult, q) mig végre utódai attól ismét eltértek, és e regalé körét szabályozták r). E törvényeken alapszik az ugynevezett „Miksa király bányarendje“ 1573-ról, mely az abban hivatkozott törvények és folytonos gyakorlat szerint kötelező erővel bir. s)

E jog kiterjed a magánosok telkén találtató ásványokra is elővételi joggal, „urbura“ vagy bányamivvelés terhe mellett, mely jobbára az ércz árának $\frac{1}{10}$ részét teszi. t) És kiterjed nem csak az arany és ezüstre, hanem a rézre, ónra, és félásványokra mint a kénese, piskolcz és kénkő; valamint a lőpor készítés tekintetéből a salétromra is. u)

E jognál fogva a magyar király az összes bányamivvelés ügyre felügyel, és azt a törvények és szokások, értelmében v) igazgatja. Az illető hivatalokat rendezzi, hivatalnokokat ne-

vez, az arany és ezüst elővételi jogát gyakorolja, a bányászokat kiváltságokkal felruhazza; a bánya viszonyokból folyó jogok és kötelességek feletti biráskodást különös bányatörvénytörvényesékek által gyakoroltatja. w)

a) 1405. 17. b) l. Fényes id. munk. I. R. 68. §. 1342. 45. c) 1553. 18. — 1557. 16. — 1559. 44. — 1630. 17. — 1635. 70. — 1723. 14. — 1807. 19. — 1559. 44. — 1574. 37. — 1638. 49. — 1405. 15. — 1599. 34. — 1659. 61. d) 1609. 17. — 1613. 19. — 1625. 30. — 1715. 15. v. ö. Gróf Cziráky 574. §. és követ. e) 1486. 49. 1492. 30. — 1514. 1. és 3. f) 1548. 29. g) 1405. 20. — 1548. 29. — 1635: 43. — 1715. 13. és 122. h) 1222. 24. 25. i) 1492. 30. — k) 1729. 5. — 1741. 34. l) Acte comit. 1796. — 1791. 20. l. Gróf Czir. 583 és köv. §§. bővebben. m) 1492. 30. stb. n) Otto Frising. De gestis Friderici. o) 1351. 13. p) 1405. 13. — q) 1486. 49. r) 1492, 30. s) Czime. „Maximilianische Bergordnung.“ 1715. 56. — 1723, 108. — 1741. 40. — t) 1492. 30. u) 1351. 13. — 1492. 30. — v) 1791. 22. 67. — bővebben Gf. Cziráky 589 — 594. §§. w) l. alább 175. §.-ban.

150. §.

A király jogai a pénzverés körül.

Királyaink a pénzveretési jogot szent Istvántól kezdve folytonosan gyakorolják; tanusítják eztszent István, Péter, Sámuel és a következő királyok pénzei. I. Béla a bizanci pénzt az országba — értékének megszabása mellett — bevette, pénzrendet is adott ki, mellyet Zsigmond is követtetni rendelt. I. Károlynak ez érdembeni gondoskodását pedig decretuma tanusítja. a)

De e jogban királyaink sokszor egyeseket, rendeket, mint II. András a német vitézi rendet, városokat is — mint I. Mátyás Kassa városát — részesítették. És noha első királyaink sokáig, kizárólag intézkedtek e nemben, sőt e jogukat az ország is nyugodtan beismerte, b) mindamellett Albert és Ulászló törvényei c) a pénz értéke és folyamának meghatározását az országgyűléstől feltételezik; sok törvényeink vannak a pénznek jó értékbeni megtartása, az idegen pénznek belértékrei számítása, az arany és ezüstnek az országból ki nem vitele iránt. Mindez oda mutat, hogy a királynak joga

gyakorlata feletti ellenőrködés a közjó érdekében az országgyűlés jogai közé tartozik: c)

a) 1342-ről. b) 1569. 20. oda mutat. c) 1439. 10. — 1490. 17. §. 1559. 46. 1548. 51. stb. l. bővebben e tárgyról gr. Cziráky 598. és köv. §§.

XVI. FEJEZET.

A z a d ó r ó l.

151. §.

A z a d ó k r é g i b b n e m e i.

Lucrum camerae, Porták.

Adók honunkban készpénzben, vagy természetményekben rég idők óta különféle alakban divatoztak; ide mutatnak az u. n. szabad denárok „liberi denarii“ mindjárt az ország első zsengejében, mint kir. jövedelmek. Ide mutatnak a dézsmák vagy tizedek huszada, Albert kir. idejében, az ötvened Erdélyben, és az u. n. marturinae, nyuszt-, menyét-bőrök Tótországban, melyek előbb természetben szedettek, később pénzbeli adóra változtattak Kálmán és András alatt; ide a vámok, melyek az utak használatáért fizetettek. a)

A szabad-denárok II. Endre alatt eltöröltetvén b) helyökbe az u. n. „lucrum camerae“ vagyis kamarai nyereség lépett, melynek mind mennyisége, mind tartama különböző volt, és valahányszor az országgyűlés az adót megszavazta, ez beszámíttatott az 1563. 9. t. cz. szerint; aztán a *contributio*, vagyis adó tulajdonképeni értelemben.

A *lucrum camerae* legelőbb II. András alatt említetik; de szervezve csak I. Károly alatt jön elő. c) Ő ugyanis elrendelte, hogy minden porta (kapu) t. i. melyen a szénás- vagy búzás-szekér átmehet, (innét származott a

„portio“ elnevezés) minden megyében 18 denárt fizessen; e rendszert megtarták utódai is és a porták szerinti számítás az adóban az újabb időkig is fentartatott, de csak eszményi kulcsul, és azok számának meghatározása, s az ország törvényhatóságai közti felosztása az országgyűlés tárgyai közé tartozik.

- a) 1439. 7. — 1222. 27. gr. Czir. 601. §.
- b) 1231. 6.
- c) 1342. 19. bővebben gr. Czir. 604. 605. §.

152. §.

Az adó újabb időben.

Az adó vagy contributió, dica, törvényeinkben a XV. század óta jelenkezik. És mivel nem volt állandó, és csak a szükséghez képest szavaztatott meg az országgyűlésen, inkább „subsidium“nak tekintetett, ez okból a tulajdonképi subsidium nevezettel a törvényben is gyakran felcseréltetett. a)

Az adó tulajdonképi szervezete az 1715-ik évről származik, a midőn a rendes katonaság behozatott, és így annak fentartására szükségessé vált.

Az adómennyiségét meghatározni és megszavazni az országgyűlés jogai közé tartozik; megajánlása csak egyik országgyűléstől a másikig történik, de sem a mennyiség a törvénybe nem jön, sem a behajtásért az ország rendei nem kezeskednek. b)

Az adó nemei Magyarországon: 1) a hadiadó, 2) a háziadó.

A hadiadót csupán a parasztok, polgárok és jobbágytelket bíró nemesek fizették, miután maga a nemesség allodialis földjeitől és személyétől adómentes volt. — Az országgyűlésen már felosztott adómennyiséget a vármegyék, szabad-kerületek és kir. városok otthon felosztják, mi bizonyos „dicatio:rovások“ szerint történik, melynek számítása azonban igen tökéletlen és különböző volt. c)

A háziadó az adók egy másik neme, melyből fizettetnek a vármegyei és városi hivatalnokok, szolgák stb., szó-

val : az illető vármegye vagy szabad kir. város közszükségei fedezésére szolgál. Mennyisége az illető hatóság által határoztatik meg s kivetése is ott történik. E felett a helytartó-tanács örökdik, melynek jóváhagyása nélkül semmi új állandó teher, p. o. ujhivatalok állítása, vagy fizetések fölemelése nem történhetik. Hasonlólag áll ez a vármegye alá tartozó községekre nézve is. d)

- a) 1601. 4. 36. — 1638. 5. — 1681. 61.
- b) 1715. 8. és 179 $\frac{1}{2}$. 19. jelesen 1827. 4.
- c) Fényes id. munkáj. 69. §.
- d) Bővebben gr. Cziráky az egészről 606—615. §§.

153. §.

Egyéb közjövédelmi segédforrások.

Egyéb közjövédelmi források a zsidók türelmi taksája, „taxa tolerantialis,” — egyéb a nemességért, kiváltságokért és kitüntetésekért járó díjak, a vegyes adománynáli fizetések, caducitások és birságok; ide esik végre a talált kincs része és a lotteria. A talált kincs három részre oszlik: $\frac{1}{3}$ -da a fiscusé, $\frac{1}{3}$ -da a találóé, $\frac{1}{3}$ -da a telek tulajdonosáé, ha 150 forintot meghalad, különben a két első közt osztatik föl. Ritkaságok — becsü mellett — a nemzeti muzeumot illetik. a)

- a) l. Frank 1. R. 134. §.

154. §.

Regulamentum militare.

Regulamentum militare elnevezés alatt ismerős ama „katonai szabályzat”, melyet M. Therezia 1751-ben kiadott, és melyben meghatároztatik a községek által kiszolgáltatatandó liszt, széna, zab-adagok sulya és ára, és még mindig az akkori ár szerint fizettetett, tekintet nélkül az idő szerinti piaczi árra; miből keletkeztek az u. n. „deperditák” vagyis az árkülönbség miatti veszteség. Ez egyike vala az

országos sérelmeknek; és az 1836. évi 11. t. cz.-ben egy országos deputatio is jelentkezik kiküldve ennek orvoslására, de a siker elmaradt.

XVII. FEJEZET.

A kitünő urijogról.

155. §.

A kitünő urijog. (Dominium eminens.)

A kitünő urijog alatt értetik a jog, a hazajava vagy szüksége úgy hozván magával: a magánosok személyét, javait és jogait rendkívüli esetekben igénybe venni, de teljes kárpótlás mellett. E jog kiterjed háboru idejében a magánosok házáira, épületeire, telkeire, azokon építendő erősségek vagy azoknak a hadi-tervhez képesti leromboltatása tekintetében. Kiterjed a személyre is, a mennyiben valakit az ellennek tuszúl (in obsidem) adni lehet; az éhség eltávolítása végett a gabonakivitel tilalmára stb.

E rovat alá esnek a köz-, és különösen a vasutak építése tekintetében az azok vonalába eső, vagy az üzlet tekintetében szükségessé vált építményekre szolgálendő helyiségek végett a magánosok telkeik, épületeik. Ezekről már az újabb törvények intézkednek a) és kimondják világos szavakkal, hogy a tulajdosokat tökéletes és teljes mértékű kárpótlás illeti a kisajátított, expropriált földek és épületekért. b)

a) 1836. 25. — 1840. 38. 40.

b) 1836. 25. 3. §.

XVIII. FEJEZET.

A külkormányzati jogok.

156. §.

A külügyek kormányzása.

Különösen a követségi jog.

A külhonnal, külnemzetekkel jogviszonyok, nemzetközi jogviszonyok, minden országnak gondját nagy mértékben igénylik. — E viszonyok a követségek, szövetségek, a had és béke joga szerint intézettek. E külügyi jog Magyarországon még külön állott, de a *sanctio pragmatica* óta a királyt, illetőleg a birodalom fejét illeti, és a magyarországi érdekek e nemből a birodalom érdekeivel közösen kezeltetnek.

A követségi jog országunk eleje óta a királyt illette, tanúsítja ezt a történet, valamint a számos törvények; a) sőt sürgettetett már a birodalomhoz lett szorosabb összeköttetés óta, hogy a török portánál a császári követ mellé születtett magyar is, a magyar tanácsbíró „instructióval” a magyar érdekek képviselésére a császári követével egyenlő tekintéllyel küldessék; továbbá: valahányszor Törökországból követ érkeznek, vagy küldetnek oda, ez a nádornak eleve bejelentessék.

Részletei e jognak: A külhatalmak, melyekhez követ küldendő; a követ rangjának, fizetésének meghatározása; végre a követeknek adandó általános, és a felmerülő esetek szerinti különös, de mindenkor gondosan titkos utasítások. b)

A szövetségek, szerződések megkötésére nézve, a mennyiben Magyarországot külön érdeklik, mindenkor a magyar tanács, fontosabb ügyekben pedig az előkelő nagykövetség tanácsa is törvény szerint kikötöttet. c) Azonban, hogy az országgyűlés tárgya legyen, soha nem kívántatott,

de az e tekintetben szükséges ovatosság a nyilvánosságot meg sem engedi; kivéve például: ha a jövődöbéli trónörökösödésről, mint régente a király-választás korában; vagy ha az ország valamely kapcsolt részéről, az alaptörvények megváltoztatásáról, a korona jogairól, az ország által elvállalendő teherről volna szó, ily esetekben az ország meghalgattatása méltán igényelhető; de a törvények e tárgyakat amugy is országgyűlési tárgyalás alá tartozóknak nyilvánítják. d)

A had és béke jogát illetőleg az 1608-ki 2-ik törv. cikk világosan kimondja: hogy a király a fennálló békét tartsa és tartassa meg, és az ország tudta és beegyezése nélkül az országban és kapcsolt részeiben sem háborut ne kezdjen, sem idegen katonát be ne vezessen. Ezt követték hasonértelmű szentesítvények, e) és II. III. Ferdinand, valamint I. Leopold koronázási hitleveleik pontjai f). Azonban miután a legelől idézett törvény kiválólag az ország, és kapcsolt részeiben hadviselésre vonatkozik, a birodalmi kapocsnál fogva oly háboru, mely csupán Magyarországot és kapcsolt részeit illetné, fel sem tehető, és így a hadjogot épen az országgyűléstől feltételezni nem is lehet. g)

Ugyanaz, mi a háborut illetőleg mondatott; a békekötésre nézve is áll, ha t. i. annak tárgyát az ország valamely igazságos és jogos kötelezése, vagy a kapcsolt részek elszakítása tenné. — Ezen felül a békekötésre nézve törvényeink h) megkívánják a magyarok tanácsát, és a megkötésnek az országban kihirdetését, a mennyiben az egész nemzetet és lakosságot kötelezi.

a) 1618. 37. — 1630. 36. — 1638. 3. — 1647. 74. — 1649. 7. — 1655. 50. — 1659. — 4. — 1681. 4. — 1715. 41. — 1723. 104 — 1791. 17. 65. b) gr. Czir. 627. 628 §. c) 1741. 11. — 1791. 17. d) 1595. 56. — 1613. 5. — 1618. 2 — 1622. 2. — 1. gr. Czir. 630. 631. §. e) 1613. 5. — 1618. 2 f) 1622. 2. — 1638. 1. — 1659. 1. mindentit a 13. feltét. gr. Cziráky 633. és köv. §§. h) 1681. 4. — 1715. 41.

XIX. FEJEZET.

Az ország és kormány-alkat Magyarorszá-
szágban.

157. §.

Az országalkat Magyarorszá-
gban monar-
chiai.

Magyarországban az országalkat „forma imperii“ monarchiai, miután az országbeli főhatalom az eddig előadottak szerint a királyt illeti. Ilyennek tanúsítja ezt a polgári köteléknek űs eredete a névtelen jegyző szerint, tanúsítják ezt a legrégibb írók, mint Porphirogenet, és bölcş Leo, a) ki megírta: „hogya a magyar nemzet egynek hatalma által kormányoztatik.“ Igazolja ezt a vezérek története kik Árpád után következtek. Szent István országát monarchiának, népét monarchiája nemzétének mondá. b) Ezen országalkat a legujabb időkig is folyvást fen áll.

A kormány-alkat tekintetében azonban Magyarország korlátolt monarchia: mivel mind az országlati, mind a kormányzati jogok is nagy részben — mint az eddig mondotakból láttuk — törvények által vannak korlátozva, sőt több fontosabb felségi jogok átlagos részben a nemzet beszóllásához s illetőleg határozatához vannak kötve. a) Az alkotmány, törvény és törvényesen bevett szokások szerinti kormányzást királyaink a koronázási hitlevélben, és a koronázás alkalmával esküvel is fogadják. b)

a) 1791. 12.

b) l. fennebb 32 — 35 §§. — Erről bővebben gr. Cziráky 638 — 647 §§-okban.

V. KÖNYV.

A z o r s z á g k o r m á n y z á s a.

Első Fejezet.

A kormányzások és közigazgatási testületek általában; és különösen.

158. §.

A magyar kir. udvari kancellária.

A kormányzási felségi jogok, melyek a fő végrehajtó hatalomba befoglalvák, feloszlanak a politikai, törvénykezési, közigazgatási, vagyis kamarai, illetőleg pénzügyi, és katonai tárgyakra. Ezeknek elintézése, vagy is egyszóval a közigazgatás az erre hivatott kormányzások, „Dicasteria“ és közigazgatási hatóságok által megyen végbe. Az előbbiek a középpontiak vagy is a főkormányzások, a többiek közvetlenül vagy közvetve ezeknek alárendelt közegek.

Ezeket megismerendjük előbb az 1848. év előtti szervezetők szerint, és aztán az 1848-i törvényeket e tekintetben az utolsó fejezetben.

A magyar kir. udvari kancelláriát illetőleg: hogy legelső királyunknak, és utánna csakhamar a következőknek is voltak oly egyéneik, kik parancsaikat, kiváltságaikat írásban foglalták és a pecsétet is őrizték: kétkednünk nem lehet. Ezek az irástudók ritkasága miatt

kizárólag egyháziak, papok voltak; kik a 12. században Notarii, Scriptorum capellani név alatt jönnek elő, mert az iratokat a kir. kápolnák melletti szentélyekben őrizték; innét jön hogy ezek előjárója nem csak Cancellarius hanem néha archi Capellanus, majd Magister, vagy Comes capellae czim alatt fordul elő. Ez utóbbik czim leginkább Robert Károly és I. Lajos király idejéről ismeretes; a) a többi czimeket azonban a cancellarius czim lassan kiszorította.

A summus Cancellarius azonban jól megkülönböztetendő az aulae Cancellariustól; az első a kettős, a második a titkos kir. pecsétet őrizte. Az első méltóság a primást illette, b) a másik pedig kit az aulae cancellariusi méltóság illett, mindenkor a király udvarában volt, és hihetőleg már eleve a-cancellár is volt melléje rendelve, ő végre — még királyaink az országban laktak — a királyi tanács és kir. főtörvényszék tagja, egyszerűs mind az ország rendes bírása is volt. c) — Következőleg a primás volt a fő-, a másik az udvari pedig a titkos-cancellár, ki másként törvényeinkben „personalis praesentia regia“ czimet is viselt. E kettő I. Mátyás 2. decretumában megkülönböztetve jön elő. — d). Néha különös királyi kegyelemből mind a két czim egy személyben egyesített, de a XVI. századtól fogva állandóan mind a két czimet az esztergomi érsek és primás viselé, és pedig I. Ferdinandtól nyervén, a mint az ezt oklevelileg is kimondja. e) — E méltóságánál fogva a primás jelenleg csak a kettős kir. pecsétet őrzi, mellyel máiglan is az érsek ajánlatára nemesi levelek adatnak ki, s e pecsét minden primás halálával a királyhoz felküldetvén, csak az újra kinevezett primásnak szokott utasítás mellett visszaküldetni.

Mióta a magyar király Bécsben székel, a cancellaria is ott van; függetlensége és tekintélye mely alábbszállni kezdett, II. Mátyás alatt megerősített f) és elrendeltetett, hogy magyar ügyekben más udvari dicasteriumoktól származott kiadványok érvénytelenek. g) Ezen és más törvények h) és utasítások által, melyeket I. Leopold, VI. Károly,

M. Theresia és I. Ferencz kiadtak, a cancellaria szervezete és annak csupán magától a királytól függése megállapított. i)

a) Schwardtner Introd. in art. dipl. edit. 2-a P. III. C. III. pag. 288—294. — b) 1741. 10. — 1751. 3. c) Schwardtner id. munkája 294 l. — 1846. 68. 1. §. — d) 1464. II. Decret. a záradékban, ellenben az 1486. VI. Decretum a nagyvárad püspök mint Aulæ Secretarius Cancellarius kezei által kiadottnak mondatik. e) Pray de Sigillis L. — C. VI, 112—120. lap. f) 1608. 9. 10. — 1563. 35—1618. 8. — g) 1608. 9. — h) 1559. 9. — 1563. 35. — 1618. 8. — i) 1715. 17. — 1741. 13. Lásd Fényes I. 55. §.

159. §.

Szerkezete és hatásköre.

A magyar király minden jogait, mellyek egyházpártfogási, felsőségi, végrehajtói és felvigyázási hatalmából erednek, a kül-, fincz- és katonai ügyeket kivéve, egyenesen a magyar kir. udvari cancellaria által, és segedelmével gyakorolja.

Elnöke a fő-cancellár ki 1731. óta szakadatlanul a világi főméltóságok közül neveztetik ki Ő Felsége által, s mindent mit ez rendel, a király titkos pecsétje alatt adat ki. Az udvari fő-cancelláron mint főnökön kívül, ide tartoznak még egy al-cancellár, több udvari tanácsosok és referendariusok, kik a nemesek hivatalképességét illető törvényekig Ő Felsége által az egyházi, mágnási és nemesi rendből szemeltettek ki.

E fő-kormányshék hatásköréhez tartozik a katolikus érsekek, püspökök, apátok, prépostok kinevezése, a gör. n. e. főpapok megerősítése, az egész vallásügy igazgatása a felségi hatalomnál fogva. Kir. adomány levelek, mellyek ha más kormányshéktől kiadványoztatnának, érvénytelenek. a) Mindennemű kiváltságok, magyar honfuszitási diplomák kiadásai, minden királyi kinevezéstől függő politikai, bírósági, iskolai hivatalok és méltóságok osztogatása. Innen adatnak ki birói parancsok, „mandata judicaria“ bírák jeleltetnek, delegáltatnak minden oly esetekben, mel-

lyekben a király maga a bíró b) innen adatnak ki a megkegyelmező, szabadmeneti „salvus conductus“ pártfogó levelek „litterae protectionales.“ Ide tartozik a házasságon kívüli gyermekek törvényesítése, a főgyámság, árvákrai fő felügyelet, gyámatyák rendelése, és az itt elhunyt külföldiek örökségét illető ügyek. A királyi városokat illető tárgyak itt határozatnak el, és a politikaiakkal elegyes kamarai ügyek, mellyekben azonban az udvari cancellaria az udvari kamarával egyetértőleg működik. Az egyetemes rendőrség is általa vezéreltetik. c) Végre a cancellaria a felségi jogok épségére, más részről azonban arra is tartozik ügyelni, „hogy a király nevében semmi, mi az ország törvényeivel ellenkezik, ki ne adassék.“ d)

A cancellaria határozatai a tárgy különbségéhez képest vagy a jegyzőkönyvnek, vagy pedig az előadványnak felterjesztésével bocsáttattak legfelsőbb jóváhagyás vagy elintézés (Resolutio) alá; ezek fontosabb ügyekben Ő Felsége és a cancellár, másokban Ő Felsége nevében csupán a cancellár aláírásával adattak ki. Első esetben Rescriptumoknak második esetben Decretumoknak mondattak, mindkettőt azonban közönségesen „Mandatum“ nevezet alatt ismertük.

A cancellaria végre „hiteles hely“ „locus credibilis“ is; itt tartatnak a királyi könyvek, „libri regia,“ mellyek I. Ferdinand óta minden adományi, nemesi s más fontosabb okleveleket magokban foglalván, ezeknek onnét kiadott másolatai az egész országban teljes hitelességűek. — Urbéri és nemességet igazoló perekben a legfelsőbb bíróságot gyakorolta.

a) 1608. 9. k. e. b) 1715. 17. 3. §. — 1635. 15. 3. — c) l. Fényes id. munkája I. R. 55. §. — d) 1543. 31. — e) Gf. Cziráky 656. §.

160. §.

A magyar kir. helytartó-tanács.

Ennek őseredetére a szent István idejében fenállott, u. n. „Regalis Senatus“ mutat, a) mely előkelő férfiakból állott, és a királyt követte; ha pedig hosszabb időre távol volt, a kir. helyettes a minden rendből melléje rendelt férfiakkal látta el a kormányzás ügyeit. Ez aztán I. Mátyás alatt az országgyűlés hozzájárultával törvénybe is átment b) és itt fekszik a helytartó-tanácsnak első nyoma.

Az imént említett helytartó-tanács csak a király távol léte idejére állíttatván fel, a valóságos királyi tanács a király mellett állandóan fen volt, c) még végre a mohácsi ütközetben ez utóbbik a királlyal együtt elveszvé, Ferdinand pedig az országon kívül lakván, a helytartóság felállítása sürgettetett d) és hasonló kormányzék csakugyan fel is állíttatott, melynek elnöke előbb a helytartó utóbb azonban a király nevében a nádor lett.

E tanácsnak eleve fényes tekintélye I. Leopold alatt hanyatlásnak indult, e) de Károly király alatt törvényes és állandó tekintélyt nyert. f) minél fogva a király a végrehajtó hatalmat politikai ügyekben rendszeren ez által gyakorolta.

A magyar kir. helytartó-tanács tehát egyenesen Ő Felségétől függő legfőbb politikai kormányzék Magyarországon. g) Felterjesztéseit a cancellaria útján közvetlen Ő Felségéhez intézi, onnét a határozatot vagy Decretum, vagy Rescriptum által nyeri. (159. §.)

Hatásköre kiterjed minden egyházi és világi hatóságokra az országban és kapcsolt részeiben, h) egyház- és vármegyékre, szabad kir. városokra, szabad kerületekre és a Fiumei kormányzékra. A tudományos és egyéb közintézetekre, káptalanokra és szerzetekre; ezektől veszi a jelentéseket, mikre intézvényeit bocsátja; fennmaradván azonban a vármegyék törvényes tekintélye, mint alább látni fogjuk.

E hatáskörét I. Ferencz császár és királynak 1801. Decemb. 31-én kiadott utasítása „Instructio“ legvilágosabban megírja; — a melyből egyszersmind az is kiténik, hogy a cancellariát, kir. kincstárt, a bíróságok és a katonai parancsnokságot illető ügyeket kivéve, minden egyéb közigazgatási tárgyak feletti gondoskodás, örökös és kormányzókat illeti.

Különösen ide tartozik: I. Az adó ügy, a rendes katonaság ellátása, elhelyezése. II. A királynak az egyházak, és a különféle vallások körüli jogai. III. A köznevelés és oktatás. IV. Az alapítványok, közintézetek felsőbb igazgatása. V. Az egészség-, sajtó- és rendőrségi ügyek. VI. A kereskedési, közgazdasági és közlekedés ügye; s az erdők fentartására való felügyelet. VII. A Posta és árva ügyek feletti fő felügyelet. VIII. Nemesség igazolása. IX. Az úrbéri ügyek. —

Mindezek és hasonlóké iránti intézkedésekben a magyar kir. helytartó-tanács mint az országgyűlési szentesítvények életbeléptetésére hivatott kormányzó, az ország törvényeihez van kötve; i) épen úgy, mint maga a Felső is legfőbb végrehajtó hatalma gyakorlatában; és ha netán e részről a törvények sértetnének, joga sőt kötelessége a helytartó-tanácsnak ennek ellenében hatályos előterjesztvényeket tenni, k) szükség esetében nádori közbenjáráshoz is folyamodni. l) Mindezek nem használván, e legfelsőbb határozatokat ellenszegülés nélkül végrehajtani köteles.

Személyzete: 22 tanácsos az egyházi, mágnási, és nemesi rendből és több titoknokok. Elnöke a nádor vagy helytartó, m) annak távollétében az országbíró vagy tárnok, vagy ha ez nem lehetne jelen, a rangban utána következő, vagy legidősb világi tanácsos. Székhelye előbb Pozsony volt, utóbb Buda lett. Ehhez járult utóbb az u. n. tanulmányi bizottmány „Studiorum Commissio“ és a könyvvizsgáló hivatal. n)

a) Sz. Istv. D. L. 1. C. 7. b) 1485. 10. — c) 1518. 39.

d) 1542. 30. — 1582. 1. — 1588. 3. — 1608. 10. kor. e. — 1609. 12. e) Pálma Notit. rer. hung. §. 3. 341. l. Bél not. nov. Hung. T. 1. 435 és köv. l. — f) 1723. 97. 98. — 102. t. cz. mint ez érdeemben fő törvények. — g) 1723. 101. — 1741. 11. — 1791. 17. — 1790. 14. h) 1790. 58. i) 1723. 102. — k) 1791. 14. — l) Instructio 1801. 2. §. m) 1723. 97. — 1741. 11. 6. §. és a t. n) Fényes id. munk. I. R. 56. §. Gf. Cziráky 660—670. §§.

161. §.

Fő tartományi-biztosság és a fiumei kormányzék.

A helytartó-tanács alá van rendelve a fő tartományi-biztosság „Commissariat us Provincia lis“ és a „Fiumei Gubernium.“

Az elsőnek gondja az országban fekvő rendes katonaságnak a vármegyékre s városokrai igazságos felosztása, beszállásolása, és a katonai rendszabályzat a) szerinti élelmezése; és a felvigyázat mindazon munkálatokra, mellyek a fő tartományi-biztosság körébe esnek az 1723-i instructio szerint. Eredete egy a helytartó-tanácséval. b) Főnöke a fő tartományi-biztos, ki egyszersmind helytartósági-tanácsos, és törvény szerint c) a mánási rendből neveztetik, a kerületbeli tartományi biztosok s helyetteseik a helytartó-tanács felterjesztése, és a cancellaria kijelölése mellett Ó Felsőge által a nemesi rendből neveztettek. Az egész ország 10. tartomány-biztossági kerületre osztatott fel. d)

A fiumei kormányzék Maria Theresia által — a gubernator elnöklete álati első, és a többi ülnökökből álló testület — politikai tekintetben a magyar királyi helytartó tanács alá van rendelve, de nem egyszersmind a tengeri kereskedési és váltó s kereskedési vágy consularis ügyekre nézve. e)

a) l. fennebb 154. §. b) 1723. 100. c) 1723. 100. d) Fényes id. munkáj. I. R. 56. §. e) Resolutio 1779. April 23-ról fennebb 13. §. Gf. Czir. 671—675. §§.

II. FEJEZET.

Az ország közhatóságai.

162. §.

A közigazgatási hatóságok általában és különösen a vármegyék.

A közhatóságok, illetőleg közigazgatási hatóságok, melyek egyszersmind körükben az igazságszolgáltatást is gyakorolják, és „Jurisdictionok“ törvényhatóságok nevezete alatt és ismeretesek, a végrehajtó hatalom törvényes organumai, régi és intézményeink és a törvények hű őrjei. Tiszteiket magoknak szabadon választják, azokkal egyetemben egy moralis testületet tesznek, köztigyeiket a törvény és hatáskörük szabta korlátok közt igazgatják; és e tekintetben a főkormánysszékekkel szoros közlekedési viszonyban állnak. a) Mint a törvények hű őrjei az azokba netán ütköző felsőbb rendeletek iránt óvasos előterjesztéseket tehetnek, ezek nem sikerülte esetében bár a felsőbb rendeleteket végre hajtani kötelesek, de az országgyűlésen sérelmeik előadási jogát gyakorolták. Helyhatósági szabályokat királyi jóváhagyás mellett alkothatnak; de azok a törvények és törvényes szokásokkal nem ellenkezhetnek.

Illy hatóságok a következők; A vármegyék, szabad. kir. városok, jász és kun kerületek és a hajdú kerületek.

A vármegyében a közigazgatási ügyek a megyét illetőleg a megyei köz- és kis gyűlések által intéztetnek. Ezekről, az ország elejétől fogva fenállott institutiókról „Congregatio“ nevezet alatt már Zsigmond király korában tétetik említés b), mely a tisztviselői karon kívül a megyebeli főpapok, zászlósok, mágnások és nemesek egyeteméből „Universitas“ állott, a men-

nyiben közgyűlés volt; kis gyűlésre azonban s kisebb jelentőségű ügyekre nézve ha halasztást a jövő közgyűlésig nem szenvedtek, csak a leghamarabb kapható és összehívható nemesek, karok [és rendek czime alatt hivattak össze; de ezek jegyzőkönyveik mindenkor a közgyűlés elébe terjesztendőek voltak.

Közgyűlésnek, milyen rendszeren évenként 4 tartatott, — és melyre mindenki szabadon megjelenhetett és a nemesek s hasonlók szavazati joggal is; — tárgyai a legújabb időkig voltak a tisztujítások, c) országgyűlési követek választása főispáni kijelölés nélkül, d) és azok utasításai; a közbizodalmat veszettek visszahívása; — az udvari cancellaria és helytartó-tanács rendeletei és intézvényeinek elfogadása, végrehajtásuk iránti intézkedés, vagy ha ezek törvényben ütköznének, ildomos felírás elhatározása; az évi házi adó megszabása, az adó rovatok és osztályozások meghatározása, az adónak a helységekre egyenként kivetése, és a nemesi-adó ajánlatokra nézve a kulcs meghatározása; a hús árának a királyi városokat sem véve ki, megszabása, e) statutumok alkotása, a rendőrség; — tiszt kara feletti ellenörködés, azok megszámloltatása. f) a fekvő katonaság szállásolása iránt intézkedés, hatalomkar elrendelése, betáblázások; stb. Egy szóval: a közgyűlés a törvény határai közt saját dolgában függetlenül intézkedik, és ebben fekszik az úgynevezett municipalitása, önállósága, mely alkotmányunkban oly hatalmas szerepre van hivatva, ezt az 1848. 16. t. cz. bevezetése is mélyen igazolja, a hol a megyei szerkezet az alkotmányosság védbástyáinak mondatik. — De biróságot — a gyűlés méltóságát illetlen kifejezésekkel sértők elleni rögtöni marasztalást kivéve — nem gyakorolt. — Elnöke volt a fő- vagy az alispánok egyike.

E közgyűléseken az ügyrend szerint mindenké elözt az előbbi közgyűlési határozatok végrehajtásával megbízott tisztviselők jelentéseik vétettek fel, azután a felsőbb rendeletek és más correspondentiák; a kisgyűlések jegyzőkönyvei átnézettek, és hitelesítettek; aztán a többi ügyek,

mikről fennebb szóllottunk. Végre magánosok folyamodásai, és az örök emlékül megtartandó vagy a jogok fenntartására szolgáló okmányok tárgyalása eszközöltetett.

Némely ügynemekre állandó küldöttségek léteztek, mint a gazdasági és árvatigyekben, néha pedig bizonyos ügyekre a közgyűlésből tudósítás kötelességével megbízott köldöttségek, deputatiók nevezettek.

A határozat szavazat többség útján hozatott, a jegyzőkönyvek pedig a főispán útján Ő Felségéhez felterjesztettek. g)

a) l.160. §. — b) 1485. 7. — c) 1723. 56. — 1729. 15. — d) 1625. 62. — 1723. 7. — e) 1715. 79. f) 1723. 63. — g) Gf. Czir. 683—692 §. Változtatása ideiglen az 1848. 16. törvényczikben. Figyelembe jön az 1844. 5. t. cz. a hivatalképességre nézve. — l. Megye rendszer hajdan és most. if. Palugyay Imre 4. köt. 1847.

163. §.

A Főispán hatásköre.

A megyei hatóságnak feje és kormányzója a főispán, a) ki a hatáskörébe eső ügyeket a királyi tekintélynél fogva intézi. E hivatal alkotmányunkkal egykorú, és királyi kinevezéstől függ; és a kinevezett főispánt a kinevezési diploma kézbesítése után a királyi biztos régóta ünnepléses szertartásokkal ülteti be székébe. Esküjét a törvényes forma szerint b) a megye közgyűlésén teszi le, habár örökös is. Az örökös főispánság kiskorúra esvén, helyettes nevezetik a kiskorúság idejére a király által: úgy szinte, ha a főispán elaggott koránál fogva szolgálni nem képes. E hivatal bár életfogytiglani, de a főispán nagy vétség esetében, mely felett határozni a királyt illeti, hivatalától el is mozdítható. c)

Hatáskörét az 1768-i utasítás foglalja magában. Általában pedig a törvény szavai szerint d) minden közpolitikai, és igazságszolgáltatási ügyek fő gondja a főispánra néz.

Az igazságszolgáltatás tekintetében különösen azonfelül, hogy a megyei törvényszéki elnökség joga és köteles-

sége az utasítás szerint ötlet illeti, köteles a főispán gondoskodni, hogy az igazság rendesen és gyorsan kiszolgáltatásuk; és ennél fogva a polgári és büntügyek kimutatását bekvívanni.

A pénztárak és gazdasági ügyek tekintetében felügyel az adó pontos behajtására, a pénztárak hű őrzésére, ennél fogva véletlen pénztári vizsgálatot rendel, és a pénztári kimutatásokat bármikor követelheti.

Végre a közgyűlések határnapját, az ügyek rendét kitűzni, a gyűlésen a tanácskozásbani illedelemre felügyelni, tisztújító széklet, és pedig minden harmadik évben e) tartani, a megürült helyeket ideiglenesen betölteni, szolgabírákat eljárásukból másikba áttenni, jelentéseket bekvívanni, a vétkesek ellen vizsgálatot elrendelni, azokat a szükséghez képest felfüggeszteni, mindannyi a törvény és törvényes szokás által megállapított főispáni jogok s illetőleg kötelességek.

a) 1723. 56. b) Instructio de anno 1768. — c) 1536. 36. — 1538. 27. utósó §. és 1723. 56. 1. §. d) 1723. 56. — e) 1723. 56. 2. §. — A főispánokról l. fennebb : 73. §.

164. §.

Az alispánok.

A megye hatóságánál a főispán után következnek az „a l i s p á n o k“, kik régibb törvényeink szerint a birtokos nemesekből a) voltak választandók. Eredetök egykoru a főispánokkal, mert azoknak segélyeül voltak hivatva. c) Vannak első, és másod alispánok.

Az első alispán a főispán vagy helyettese távollétében a megyei gyűléseken elnököl, a másod alispán pedig az elsőnek mindenben helyettese, a különbség főleg abban áll, hogy az első alispán a tisztújításkor a candidatióból ki nem hagyathatik, d) általában reá néznek a főispán távollétében vagy akadályoztatása esetében a főispánsági gondok. Az alispánok külön hatáskörüik azonban a határjárás, e) reposicio a birtokbóli kivetések eseteiben; és egyéb fontos, a

magánjogúba eső jogaik f), a két alispán a megye teendőit minden megyében hivataluk átvételekor egymás közt gondosan megosztani szokta.

a) 1741. 15. b) 1844. 5. c) 1792. 15. Gr. Cziráky 699. §. d) 1578. 4. e) 1635. 20. — 1802. 23. f) 1802. 22. — 1807. 5. l. bővebben Frank II. r. I. darab 375. §. f) alatt.

165. §.

Szolgabirák és esküdtek. Táblabirák.

Szolgabirák „judices nobilium“ Zsigmond, László, I. Mátyás és II. Ulászló végzeményeiben gyakran előfordulnak, kikről rendeltetik, hogy esküvel köteleztessenek, a) a megyebeli birtokosokból választassanak b) stb.

Minden vármegye több járásokra oszlik, mindegyikben van egy főszolgabiró, és egy vagy több alszolgabiró. Közigazgatási teendőik a megye által közzölt felső parancsoknak, helytartó-tanácsi körlevelek, megyei végzések megküldése a helység előljáróinak, és azoknak végrehajtásairai felügyelet; a nép összeírása, az adónak egyes községekbeni felosztása feletti örökös, a nemesi szabad adózások beszedése, a hidak, utak jókarbantartása, a közegésségi és bátorsági állapotrai felvigyázat, a fekvő katonaság elszállásolása és élelmezése iránti gondoskodás. Ők jelen vannak az adószedő és helységek közti hónaponként történendő adószámvétel „computus“ alkalmával; az ország határain belül utleveleket adhatnak. c)

Minden szolgabirónak van egy esküttársa, a kinek szintén nemesnek kellett lenni. d) Ezek Ulászló I. Decret. 53-dik cikkéből veszik eredetöket, hol rendeltetik: hogy minden vármegyében 12 esküdt táblabiró választassék. Azonban az esküdtek, a tulajdonképi táblabiráktól különböznek. Mert az „esküdtek“ a szolgabirák segédjei, a táblabirák azonban fizetéstelenek, és a főispán által neveztetnek, holott az esküdtek főispáni kijelölésre a tisztujtáskor választatnak. A táblabirák, a mennyiben a megye

törvényszékén biráskodnak, vagy megyei küldöttségekben használatnak, csak napidijakat huznak.

a) 1435. 1. — 1486. 73. — 1492. 33. b) 1454. 15. c) Gróf Czir. 702. §. d) 1498. 15. §. 5. 6. — 1518. 2. Bács — 1593. 7. 1596. 5.

166. §.

Megyei jegyzők, tiszti ügyészek, pénztárnokok, számvevők.

A megyei fő- és aljegyzők tisztje: az előadás a gyűléseken és törvényszékeken, a határozatok feljegyzése, jegyzőkönyvbe vétele, a kiadványok elkészítése; hiteles kiadványok, a megyei levéltár rendbentartása és őrizete, mely célra a levéltárnok és az irattárnok alatt áll.

A tiszti ügyészek, fő- és alügyészek, mint a közkeresetek előmozdítói polgári és bűnvádi ügyekben, azok védelme, hivatalból ügyészkedés szegények és jobbágyok ügyeiben őket illeti; a rabokkali bánásmódra felügyelnek, végre arra is, hogy a király, korona, vagy az illető megye vagy status szabadsága bármikép sérelmet ne szenvedjen.

A „generalis perceptor“ pénztárnok, a pénztár gondját viseli a „particularis“ pénztárnokokkal együtt. Nagyobb biztosság okáért birtokosokból választattak; a) ők és örökösök számadással tartoznak, mire büntetéssel sőt letartóztatással is köteleztethetnek. b) A számadás követelését elmulasztó tiszti-kar mulasztásáért maga felelős. A számadások vizsgálása a számvevő dolga.

A megyei többi hivatalnokok és szolgák még megemlítendőek. Az előbbieket sorába esnek az orvosok, sebészek, bábák, mérnökök, várnagy, biztosok; az utóbbiakhoz a megyehajduk, szolgák, hadnagyok, pandurok stb. külön utasításokkal ellátva.

a) 1567. 7. 1471. 15. — 1723. 56. 4 §.

b) 1554. 20. 1622. 65. — 1647. 39. — 1715. 57. — 1723. 63. 8. és 9 §.

167. §.

A tisztujítás. (Restauratio.)

A vármegyei tisztikart, melyet a fennebbiek szerint a megyei számvevő zár be, maga a megye az ugynevezett „tiszujításon“ választja. a) Némely megyében jegyzői egyénekre nézve kivételként a szokás a kinevezést a főispánnak tulajdonítja. — A választott a hivatal elvállalására 25 márka büntetés és egy évi hivataloskodás alatt szorittatik, b) de aztán 5 éven át hivatalra nem köteleztethetik. c)

A „tiszujítás“ restauratio, régi törvényes szokás szerint ekként történik: átadván a pecsétet, levéltár és pénztár kulcsait az egész tisztikar lelép, aztán főispáni kijelölés útján a választás rendben eszközöltetik. Az első alispánságra a volt első alispánnal együtt, kit kihagyni nem lehet négy, a többi hivatalokra három egyén jelöltetik ki, d) és azokból aztán egy vagy közfelkiáltással, vagy ha a többség nem szembevető, szavazat összeszámitás útján megválasztatik. Előbb minden nemes fejenkint birt szavazati joggal, ha vagy a megyében lakott vagy ott birt; de ezen az 1848. 5. t. cz. az általános képeesség kimondásával változtatott. — A választás megtörténvén, a megválasztottak az esküt nyilván leteszik. e)

a) 1723. 56. 4 §. — 1729. 15. 3 §.

b) 1723. 56. 2 §. — 1729. 15. 3 §.

c) 1435. 2. — 1492. 34. — 1559. 54. — 1435. 2. — 1492. 34.

d) 1723. 56. 2 §. — 1729. 15. 3 §.

e) 1435. 1. — 1486. 73. — 1492. 33. — 1723. 56. 4. §. — 1548. 70. 1 §.

III. FEJEZET.

A királyi városi és egyéb közigazgatósági hatóságok.

168. §.

A királyi városok közigazgatósági hatósága.

Minden kir. város mint fenebb érintettük a) saját hatósággal bír, és közügyeit a belső és külső tanács által igazgatja. A belső tanács áll egy főbiróból, egy polgármesterből, kapitányból, és a város népességéhez képest 4—12 tanácsnokból. A törvényes ügyek a bíró; a politikai és gazdasági ügyek a polgármester által kormányoztatnak, de ez valami fontosat az egész tanács megegyezése és hozzájárulása nélkül nem végezhet. A város kapitánya a rendőrségre, és a tanács végzéseinek végrehajtására ügyel.

A külső tanács a polgárok különböző osztályai-ból alakittatik össze és a népességhez képest 36—125 tagból áll. E testület főnöke, mely maga-magát választja, a népszószóló, és tagjai életidejökre választatnak.

A tisztujítás királyi biztos jelenlétében és kijelölése folytán évenként, vagy minden második harmadik évben, a mint a kiváltság tartja, kir. engedelem mellett tartatik meg. A polgármester, bíró, kapitány, a szószóló és a többi tisztek tisztujítás alá esnek, de a tanácsnokok és polgárok hivatala állandó; a tisztujítás mindenkor királyi megerősítés alá terjesztetik.

Minden tárgy, mi a város privilegiumát, javait, számadásait, jövedelmeit illeti, jóváhagyás végett a belső tanács által a külső tanács elébe terjesztendő. Javai kezelésében azonban a kir. kamarától függ, elany-

nyira, hogy a város ennek jóváhagyása nélkül 50 forintnál többről nem rendelkezhetik. — A külső tanács együtt munkálkodásával választatnak többnyire az országgyűlési követek, s a városi tisztikarból hiányzó egyének és tisztviselők, kik tisztujítás alá esnek.

A város ügyei ellátására a fennebb mondott testületeken és egyéneken kívül szolgálnak még az ügyészek, az urbarialis vagy is telekhivatal főnökével a telekbiróval, alkapitány, adó-, és házi-, valamint gazdálkodási pénztárnokok, kamarás, alkamarás, árva-hivatal; egyéb tisztügyi segéd, irodai és szolgálati személyzet. A legfőbb felügyeleti jog azonban Ő Felségét illeti.

Azonban a szabad kir. városok sorsán az 1848. évi 23. t. cz. által tetemes változások szándékoltattak, melyek a következők.

A város mint önálló köztörvényhatóság, közdolgait törvényes felsőbb felügyelés alatt, minden más törvényhatóságtól függetlenül a köztörvény szerint igazgatja. 1. §.

Személyes és bűnvádi keresetekre, és szolgálati vétségeikre nézve minden a város határában létező egyének és javak, kivéve a megyék székházait és a valóságos katonákat, a városnak mint törvényhatóságnak alá vannak vetve. 2. §.

Az alatt még a városok rendezése iránt a törvény intézkedik: következők határozatnak meg.

a) A városok felosztása:

A 12,000 lakosnál kevesebbel biró városok kis városoknak, melyekben 12,000 lakosnál több, de 30,000 lakosnál kevesebb van, közép városoknak, és melyekben 30,000 lakosnál több vagy 40,000 lakosnál több nagy városoknak neveztetnek. 4. §.

b) Tisztujításokról. Választók.

A városnak a nőkön kívül teljes koru, sem gyámi sem atyai sem gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenység, csempészkedés, rablás, és gyujtogatás miatt fenyíték

alatt nem lévő tagjai, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül, a következő feltételek alatt: ha

a) A város határához tartozó és a telekkönyvben tulajdon vagy egyszeresmind hitveseik nevére is különleg beírt oly házat, vagy telket egy év óta birnak, melynek értéke kis városban 300 — közép városban 700 — nagy városban 1000, különösen Pest városában 2000 pengő forint, vagy

b) A város határában mint kézművesek, bejegyzett kereskedők, gyárosok egy év óta telepedve vannak, tulajdonon műhelylyel, vagy kereskedési teleppel vagy gyárral birnak, és ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

c) Tűdörök, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós-társaság tagjai, kik a városban egy év óta telepedve vannak, és kis városban 40 — közép városban 60 — nagy városban 80 — Pest városban 100 pengő forint házbért fizetnek.

d) Ezeken felül mindazok, kik a város kebelében két év óta telepedve vannak, és kis városban 200 — közép városban 400 — nagy városban 600 — Pest városában 800 pengő forint biztos jövedelmet, keresetök vagy tőkeértékük után kimutatni képesek.

e) Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fenebbi pontokban leírt képességgel nem birnak is. — 6. §.

A 6. §. a) pontjában kiszabott birtokolási idő nem kívántatik meg azon esetben, ha valaki a képesítő ingatlanak birtokába örökség útján jut. 7. §.

A választási jogot senkitől, ki a 6. §-ban leírt képességgel bir, megtagadni vagy elvenni, semmi szín alatt nem lehet. 8. §.

A 6-dik §-ban körülírt képességgel bíró választók a tisztviselőket és városi képviselői-testület tagjait fogják választani a tisztújító-széken. 9. §.

A választási jogot gyakorolni csak személyesen lehet. 10. §.

c) A tisztujítás megtartásáról.

A polgármester illetőleg bíró, egybegyűjti közös és nyilvános ülésben az eddigi tanácsot és választott polgárságot; itt a tisztujító-székre a gyűlés tagjai által elnök, egyszersmind küldöttségek választatnak a választók összeírása végett, és intézkedések tételnek az összeírási eljárás végrehajtása és a választás helye s ideje körül.

A választás napján a választott elnök előlülése alatt szintén nyilvános ülés tartatik, melyben küldöttségek választatnak a gyűlés tagjai által a szavazatok összeszedésére és a kijelölés feletti intézkedésre, titkos szavazás által, legalább tíz tagból az összeírt választók közül alakítandók. E gyűlésen a tisztikar és választott polgárság tagjai eddig viselt hivatalaikról lemondanak, a választási elnök pedig a választás idejére kapitányt, tiszti ügyészt és jegyzőt helyettesít. 11—14. §§.

A tiszti-kar választásáról.

A tisztviselők közül a polgármester, főbíró, főkapitány és alkaptányok, tanácsbeliek, jegyzők, tiszti ügyészek, levéltárnok, telekbíró, számvevő, tiszti főorvos, fősebész és főmérnök megválasztatnak. A választás kijelölés mellett, a kijelölés a kijelölő választmány által a választási elnök közbejöttével történik. 15. §.

Az eddigi életfogytiglani hivatalnokok fizetésüket életük fogytáig megtartják; ellenben, hogy ha a jelen törvény szerint tartandó tisztujítás alkalmával vagy az eddig viselt, vagy magasabb hivatalra megválasztatnak, a választást elfogadni kötelesek, különben nyugpénzöket elvesztik, valamint akkor is, ha fenyejtő közkereset útján bármikor valamely büntény miatt elmarasztaltatnak. 16. §.

A számadással tartozó hivatalnokok a városi törvényhatóság részletes rendezéséig meghagyatnak, és a tanács felelőssége alá helyeztetnek, melynek joga lészen hanyagság vagy visszaélés esetében a számadókat azonnal is el-

mozdithatni, le is tartóztatni, és bünperbe idéztetni, helyöket ideiglenesen betölteni, és általában a pénztárak biztosítása iránt minden szükséges intézkedéseket megtenni. 17. §.

Képviselők választása.

A képviselő testület tagjai kijelelés nélkül választatnak.

A választás eszközlése, a városnak e célra kerületekrei felosztása, a szavazatok összeszedése és minden egyéb választás körül előfordulható teendők iránt azon közös gyűlésben tétetik intézkedés, melyben a választók összeírása határozatik el. 18. 19. §.

A törvény további intézkedéséig képviselőül a város bármely telepedett lakosa törvényesen bevett valláskülönbség nélkül, megválasztható. 20. §.

A képviselő testület kis városokban legalább 30, közép városokban legalább 82, nagy városokban legalább 157 tagból áll. 21. §.

A képviselők száma a legkisebb számon fölül az állandó lakosok számához képest következőleg emelkedik:

a) Kis városban az első 150 számon felül minden 400 lakos után az első 30 képviselőhöz adatik egy képviselő.

b) Közép városokban az első 1200 számon fölül minden 800 lakos után az első 82 képviselőhöz adatik egy képviselő.

c) Nagy városokban az első 30,000 számon felül minden 800 lakos után az első 157 képviselőhöz adatik egy képviselő. 22. §.

A képviselők a közgyűlésekben személyenkint tanácskozási joggal és határozó szavazattal birnak, 23. §. és minden választásokra a szavazás a választók által titkosan történik. 24. §.

A tanács és közgyűlésekről.

A tanács a törvény részletes intézkedéséig azon hatósággal ruháztatik fel, melylyel a megyei kis gyűlések bir-

nak, — a közgyűlés pedig a megyei közgyűlésekével, ki-
véve a be- és kitáblázásokat, továbbá a szoros értelem-
beni bírói eljárási és bírói zárkérdéseket.

Ülései mind a közgyűlésnek mind a tanácsnak nyilván-
osak. A csendet fentartani az elnök kötelessége és e rész-
ben különösen e célból a tanács által választandó csend-
tiszték alatt a nemzetőrség ügyel.

Az állandó szakbizottmányok hatósága, milyenek az
árvai, gazdasági, szépítési és egyéb bizottmányok, megtar-
tatik; a bizottmányok közvetlenül a tanácscsal, a tanács ál-
tal pedig a közgyűléssel állnak összefüggésben. 25—28. §.

A közgyűlés áll: a városi tisztviselőkből együtt-
véve; — elnöke a polgármester, vagy akadályozása eseté-
ben a legidősb tanácsbeli. Határozat hozatalára pedig kis
városokban legalább 20 — közép városokban legalább 40
tag együttléte szükséges. 29. §.

Közgyűlést tartani kell minden hónapban legalább
egyszer, lehet ezenkívül többször is, valahányszor ezt vagy
a közgyűlés előre megrendeli, vagy a tanács s illetőleg
polgármester sürgető körülmények miatt szükségesnek
tartja.

169. §.

A közigazgatás a szabad kerületekben, köz-
ségekben.

Azokon felül miket fenebb a szabad kerületekre a)
nézve elmondottunk, azoknak mint körükben közigazgató-
sági hatóságoknak ebbéli hatásköre iránt alig van, mi itt
tűzetesen megemlített volna, és a szabad királyi váro-
sokkali hasonlatosságból könnyen kivehető.

Ugyan ez áll a nagyobb kisebb mezővárosokra,
melyek a mennyiben kiváltságosak, annyiban kiváltsága-
iknál fogva különböznek azoktól, melyek ilyenekkel nem
birnak, és ezeknek szerkezetök ismét az egyéb községe-
kéhez hasonló, melyek megyei s illetőleg szolgabírói igaz-
gatás alatt állnak. b)

A községekre nézve még megjegyztetik, hogy ezek vagy olyanok, melyek rendezett tanácsccsal vagy is első bírósági hatóságúval birnak, vagy nem. c)

A községi választásokra nézve az előbbi modortól eltérőleg az 1848. évi 24. törv. czikk rendeli: hogy

A szabad kir. városokról ideiglenesen rendelkező 23-ik törv. czikk, mennyiben a választásokról és képviselők-ről szól, a szepesi XVI. városokra és azon községekre is kiterjesztetik, melyek első bírósági hatósággal ellátott rendezett tanácsccsal vagy már birnak, vagy ennekutána fognak a megyék meghalgtása mellett a ministerium javaslatára ő felsége s illetőleg a kir. helytartó által felruháztatni.

A rendezett első bírósági hatóságú községeknek közigazgatási állása a törvény további rendeleteig megtartott az akkori állapotában.

Az első bírósági hatóságú rendezett tanácsccsal el nem látott községekben az előljárók választása iránti ideiglenes intézkedés a megyékre bízott.

a) l. fennebb 78 — 81 §§-okat.

b) l. 85. §. A községek belső igazgatásáról l. 183²/₆ IX. t. cz. — 1840. VII. t. cz. 10. 11. §. — A különbséget a rendezett, és nem rendezett tanácsccsal bíró községek közt illetőségi tekintetben az 183²/₆ XX. t. cz. 3. 4. §. 1840 IX. t. cz. 6. §-a, végre az 1840. XXII. t. cz. alapítá meg; és ily esetekben a főlebbvitel a megyére ment, más esetekben ha csak kiváltságos községek nem voltak, a főlebbvitel az illető uri székekre történt. — A földesuri hatóság azonban az 1848. VIII. t. cz. 4. §-a által megszüntetvén, az előbb oda tartozott ügyekről az 1848. XI. t. cz. intézkedik. — A katonai szabad községekről. l. Fényes id. munk. I. R. 59. §. — l. 1848. 5. t. cz. 55. §.

IV. FEJEZET.

A közigazgatási intézetek.

170. §.

A magyar kir. udvari kamara.

A kir. kincstár, és a közjövödelmek felügyelete országunk első zsengejében a tárnokmesterre, utóbb külön kir.

kincstárnokra „Thesaurarius regius“ vala bizva; a ki is a főpapokból nevezetvén, a bécsi békekötés által azonban e hivatal született magyarra s világira bizandónak kijelentett a) és oldalához több tagok rendeltettek az ügyek elintézése tekintetéből. Innét történt, hogy a kincstári hivatal kormányzékké lett, magyar kir. udvari kamara „Camera Regia Hungarico aulica“ czim alatt, és főnöke „Camerae Praefectus“ később „Camerae Praeses“ czimet nyert. b)

Legujabb szerkezete: a kamara elnökön vagy alnökön kívül több tanácsosokból „Consilarii“ titkokokból, és fogalmazókból állott; azonfelül a számvevői hivatalból. Megemlítendő a nagy levéltár, melyben a kir. kincset „Fiscus“ illető okiratok, és a kihalt családok czimereik is tartatnak. — Székhelye Buda.

E kormányzék minden más belkormányzésekétől független, és egyenesen a bécsi udvari kamarával áll közlekedésben, c) minélfogva az ezuton hozzá küldött intézvények, parancsok, királyi aláírással d) adatnak ki.

A magyar kir. udvari kamara felügyel a királyi és közjvedelmekre, az adót kivéve; a kamarai, koronai és egyéb kir. ügyészi javakra, a megürült egyházi és 1807 óta a bányai javakra; továbbá a díjából, harminczad, só és pósta jövedelmekre, a bányaiakat kivéve. Ide esik a kir. városok pártfogása is gazdálkodási tekintetben III. Károly kora óta, és a netáni hiányok pótlása tekintetéből Ő Felsege engedelmével biztosok kiküldése. e) De a közgazgatási és törvénykezési ügyekhez nincs köze, f) kivéve az elkobzási ügyeket.

Alája vannak rendelve több kamarai hatóságok az országban szétszotva, ilyenek a temesi, mármarosai, XVI. szepesi városok, kassai, zágrábi és zombori kamarai igazgatóságok, az ó-budai és visegrádi, diósgyőri és tokaji, hradeki és likavai, unghvári főnökségek és a nagyváradi kir. igazgatósági ügyviselőség, mellyek egyik vagy másik igazgatóságnak alárendelve nem lévén, egyenesen a magyar udvari kamarától függnék. g)

A kamarai igazgatás alá tartozó javakra nézve ugyan azon jogai és terhei vannak a kamarának, mellyek a magánosoknak a köztörvény szerint. Ennélfogva a királyi ügyész minden cselekvő és szenvedő jogügyeiben a közönseges törvény alá esik, de vannak némi kiváltságai is. h) Az illető közigazgatási törvényhatóság intézkedései a kameralis javakra is kiterjednek i) a kamarai tisztek az ország törvényei alá tartoznak. k) Mindezeokról a magán jog bőven intézkedik.

a) 1606. 5. és több más törvények. b) Bővebben gf.Cziráky 717 §. — c) 1608. 5. kor. e. — 1715. 18. — 1723. 16. — 1741. 14. — d) 1741. 14. e) 1715. 36. f) 1622. 25. — 1659. 46. 1681. 37. — g) Fényes id munkáj. I. R. 73. §. h) Frank közig. törvénye II. R. 538. §. 1741. 23. i) 1723. 63. 7. §. — k) 1715. 44.

171. §.

A bányászati, pénzügyi, só és harminczadi igazgatóság.

A bányászati és pénzügyi (monetaria) kormányzás történetünk harmadik korszakából veszi eredetét, noha már I. Károly idejében Körmöczön úgy nevezett pénzügyi főnök „Praefectus monetaris“ volt, és azokra ügyelt, kik a pénzt a verdékből összeszedték. — Ezt követte az u. n. Comes Camerarum „Kamara Grófja“ és a német elnevezés után a fő Kammergraf. Ez főnöke a Selmeczi bánya igazgatóságnak, melléje több tanácsosok rendélék. Alatta áll a két alsó kamara, egyik Körmöczön másik Beszterczebányán; és a különbféle bányászati bányatermék beváltó, erdőszeti, pénzverdei személyzetek és hivatalok.

Felső Magyarországhban hasonló tekintéllyel áll a szomolnoki és a nagybányai Inspectoratus és a bánátban az oraviczai hasonló szerkezet és személyzettel. Mindezek a rendeleteket a bécsi udvari kamarától veszik.

A só és harminczadi jövedelmeket kezellő és

különálló felügyelőségek helyett 1846-ban a kormány 11. új kerületi felügyelőségeket állított fel, melyek a kir. kamarától függnék. a)

a) l. Fényes id. munkáj. I. R. 73. §. — Gf. Cziráky. 723—725. §.

V. FEJEZET.

Igazságszolgáltatási intézetek.

172. §.

A királyi kuria.

A királyi kuria vagy is kir. udvari főtörvényszolgáltatási intézet magában foglalja a hét személyes és a királyi táblát és 1840. óta a) a váltó feltörvényszéket, mint külön önállású osztályt, közös levéltárral, és alárendelt hivatalokkal, de külön iktatókkal és segédjeikkel. Fontosabb bírósági ügyeken kívüli tárgyakban mind a három osztály p. o. ha legfelsőbb helyről vélemény kívántatik, összeül; és a közös királyi parancsolatok szinte az egész kuriához intéztetnek. A két külön osztályok ítéletei az ügy nevezett kissebb cancellariából, mely a kir. tábla elnökénél van, a király nevében birói pecsét alatt adatnak ki.

A „nagy méltóságú hétszemélyes tábla,“ melynek mint neve is mutatja, régenten 7. tagja volt, b) utóbbi időben a váltófeltörvényszékieket kivéve 23 tagból állott, öt a főpapokból, köztük a primás; 9. a mágnási rendből köztük a nádor, az országbiró és a főtárnok mester, és kilencz a köznemesi rendből. c) Elölülő a nádor és egyszersmind kir. helytartó, d) többnyire az ország bírója, e) és midőn ezek jelen nem lehetnek az ország bárói közül más birói tag, különös kir. felhatalmazás mellett. Az ítélet érvényességére 11 biró jelenléte szükségeltetik. f) Ha en-

nyi nem volna, pótolthatik a bntügyi, házassági és ügyé-
szi perekben a két tábla elnökei által a szám, de csak 2.
egyénig. Ez az ország legfőbb ítélőszéke, és illetősége csu-
pán főlebbviteli; és onnét további főlebbvitelnek nincs
helye. g)

A „tekintetes királyi tábla“ melynek elől-
ülője a kir. személynök, mint a királyi szemé-
lyes jelenlétnek törvényszékekeni helytar-
tója, („personalis praesentiae Regiae in ju-
diciis locumtenens.“) h) Tagjai számra 31-en és
ugyan kettő az egyházi, és kettő a világi főrendből, továbbá
a nádor és országbíró helyettesei, négy ítélő mester, a kir.
ügyek igazgatója, 18 táblabíró, közöttük kettő kiket a pri-
más nevez; i) és tizenketten a régi szám felett; végre a
bányaperek előadója, ki egyszersmint kir. udv. kincstári
tanácsos. Érvényes ítélet hozásra 9 tag jelenléte szüksé-
ges. k) — Ujabb törvények szerint a számos felebbvitt
pereket két tanácsban vizsgálta, melyekhez az elnök minden
törvény folyam kezdetén a tagokat kinevezé. l) Különben
első bíróságú és főlebbviteli törvényszék volt egy-
szersmind.

A „tekintetes királyi váltó feltörvény-
szék“ mint külön álló osztály egy elnökből és hat bíró-
ból vala szervezve, megszorításukat Ó Felsége a szük-
séghez képest kilátásba helyezte. Ítélethozásra az elnökkel
együtt öt tag szükségeltetett. — Alhivatalai szinte elkülö-
nitve: a tanács-jegyző, iktató, kiadó, irnokok, és a szüksé-
ges számú szolgálk. m)

a) A régibb igazságszolgáltatás történeti vázlatát l. Gf. Czi-
ráky 726—729 §§-okban. 1840. 15. II. R. 6. §. — b) t. i. a nádor
vagy kir. helytartó 3. főpappal és 3. mágnással. — 1582. 4. 5. —
1625. 51. — 1635. 14. — 1655. 51. régebben maga a király egy-
házi és világi főurakkal p. o. 1222 l. 1492, 42. 4. 6. §. — 1500.
7. — c) 1723. 24. — 1741. 24. — d) 1723. 24. e) 1723. 24. §. 4.
f) 1723. 24. 3. §. g) 1791. 12. h) 1751. 5. — 1765. 5. i) 1557. 13.
— 1567. 26. k) 1723. 25. — 1792. 16. 3 §. l) 1836. 45. 1 §. —
1807. 9. 1 §. m) 1840. 15. §. 6. — 1840. 15. 13. §. (II. Rész.)

173. §.

A báni tábla. — Kerületi táblák; és első bíróságú váltótörvényszékek.

A „tekintetes báni ítélő tábla“ mely némi kivételekkel Tót- és Horvát-országban a magyarországi kir. táblával hasonló tekintélyű: áll a bánból mint elnökből, egy egyházi, két világi főrendü tagból, és hat nemesből, köztük az al-bán, ítélőmester, kit az összes rendek országgyűlésen választanak, és egy számfeletti tagból. a) E szervezetét VI. Károlytól nyerte b) Illetősége a bán kormányszata alatti részekre és ügyekre terjed, mellyek a kir. táblaiakkal hasonló természetűek. Régente a báni táblától a főlebbvitel a kir. táblára történt, innét a hétszemélyes táblára, c) de utóbb onnét egyenesen a hétszemélyes táblára történt a főlebbezés. d)

A kerületi ítélő táblák VI. Károly által az ítélőmesteri székek helyébe állítottak fel az ország négy kerületeire nézve, és szervezetük s illetőségek valamint székhelyök is meghatározott. e) Állnak elnökből, és 6. vagy több ülnökökből, van előadó jegyzőjük: ítélet hozásra legalább 3. ülnök, az elnök vagy helyettesével kivántatik. Ezekhez hasonló a zágrábi kerületi tábla, azon különbséggel, hogy ettől a báni táblára és tovább, az előbbiektől pedig a királyi és illetőleg hétszemélyes táblára történik felebbezés. f)

Az első bíróságú váltó és kereskedelmi törvényszékek mint illetőségük körében első bíróságúak az 1840. 15. t. cikk által állítottak fel. Ezek számra heten voltak, mindegyikök bizonyos számú megyét foglalt magában a törvényszabta felosztás szerint. g) Állnak egy elnökből, két bíróból és az előbbiekkal egyenlő szavazatú kereskedői ülnökből; a pesti váltótörvényszékhez azonban vidékének szélesebb terjedelme miatt az elnökön kívül négy kereskedői tag és hat törvénytudótag választandó, kik két, szükség esetében pedig három tanácsban is bíraskodhassanak. Ítélethozásra mindenütt legalább 3. tag szükségeltetik, de a bírácoknak mindig több

számmal kell lenni mint a kereskedői ülnököknek. h) Az elnök, rendes bírák, és jegyző örökös hivatalok i) és királyi kinevezéstől függők, a kereskedői ülnökök az illető város kereskedői közül, magok közül mindég 3. évre választandók. A főlebbvitel innét a váltófeltörvényisékre és onnét a hétszemélyes táblára történik. k)

a) 1723. 27. — 1807. 9. 2. 3 §. — 1715. 121. 123. — 1729. 89. b) 1723. 27. — c) 1723. 27. — d) 1807. 9. — e) 1723. 30. — 1723. 31. 1—4 §. 1715. 28. — 1723. 30. 34. 2 §. — 1723. 31. 7. 8 §. — 1729. 44. — 1807. 9. 4. 5. §. — f) 1729. 31. — g) 1840. 15. II. R. I. fej. 1. 2. §. h) u. o. 5. §. i) u. 9. 10. 11. §§. k) u. o. 3. §.

174. §.

Megyei bíróságok, törvényszék.

A megyei bíróságok: a megyei törvényszék, (Sedria) alispáni, és szolgabirói bíróság.

A megyei törvényszék „Sedria“ a fő, vagy alispán a) meghívása következtében tartatik, előlülője az alispán, bírái 4 táblabírák, szolgabírák és esküdtek. b) Ez majd első bírósági, majd főlebbviteli hatáskörrel birt. Az előadást a jegyzők tellyesítik.

Sokféle ügyekben pedig az alispán szolgabiró és esküdttel; valamint a szolgabiró esküdttel együtt ítél, de mindenkor mint első bíróság. c)

a) Verb. III. R. 6. 7. — 1722. 5. — 1492. 53. — 1613. 23. 17. §. b) 1613. 23. 17. — 1613. 24. — 1729. 35. — c) 1729. 35.

175. §.

Városi bíróság. — Bányabíróságok.

Szabad királyi városokban bíróság a városi tanács, a városban lakó személyekre — kivéve a törvény szerint kiveendőket, a) — és vagyona nézve.

Főlebbvitel tekintetében a mint a szabad kir. városok tárnokiak a tárnoki székre, a mennyiben sze-

mélynökiek, a személynöki székre történt, azon különbséggel, hogy ez utóbbiktól további föllebbvitelnek helye nem vala, a tárnoki széktől azonban az ügyek 300 fton túl a hétszemélyestáblára vitettek föllebb. A tárnokszék elnöke a tárnok, vagy altárnok, és a városok meghívottjai, kik az illető városoktól küldetnek; a személynökié pedig a kir. személynök, hasonló ülnökökkel mint a tárnokira nézve mondtuk. — Azonban a protestansok váló perciben és fenyítő ügyekben a kir. és hétszemélyes táblára történt.

A bánya bíróságot a 18 helyettes bánya székek, és a 4. kerület szerint c) ugyan annyi kerületi bánya törvényszékek gyakorolták; az ügyek a kir. curiára vitettek fellyebb. d)

a) 1635. 21. 2. §. b) Verb. III. 10. — 1635. 21. 75. — 1659. 53. — 1681. 41. 3. §. — 1647. 78. — 1723. 74. c) 1609. 29. — 1622. 33. d) Jurjevich Jus mont. L. 4. C. 1. p. 175 és köv.

176. §.

Szabad kerületek, és egyéb helységek bírósága.

A szabad kerületek bíróságai:

1) A Jász és Kun törvényszékek. A jászoknál és kunoknál minden helységben van egy törvényszék, mely azon helység lakosai ellen, vagy abban a határban fekvő földek iránt indított perekben a legelső bíró. A föllebbvitel innen a kerületi kapitányi, majd pedig a három kerületi törvényszékre, végre a nádor elébe történik, mint örökös grófjuk és bírájuk elébe. Fenyítő ügyekben első bíróság a hármass kerületi, honnan szinte a nádori székre megy a föllebbvitel. a)

2) A hajdú városi székek a fennebbiekhez hasonlóak a 6. hajdú városokban, csak hogy ezek pereiket a kerületi törvényszékre és innét a királyi curiára viszik fellebb.

3. A XVI. Szepesi városok törvényszékei. A helység törvényszékeitől mint első bíróságtól a polgári perek az administratori, innét pedig a kir. személynöki

székre tartoztak. A fenyítő perek azonban a kertület székeitől a kir. és hétszemélyes táblára mentek.

4) A nádori szék. Ez a jászok és kunok főlebbvitt pereiken kívül ítelt még a vármegyék közt fenforgó és a gyakorlaton alapított határ, vagy visszahelyeztetési perekben.

5) A turopolyai nemesek első bírósága az illető magistratus, a főlebbviteli a zágrábi megyei törvényszék, innét a báni tábla.

A kir. egyetem tanácsa ítél az egyetem polgárjai fenyítő-ügyeiben.

a) Fényes id. munk. 98. §.

177. §.

Az uri törvényszékek.

Az uri törvényszékek ítéltek a földesur és jobbágy közötti, valamint másoknak a jobbágyok elleni pereiket, kivéve, ha a jobbágyok rendezett tanácsu községben laktak a). Első esetben sem ő maga sem tisztje az uriszéken mint előlülő vagy bíró jelen nem lehetett b), hanem előlülőnek más valakit a megyei táblabírák sorából kelle venni, két meghívott és már felesküdt, vagy ez alkalommal fölesketendő bírákkal, kik aztán azon pert a megyénél főlebbvitel útján nem vizsgálhatták. Jelen volt azonfelül ezen uriszéken a törvényes bizonyság „legale testimonium,” vagyis szolgabíró esküdtjével, és a megyei tiszt ügyésznek szinte ellenörködés végett jelen kellett lenni.

Ha pedig a kérdés jobbágyok ellen sorsosaik vagy mások általi keresetre nézve forgott fenn, akkor a földesur maga vagy tisztje elnökösködött, törvényes bizonyságul jelen vala a szolgabíró esküdtjével, bírák voltak 2 megyei táblabírák és tisztviselők. Előladók ily esetekben az ügyészek. — Az első rendű vagy is urbéri ügyek, valamint a polgári és fenyítő ügyek ha t. i. a földesur pallos joggal birt, főlebbvitel útján a megyei törvényszékekre mentek, az urbérik innét a helytartó-tanácsához, a többiek pedig a

királyi curiára a körülmények szerint. — Eltöröltettek az 1848-dik 11-dik törvénycikk által.

a) l. fennebb 169. §.

b) 1836. 10. — bővebben Frank id. munk. 378. §. — Phaler Jus. Georg. sect. II. c. 1. 29. §.

178. §.

Tenger melléki törvényszékek.

Fiume városa-, kerülete, és a magyar tengermellék lakóinak polgári ügyeik, a váltó és kereskedésből eredetteket, és a consularatusiakat kivéve, újabb törvény szerint a) első bíróságilag a helybeli bíróság elébe vitettek; innét a felelbbvitel a kapitányi székre tovább pedig a hétszemélyes táblára történt. A bűnvádi ügyek mindig a kapitányi szék előtt kezeltettek, onnét aztán az ügy minémiségéhez képest a kir. kuriát is megjárták.

a) 1836. 19.

179. §.

Egyházi törvényszékek.

Az egyházi törvényszékek elnöke a püspök, a) vagy annak helyettese. b) Közönségesen „consistorium“ „szent szék“ nevezet alatt ismertetnek, innét a felelbbvitel a metropolitai székre, innét a primáshoz végre a római pápához megyen, a ki azonban bíról hazai püspököt, rendszerint a legöregebbet szokta kijelölni, mivel a panaszokat az országból Rómába kivinni fejvesztés alatt tiltva van. c) Azonban a kalocsai érsektől nem a primási székre, hanem egyenesen Rómába megy a felelbbvitel; eredménye az mi fennebb megjegyeztetett.

a) Paul. Klosz. praxis seu forma Proc. fori spirit.

b) 1638. 31.

c) 1471. 19. — 1492. 45. — 1498. 63.

d) 1471. 19.

VI. FEJEZET.

Az új kormányzási rendszer.

180. §.

A független magyar felelős ministeriumról.

A végrehajtó felségi hatalom gyakorlatára előbbi törvényeink szerint hivatva volt kormányzások, egyesek és törvényhatóságok, valamint egyéb intézetek elősorolásánál az 1848. évi 3-dik törvényczikkely által elrendelt változtatásokat csak itt ott érintvén, czélszerűbbnek véltem e törvényt a mint van itt előadni, ebből előbbi kormányzati öszszervezetünkönki lényeges öszzpontosító szellemü változtatás a) könnyen megérthető. Ugyan is az imént idézett törvényczikk következőleg szöll:

3. §. Ő felsége, s az ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolják, s bármely rendeleteik, parancsolataik, hátározataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székerő ministerek egyike által is aláíratnak.

4. §. A ministeriumnak mindegyik tagja mindennemü hivatalos eljárásáért felelős.

5. §. A ministerium székhelye Buda-Pest.

6. §. Mindazon tárgyakban melyek eddig a m. k. udvari cancelláriának, a kir. helytartó tanácsnak, s a k. kincstárnak, ide értve a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakban ő felsége a végrehajtó-hatalmat ezentul kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.

7. §. Az érsekek, püspökök, prépostok és apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogainak gyakorlata, a nemességnek, czimeknek és rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen ő felségét illeti.

8. §. A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket szintugy ő felsége fogja a 13. §. szerint folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.

9. §. Azon tárgyak, melyek a 6-ik §-ban említett kormány-testületek által végelhatározás végett ő felségéhez szoktak fölterjesztetni, kivéve a 7. és 8. §-ban kijelölteket, ő felségének az országbóli távollétében a ministerium által a nádor s királyi helytartó elhatározása alá terjesztendők.

10. §. A ministerium áll egy elnökből, és ha ez maga tárczát nem vállal, kivüle még 8 ministerből.

11. §. A ministerelnököt ő felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó ő felségének jóváhagyásával nevezi.

12. §. Ministertársait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.

13. §. A ministerek egyike folyvást ő felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.

14. §. A ministeriumnak, azon tagján kívül, mely a felség személye körül a 13. §-ban említett ügyekre ügyelend, következő osztályai lesznek :

- a) Béliügyek.
- b) Országos pénzügy.
- c) Közmunka kereskedési és eszközök, hajózás.
- d) Földmivelés, ipar és kereskedés.
- e) Vallás és közoktatás.
- f) Igazságszolgáltatás és kegyelem; és
- g) Honvédelem osztályai.

15. §. Mindegyik osztálynak, valamint az ahhoz tar-

tozó és az illető osztályfőnökök vezérlete alatt állandó hivatalos személyzetnek élén külön minister áll.

16. §. A kebelbeni ügykezelés módját a ministerium maga határozandja meg.

17. §. Az összes ministerium tanácsülésében midőn ő felsége vagy a nádor királyi helytartó abban jelen nincs, a ministerelnök elnököl, ki e tanácsot midőn szükségesnek látja, mindenkor összehívhatja.

18. §. Mindegyik minister azon rendeletért, melyet aláír, felelőséggel tartozik.

19. §. Az ország közügyei felett ő felsége vagy a nádor s királyi helytartó vagy a ministerelnök elnöklése alatt tartandó értekezés végett Buda-Pesten állandó álladalmi tanács állittatik fel, mely a legközelebbi országgyűlésen fog állandóan elrendeztetni.

20. §. Az ő felsége személye körül leendő minister mellé a kivántató hivatali személyzettel két álladalmi tanácsos rendeltetik, kik jelenleg a magyar kir. udv. cancellaria előadó tanácsosai közül fognak az illető minister előterjesztésére neveztetni.

21. §. A 7. §-ban említett, s egyenesen ő felségének fentartott tárgyakat a személye mellé rendelt felelős magyar minister fogja a mellette lévő álladalmi tanácsnokokkal és személyzettel kezelni.

22. §. A magyar kir. udvari cancellaria többi előadó tanácsosai a 17. §-ban említett álladalmi tanácsba fognak áttétetni.

23. §. A magyar királyi helytartó-tanács, s az udvari kincstár az illető ministeri osztályok között az álladalmi tanács alakításánál is személyben tartandó 1791. 58. törv. czikkre való figyelemmel felosztatnak.

24. §. A 6-dik §-ban körülirt kormánytestületeknek előlülő tagjai a 19. §-ban említett álladalmi-tanácsban foglalnak helyet, s ott a felség, a nádor királyi helytartó vagy ministerek távollétében elnökölnek.

25. §. A 6-dik §-ban említett kormánytestületeknek minden hivatalnokai és szolgálói, s így nem csak azok, kik újabb alkalmazást nyernek, hanem addig mig másképen

fognak alkalmaztathatni, azok is kik a fenebb említett ministeri osztályokban el nem helyeztetnek, jelenlegi fizetésöket egészen megtartandják.

26. §. Az ország minden törvényhatóságainak eddigi törvényes hatósága ezentul is teljes épségében fentartandó.

27. §. A törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállásukban a törvény további rendeleteig eddigi szerkezetökben fentartandók.

28. §. A ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál ülésel birnak, s nyilatkozni kívánván, meghalgtandók.

29. §. A ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál annak kívánatára megjelenni s megkivántató felvilágosításokat előadni tartoznak.

30. §. A ministerek hivatalos irataikat az országgyűlés mindegyik táblájának kívánatára magának a táblának, vagy a tábla által kinevezett küldöttségnek megvisgálása alá bocsátani kötelesek.

31. §. A ministerek az országgyűlésen szavazattal csak azon esetben birnak, ha a felső táblának törvény szerint tagjai, vagy követtil az alsó táblához megválasztatnak.

32. §. A ministerek feleletre vonathatnak :

a) Minden oly tettért avagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztositékait, a fenálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti, s hivatalos minőségükben követtetik el, vagy illetőleg adatik ki.

b) A kezeikre bizott pénz s egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért.

c) A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a meny nyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bizott végrehajtási eszközökkel elhárithatók valának.

33. §. A ministereknek vád alá helyeztetését az alsó tábla szavazatainak átalános többségével rendeli el.

34. §. A biráskodást a felső-tábla által, saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság nyilvános eljárás mellett gyakorlandja, és a büntetést a vétséghez aránylag határozandja meg.

Választatik pedig összesen 36 tag, kik közül azonban tizenkettőt az alsó-tábla által a vádpör elévitelére kiküldött biztosok, tizenkettőt pedig a vád alá vont ministerek vehetnek vissza. Az ekként alakított, és tizenkét személyből álló bíróság fog fölöttök ítéletet mondani.

35. §. Az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében gyakorolható.

36. §. Hivatalos minőségükön kívül elkövetett egyéb vétségökre nézve a ministerek a köztörvény alatt állanak.

37. §. A ministerium az országjövödelmeinek, és szükségéinek kimutatását, — sa multa nézve az általa kezelt jövedelmekről számadást, országgyűlési megvizsgálás s illetőleg jóváhagyás végett — évenként az alsó táblánál bemutatni köteles.

38. §. A ministerium hivatalbeli fizetését a törvényhozás további rendeleteig a nádor s királyi helytartó határozandja meg.

a) Figyelemmel azonban az 1848. XVI. t. cz. bevezetési pontjára, valamint az 1848. III. t. cz. 26. §-ban kimondott elvre.

Ára 1 frt 50 kr.

